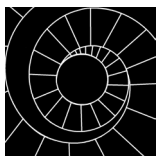

Lähihistoria

2/2025

Putinin puheet
Rauhankumppanuus
Poliittinen mielikuviutus
Ihana tytär Erika

Lähihistoria

2/2025

SISÄLLYS

PÄÄKIRJOITUS

<i>Tuomas Laine-Frigren, Hannah Yoken & Pia Koivunen</i>	
Tutkimuksen vapaudesta	4

TUTKIMUSARTIKKELIT

✚ <i>Katariina Parhi</i>	
Velvollisuudesta elättää itsensä ja perheensä. Työlaitos sosiaalihuollon perintäkei- nona ja rikoskontrollin muotona 1920-luvulta 1970-luvulle	11
✚ <i>Jan Westerberg</i>	
Armeijan puolustuskuntoisuudesta kansakunnan elinkelpoisuuteen – Liikunnan ja urheilun maanpuolustuksellinen rooli Turun Sanomien kirjoituksissa jatkosodan aikana	41
✚ <i>Juha-Matti Ritvanen</i>	
Empivä kumppani. Suomi, Nato ja kriisinhallinta 1994-1997	70
✚ <i>Antti Okko</i>	
Venäjä, länsi ja historiapolitiikka Vladimir Putinin voitonpäivän puheissa 2012– 2024	92

NÄKÖKULMA

<i>Pertti Torstila</i>	
Mikä Unkaria riivaa?	127

ESSEE

<i>Pälvi Rantala</i>	
Ihana Erika, Esko ja minä – Huomioita teoksesta, nimestä ja nimeämisestä.....	132

LEKTIO

<i>Bradley Reynolds</i>	
Alternating Visions of Europe's Post-Cold War Security Architecture: Finnish, American, and Russian Peace Mediation in Nagorno-Karabakh 1995–1997	142

LÄHIHISTORIAN KENTÄLTÄ

<i>Mikko Kemppainen & Tuomas Laine-Frigren</i>	
Älyä ja poliittista mielikuvitusta - Työväenkirjallisuuden päivässä keskustelemassa Riina Tanskanen, Milla Peltonen & Jussi Lahtinen.....	153

Lähihistoria

2/2025 – 4. vuosikerta

ISSN 2954-114X

lahihistoria.journal.fi

Lähihistoria on avoimesti verkossa ilmestyvä aikakauslehti, joka julkaisee tutkimusartikkeleita, esseitä, puheenvuoroja ja muita kirjoituksia historian ja lähitieteiden aloilta.

Julkaisija: Lähihistorian tutkimuksen seura

TOIMITUS

Päätoimittaja Tuomas Laine-Frigren
paatoimittaja@lahihistoria.fi

Toimitussihteeri Emilia Lakka
emilia.l.lakka@jyu.fi

TOIMITUSKUNTA

Pia Koivunen - pia.koivunen@utu.fi
Hannah Yoken - hannah.k.yoken@jyu.fi
Essi Lamberg - essi.lamberg@helsinki.fi
Mikko Kemppainen - mikko.kemppainen@tuni.fi

Lähihistorian tekstiaineistoja koskee avoimen julkaisemisen CC BY-NC-ND. Lisenssin ulkopuolelle on rajattu Lähihistoriassa julkaistut kuvat, joiden osalta noudatamme alkuperäisen teoksen käyttö- ja tekijänoikeuksia.

TOIMITUSNEUVOSTO

Pertti Ahonen (Jyväskylän yliopisto)
Juhana Aunesluoma (Helsingin yliopisto)
Jari Eloranta (Helsingin yliopisto)
Guido Franzinetti (University of Eastern Piedmont)
Anssi Halmesvirta (Jyväskylän yliopisto)
Antero Holmila (Jyväskylän yliopisto)
Jenni Karimäki (Helsingin yliopisto)
Ville Kivimäki (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura)
Ilona Kemppainen (Jyväskylän yliopisto)
Eerika Koskinen-Koivisto (Jyväskylän yliopisto)
Veli-Pekka Lehtola (Oulun yliopisto)
Jouni-Matti Kuukkanen (Oulun yliopisto)
Simo Mikkonen (Itä-Suomen yliopisto)
Klaus Neumann (Deakin University)
György Majtényi (Eger University)
Timo Miettinen (Helsingin yliopisto)
Andrew Newby (Jyväskylän yliopisto)
Tuija Parvikko (Jyväskylän yliopisto)
Petteri Pietikäinen (Oulun yliopisto)
Johanna Rainio-Niemi (Helsingin yliopisto)
Tuomas Räsänen (Itä-Suomen yliopisto)
Hannu Salmi (Turun yliopisto)
Paula Schönoch (Aalto-yliopisto)
Tuomas Tepora (Tampereen yliopisto)
Tanja Vahtikari (Tampereen Yliopisto)

LEHDEN ULKOASU

Ville Korkiakangas (suunnittelu)
Emilia Lakka (taitto)
Kannen kuva: Riina Tanskanen, Syrjäseutujen tytöt (2024), 297x420, tussi paperille.

Tutkimuksen vapaudesta

Toukokuussa 2025 Yhdysvaltain sisäisen turvallisuuden ministeriö ilmoitti poistavansa Harvardin yliopistolta oikeuden hyväksyä kansainvälisiä opiskelijoita. Kyse oli Trumpin hallinnon yliopistoihin kohdistaman offensiivin yhdestä etapista sen jälkeen, kun Harvard oli rahoituksen menettämisen uhalakin asettunut tiukka vastarintaan. Suurista Ivy League -korkeakouluista Columbia oli jo aiemmin keväällä taipunut ”uudistamaan turvallisuuskäytäntöjään” ja asettamaan provostin valvomaan Lähi-idän, Etelä-Aasian ja Afrikan tutkimuksen laitoksen ”moninaisuutta”. Trumpin politiikkaa ohjaavan äärikonservatiivisen *Project 2020* -pelikirjan mukaisesti laitosta syytettiin Gaza-sympatioista ja ”antisemitismistä”¹.

Yliopistoihin ja tutkimuksen vapauteen kohdistuvat hyökkäykset ovat osa laajempaa amerikkalaisen yhteiskunnan fasistista romahdusta. Filosofi ja feministi Judith Butler tiiviisti kehityskulun piirteitä *LRB*-podcastissa huhtikuussa.² Pelissä ovat ihmis- ja kansalaisoikeudet sekä kysymys siitä, kuinka paljon niitä voidaan ottaa pois. Ideologisesti ja retorisesti keskeistä on kristilliset-etnonationalistisesti rajatun kansakunnan suojeleminen kaikelta ”vasemmistolaiselta” – on sitten kyse moninaisuutta, yhdenvertaisuutta ja osallisuutta edistävistä hankkeista, kriittisistä rotuteorioista, migraatiotutkimuksesta, antisemitismistä, liberaaleista juutalaisista, feministeistä tai transihmisistä. Butler korostaa ilmiön globaalia luonnetta: nyky-Amerikan luontevia liittolaisia ovat Venäjän Putin, Unkarin Orbán, Turkin Erdogan, Israelin Netanyahu, Argentiinan Milei ja Intian Modi – kukin vannoutuneita kansakuntansa ”turvallisuuden” puolustajia.

Akateemisen maailman kurinalaistaminen kertoo myös tiedevastaisuuden kasvamisesta uusiin mittoihin. Ilmastotutkija Michael E. Mann ja lastenlääkäri Peter J. Hotez nostavat *Sceptical Inquirer* -lehden erikoisnumerossa (2025) esiin kolme megaluokan ilmiötä – ilmastonmuutoksen, pandemiat ja tiedevastaisuuden – jotka yhdessä muodostavat uhan koko ihmiskunnan tulevaisuudelle. Tämän päivän tiedevastaisuus on strategista, hyvin organisoitua ja rahoitettua toimintaa, joka voi ilmetä niin avoimina hyökkäyksinä

instituutioita ja ihmisiä kohtaan kuin erimuotoisina byrokraattisina ja lain-säädännöllisinä hankkeina tai rahoitusleikkauksina, jotka nakertavat akateemista vapautta. Tiedevastaisuus voi olla poliittisesti motivoitunutta misinformaation (*misleading*) ja disinformaation (*deceiving*) levittämistä tai kätkeytyä harhauttavien sanojen taakse. Yhdysvallat vuonna 2025 tarjoaa varoittavia esimerkkejä kaikista näistä. Esimerkiksi presidentti Trumpin vastikään julistama tieteen ”kultakanta”³ esiintyy nimellisesti avoimen tieteen keskeisiä arvoja vaalivana projektina, mutta on käytännössä kaikkea muuta. Tätä kirjoitettaessa on jo merkkejä siitä, että liittovaltio pyrkii suoraan kontrolloimaan tieteellistä julkaisutoimintaa. Esimerkiksi Yhdysvaltain veteraaniasia-in viraston tutkijoita on tiettävästi kielletty lähettämästä käsikirjoituksia lääketieteellisiin julkaisuihin ilman johtavien virkamiesten lupaa.⁴

2020-luvun tiedevastaisuudessa ei ole kyse vain vaihtoehtoteorioita viljelevästä hörhöjengistä tai valtiotason politikoinnista vaan myös yliopisto- ja tutkimusmaailman muuttuvista rakenteista. Uusliberaalin yliopistomaailman talous- ja rahoitusrakenteet vaativat tutkimustuloksia yhä nopeampaan tahtiin, joka saattaa syödä tehdyn tutkimuksen laajuudesta ja laadusta. Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden käsite voi pahimmassa tapauksessa supistua talouskasvun synonyymiksi. Myös Suomessa rahoitusleikkaukset ovat rajoittaneet tutkijoiden ja kansalaisten mahdollisuuksia tutkia oman maansa ja yhteisönsä menneisyyttä. Tällä hetkellä historiankirjoittajissa huolta ja suuttumusta herättää alan perinteisesti tärkeän yhteistyökumppanin eli kansallisarkiston uudistuspolitiikka, joka tarkoittaa käytännössä palvelujen merkittävää leikkaamista.⁵

Lähihistoria tarjoaa niin varoittavia kuin opettavaisia esimerkkejä menneisyydestä, jota vasten voimme heijastella 2020-luvun tiedevastaisia kehityskulkuja. Esimerkiksi Yhdysvalloissa tiedettä valjastettiin turvallisuuspoliittisiin ja ideologisiin tarpeisiin jo kylmän sodan aikana. Tarpeesta tuntee ideologinen vihollinen syntyi sovietologiana tunnetuksi tullut ala, joka syntyi melkein tyhjästä kylmän sodan alkuvuosina. Pyrkimys tuntee vihollinen lähti nimenomaan valtiollisista tarpeista, ja hyvästä esimerkistä käy Harvardiin vuonna 1948 perustettu monitieteinen Russian Research Center, joka toimi läheisessä yhteistyössä valtion kanssa.⁶ Tutkimuskeskuksen tehtävänä oli tuottaa Neuvostoliittoa koskevaa tietoa valtion eri instituutioiden tarpeisiin neuvostovaiikutteiden torjumiseksi.⁷ Samaan aikaan kun tiedettä pyrittiin hyödyntämään, voitiin tutkijat nähdä myös uhkana. Niinpä 1940-luvun lopun Kaliforniassa toimeenpantiin laki, joka vaati osavaltion työntekijöitä vannomaan ”radikaalien aatteiden” vastaisen valan. Tämän niin sanotun Levering Act -lain erityi-

senä pyrkimyksenä oli kitkeä Neuvostoliittoon sympaattisesti suhtautuvat tutkijat ja opettajat Kalifornian yliopistosta. Lakiin vedoten yliopisto irtisanoikin kymmeniä tutkijoita, jotka tieteen vapauteen vedoten eivät suostuneet vannonamaan uskollisuusvalaa.⁸

Levering Act on tarjonnut viime vuosina historiallisen esimerkin moniin ideologisiin tarkoituksiin. Historiaan nojaten on varoiteltu oikeistokontrollin uhasta, mutta etenkin kritisoitu joidenkin yliopistojen vaatimia moninaisuustakeita, joiden avulla opetuksessa pyritään ottamaan huomioon esimerkiksi vähemmistöjen tarpeita.⁹ Niin tieteellinen tutkimus kuin tieteen vapauteen kohdistuvat uhat kulkevatkin käsi kädessä myös yliopisto-opetuksen kanssa. Yliopistoja on pidetty sivistyksen kehtoina, joilla on suuri merkitys tulevien sukupolvien näkökulmien muokkaajina, mutta samalla niitä on voitu syyttää sukupolvien välisten kuilujen luomisesta nuorten ja heidän vanhempensa välille. Niinpä kommunismin vastaisen kampanjoinnin kärkinimi Joseph McCarthy totesi vuonna 1952, että amerikkalaiset vanhemmat lähettivät lapsensa yliopistoihin ”hyvinä amerikkalaisina”, joista he valmistuivat ”villisilmäisinä radikaaleina”.¹⁰ Samankaltaisia puheenvuoroja on kuultu vanhemmilta konservatiivimediaissa myös vuonna 2025. Toisaalta historiallinen näkökulma auttaa meitä ymmärtämään, mikä yliopistoihin kohdistuvassa politikoinnissa tai kampusten poliittisessa ilmapiirissä on uutta ja ennennäkemätöntä. Tässä suhteessa mielenkiintoisena sukupolvien väliseen dynamiikkaan liittyvänä esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa Yhdysvaltain juutalaisyhteisöjen mielipiteiden jakautuminen suhteessa Palestiinaan ja Gazaan. Vaikuttaa siltä, että Black Lives Matter -liikkeen vaikutuspiirissä kasvaneiden juutalaistaustaisten nuorten näkökulma Israeliin ja sionismiin on usein vanhempia sukupolvia kriittisempi, mikä näkyy myös kampuksilla monien juutalaistaustaisten opiskelijoiden aktivismina Gazan puolesta.¹¹

Atlantin takaisia tapahtumia kauhistellessa on helppo unohtaa, että tieteen ja tutkimuksen vapautta on puolustettava myös Euroopassa. Pitkäaikaisin tieteen vapautta rajoittava esimerkki löytyy itänaapuristamme, jossa tieteen tekemisen edellytyksiä on tiukennettu etenkin Vladimir Putinin kolmen viimeisen presidenttikauden aikana. Venäjällä tieteen rajoitukset ovat liittyneet leimallisesti ulkomaiseen rahoitukseen ja suhteisiin ulkomaalaisten instituutioiden ja tutkijoiden kanssa. Hyvistä kansainvälisistä suhteistaan tunnettu maineikas Pietarin Eurooppalainen yliopisto on taistellut vuosikausia viranomaisten tiukentuneen valvonnan kanssa¹², ja jo ennen koronapande-

miaa venäläistutkijoiden tuli alkaa raportoida aiempaa tarkemmin kaikista kanssakäymisistään ulkomaisten tutkijoiden kanssa.

Äärimmilleen ruuvi on kiristynyt hyökkäyssodan alkamisen jälkeen vuonna 2022. Venäläisten tutkijoiden keräämään sodanvastaiseen adressiin¹³ tuli nopeasti vastareaktio: korkeakoulujen rehtorit laitettiin allekirjoittamaan julistus, joka tukee Putinin hallinnon sotatoimia ja kytkee näin myös venäläiset tiedeintituutiot Ukrainan vastaiseen aggressioon.¹⁴ Viimeisin käänne on Yhdysvaltain itäisen Euroopan ja Euraasian tutkimuksen seuran (American Association for Slavonic, East European and Eurasian Studies, ASEES) julistaminen ei-toivotuksi järjestöksi Venäjällä.¹⁵ Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi järjestön vuotuisen konferenssiin osallistuminen voi aiheuttaa venäläisille tutkijoille rikosseuraamuksia. Aivan oma lukunsa on tietysti se, kuinka Putinin hallinto on valjastanut tieteellisen tutkimuksen valtion ”virallisen narratiivin” propagomiseen kansalaisille koululaisista eläkeläisiin.¹⁶

Eurooppalaisia malleja Yhdysvaltoihin tarjosi jo Viktor Orbánin Unkarissa vuonna 2015 säädetty ’Lex CEU’, jonka seurauksena Budapestissa toiminut Central European University joutui siirtämään toimintonsa Wieniin. Tässä *Lähihistorian* numerossa valtiosihteeri ja Budapestissakin diplomaattina palvelut Pertti Torstila esittää monia vaivaavan kysymyksen: ”mikä Unkaria riivaa?” Entinen demokratian mallioppilas on jo pidempään tarjonnut suoria syötteitä Trumpille ja hänen taustaideologeilleen. Esimerkiksi konservatiivisen Heritage Foundation -ajatuspajan johtaja Kevin Roberts on avoimesti ylistänyt Orbánin mallikelpoista tiedepolitiikkaa.¹⁷ Akateemisen vapauden uhkiin on herätty Euroopassa ja Suomessakin. Esimerkiksi yhdeksän eurooppalaisen yliopiston muodostama FORTHEN-allianssi¹⁸ – mukana Suomesta on Jyväskylän yliopisto – julkaisi 15. toukokuuta Palermon julistuksen, jossa sitoudutaan toimimaan tutkijoiden vapauden ja tasa-arvoisten mahdollisuuksien puolesta sekä vastustamaan tieteen asemaa rapauttavia poliittisia ja yhteiskunnallisia kehityskulkuja.

Mutta mitä *Lähihistorian* kaltaiset historialehdet voisivat tehdä tieteen vapauden ja tutkimuksen yleisen integriteetin puolesta? Ajatteleamme, että tärkein tehtävämme on laatutieteen tekeminen ja kestävä tiedon luominen. Tätä tehtävää toteutamme vaalimalla kollektiivisia tieteellisiä arvoja, laadukasta vertaisarviointia, kriittisyyttä, dialogisuutta ja pyrkimystä totuuteen. Kannattamme rauhallista analyttisyyttä, vastustamme kiirettä ja tulostehtailua sekä idealisoimme tieteen tekijää, joka iloitsee ollessaan väärässä, sillä nyt hän tietää asiasta enemmän. Toimitustyössä tuemme tekijöitä olemaan huolellisia käsitteiden käytössä ja vaalimaan historian tutkijoiden parhaimpia hyveitä,

kuten ymmärrystä siitä, että lähteet ja tulkinnat avaavat historiaan erilaisia näkökulmia, jotka eivät kuitenkaan sulje toisiaan pois.

Toimittaja Adile Sevimli kirjoittaa kolumnissaan (HS 5.6.2025), miten todellisuus on alkanut muistuttaa ”puhelinpohjaista psykoosia”. Mediamaisema täytyy mitä absurdeimmista uutisista, informaatio vilisee silmissä ja tapahtumat etenevät valtavalla nopeudella. ”Uutisaiheet ovat alkaneet muistuttaa rikkinäisen meemigeneraattorin liukuhihnalta sylkemää ja disinformaation ruokkimaa tekoälykarnevaalia. Sellainen maailma ympärillä nyt on. Nopea ja älytön.” Elon Muskin ja Mark Zuckerbergin hallitsemassa mediamaisemassa ihmiset silmäilevät, reagoivat tunteella, lukitsevat mielipiteensä ja valitsevat leirinsä.

Tällaisessa maailmassa historialehdillä ja historiantutkijoilla on paljon annettavaa. Kun tapahtumat vyöryvät eteenpäin ja toden, tarinan ja kokemuksen rajat hämärtyvät, me vaalimme syvällistä perehtymistä ja faktoja. Näin voimme tarjota paljon kaivattua tarttumapintaa todellisuuteen ja myös tukevan maaperän kriittisille perspektiiveille ja maailmaa parantavalle aktivismille. Helppoa tämä ei kuitenkaan ole. Aito tiede tarvitsee resursseja ja ennen kaikkea aikaa ja rauhaa, jota akateeminen patkätyökulttuuri tai täyteen ahdetut työnkuvat eivät useinkaan mahdollista.

Tuomas Laine-Frigren on yliopistotutkija ja aate- ja oppihistorian dosentti, **Hannah Kaarina Yoken** Suomen Akatemian tutkijatohtori ja **Pia Koivunen** yliopistonlehtori ja Venäjän historian dosentti. Kaikki kolme ovat myös Lähihistorian toimistuskunnan jäseniä.

Viitteet

- 1 Äärikonservatiivien radikalismissa antisemitismin rinnastaminen Israelin vastaisuuteen on aivan keskeisessä roolissa. Hamasin 2023 toteuttama väkivaltainen isku on tarjonnut heille käänteentekevän mahdollisuuden esittää käytännössä kuka tahansa Israelin toimien vastustaja ”terrorismin” tukijana ja siten uhkana myös Yhdysvaltain turvallisuudelle. Ks. <https://www.nytimes.com/2025/05/18/us/project-esther-heritage-foundation-palestine.html>. Katsottu 11.6.2025. Samalla on muistettava, että niin Yhdysvalloissa kuin monissa Euroopan maissa myös keskustavasemmistolaisiksi luokiteltavat puolueet (esim. Iso-Britanniassa Labour) helposti samastavat antisemitismin Israelin vastaisuuteen.
- 2 <https://www.lrb.co.uk/podcasts-and-videos/podcasts/the-lrb-podcast/trump-s-war-by-executive-order>. Katsottu 5.6.2025. Ks. Levin 2023.

- 3 <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/05/restoring-gold-standard-science/>. Katsottu 3.6.2025.
- 4 <https://www.theguardian.com/us-news/2025/jun/01/us-veterans-affairs-agency-doctors-scientists-research>. Katsottu 3.6.2025.
- 5 <https://www.ts.fi/lukijoilta/6673012>. Katsottu 11.6.2025.
- 6 Engerman 2009. Tunnetaan nykyään nimellä Davis Center for Russian and Eurasian Studies. Laitoksen historiasta, ks. <https://daviscenter.fas.harvard.edu/about/history>.
- 7 <https://time.com/7280839/history-government-influence-universities/>. Katsottu 9.6.2025.
- 8 <https://www.cft.org/post/1950s-teachers-union-came-cold-war>; <https://web.archive.org/web/20130417082742/http://www.calitics.com/showDiary.do?diaryId=5219>. Katsottu 10.6.2025.
- 9 Ks. esim. <https://www.independent.com/2025/03/23/under-pressure-from-trump-uc-abandons-its-diversity-statement-requirement-for-faculty/>. Katsottu 10.6.2025.
- 10 McCarthy 1952, 101.
- 11 Beinart 2025. Ks. myös Levin 2023. Monet juutalaistaustaiset opiskelijanuoret kohtaavat myös ennakkoluuloja, ansaitsematonta syyllistämistä ja vihantunteita – erityisesti Israelin politiikan vuoksi – eikä tätä kokemusta tule vähätellä.
- 12 Ks. esim. <https://www.hs.fi/maailma/art-2000005870621.html>. Katsottu 10.6.2025.
- 13 <https://www.insidehighered.com/news/2022/03/03/russian-academics-oppose-invasion-ukraine>. Katsottu 10.6.2025.
- 14 <https://www.timeshighereducation.com/news/russian-rectors-union-echoes-kremlin-propaganda-ukraine>. Katsottu 10.6.2025.
- 15 <https://meduza.io/en/news/2025/06/05/russia-outlaws-association-for-slavic-east-european-and-eurasian-studies-aseees-as-undesirable-organization>. Katsottu 10.6.2025.
- 16 Parppei 2025.
- 17 <https://nonprofitquarterly.org/preparing-for-a-second-trump-term-by-learning-from-hungarys-playbook/>. Katsottu 23.5.2025.
- 18 <https://www.forthem-alliance.eu/alliance/members>. Katsottu 11.6.2025.

Kirjallisuus

- Beinart, Peter. *Being Jewish After the Destruction of Gaza*. London: Atlantic Books, 2025.
- Engerman, David C. *Know Your Enemy. The Rise and Fall of America's Soviet Experts*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Levin, Geoffrey. *Our Palestine Question. Israel and American Jewish Dissent, 1948-1978*. New Haven: Yale University Press, 2023.
- Mann, Michal E. & Peter J. Hotez, "Triple Threat to Humanity: Climate Change, Pandemics, and Anti-Science", *Skeptical Inquirer* 49, no. 1 (2025). <https://skepticalinquirer.org/2024/12/a-triple-threat-to-humanity-climate-change-pandemics-and-anti-science/>.

McCarthy, Joe. *McCarthyism - The Fight for America*. New York, 1952. <https://archive.org/details/mc-carthyism-the-fight-for-america/mode/2up>.

Parppei, Kati. "Putinin Venäjällä historiantutkimusta taivutetaan ideologian tarpeisiin", *Tieteessä tapahtuu* 3/2025. <https://www.tieteessatapahtuu.fi/numerot/3-2025/putinin-venajalla-historiantutkimusta-taivutetaan-ideologian-tarpeisiin>.

Velvollisuudesta elättää itsensä ja perheensä. Työlaitos sosiaalihuollon perintäkeinona ja rikoskontrollin muotona 1920-luvulta 1970-luvulle

Abstrakti

Artikkeli käsittelee huoltokustannusten perimiseen liittyneitä pakkotoimenpiteitä, tarkemmin määriteltynä työlaitospassituksia Suomessa 1920-luvulta 1970-luvulle. Tarkastelussa on ajanjakso, jolloin suomalaiseen sosiaalihuoltoon kuului olennaisena osana ajatus yksilön velvollisuudesta korvata vastaanottamansa huolto. Huolto saattoi kohdistua paitsi henkilöön itseensä myös hänen perheenjäseniinsä sekä avioliiton ulkopuolella syntyneisiin lapsiin. Avioliitossa syntyneiden lasten elatuskustannuksista muodostui tärkeä perimisperuste toisen maailmansodan jälkeen. Tässä artikkelissa selvitän, millaisissa tapauksissa päädyttiin vapaudenriistoon. Hyödynnän kuntien omistaman Keuruun työlaitoksen sekä elatusvelvollisten osalta myös Helsingin kaupungin omistaman Tervalammen työlaitoksen arkistoaineistoa. Tutkimukseni osoittaa, ettei rikoskontrollia ja sosiaalihuoltoa voi työlaitosten yhteydessä tarkastella erillään. Työlaitoksiin passitetuilla oli usein keskimääräistä löyhemmät yhteydet sosiaalisen kontrollin instituutioihin, kuten työhön tai avioliittoon. Väitän, että sosiaalihuolto loi mahdollisuuden puuttua näiden ihmisten elämään ja rajoittaa heidän vapauttaan. Sosiaalihuolto toimi siis rikoskontrollin muotona.

Tämä artikkeli käsittelee huoltokustannusten perimiseen liittyneitä pakkotoimenpiteitä, tarkemmin määriteltynä työlaitospassituksia Suomessa 1920-luvulta 1970-luvulle. Tarkasteltavalla ajanjaksolla suomalaiseen sosiaalihuoltoon kuului olennaisena osana ajatus yksilön velvollisuudesta korvata vastaanottamansa huolto. Huolto saattoi kohdistua paitsi henkilöön itseensä myös hänen perheenjäseniinsä sekä avioliiton ulkopuolella syntyneisiin lapsiin. Avioliitossa syntyneiden lasten elatuskustannuksista muodostui tärkeä perimisperuste toisen maailmansodan jälkeen, jolloin perintä tehostui.

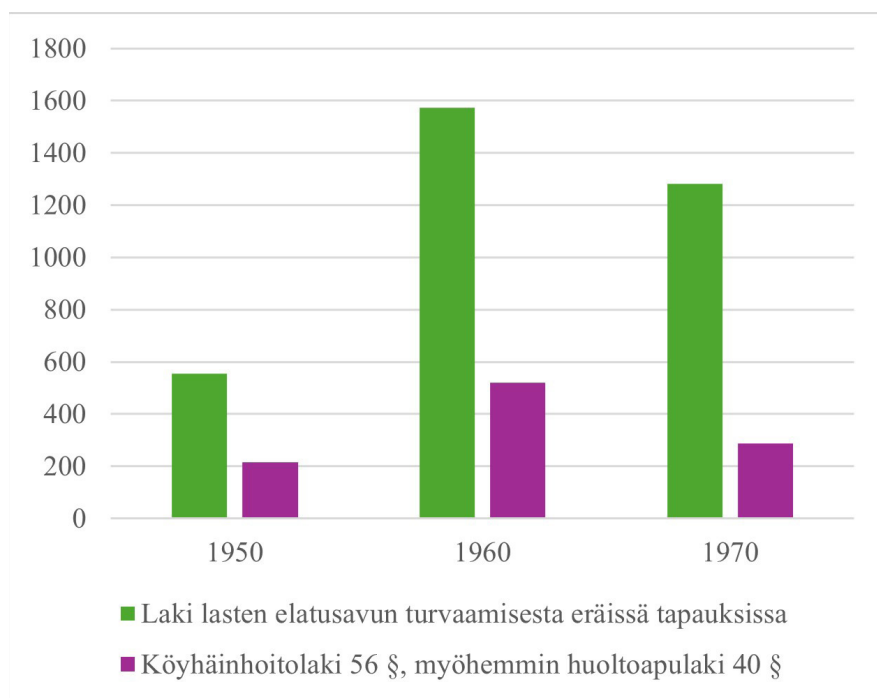
Perijöinä olivat tuolloin enenevissä määrin lasten äidit lastensuojeluviranomaisten välityksellä sosiaalihuoltoa tarjonneiden kuntien sijaan. Selvitän tässä artikkelissa, millaisissa perimistapauksissa päädyttiin sosiaalihuollon toteuttamaan vapaudenriistoon, ja millainen yhteys sillä oli rikollisuuteen ja rikoskontrolliin. Keskityn työvelvollisiin, korvausvelvollisiin ja elatusvelvollisiin, joista ensiksi mainittuja passitettiin työlaitokseen etenkin ennen toista maailmansotaa ja viimeiseksi mainittua ryhmää toisen maailmansodan jälkeen, jolloin avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten vanhempien maksujen perintä sisällytettiin aviossa syntyneiden lasten vanhempien elatusapulakiin. Kategoriat olivat monessa mielessä varsin lähellä toisiaan ja termejä on myös käytetty eri aikoina eri tavoin, esimerkiksi korvausvelvollisiksi kutsuttiin aikojen saatossa myös työ- ja elatusvelvollisia.¹

Työlaitokset olivat maaseudulle perustettuja tuotantolaitoksia, joissa viljeltiin maata, kuokittiin soita, kaadettiin puita, kaivettiin ojia, pidettiin karjaa ja sikoja, tehtiin käsitöitä ja hoidettiin muita suuren maatilan töitä. Suomessa on aiemminkin ollut erilaisia työlaitoksiksi kutsuttuja rakennuksia, jotka saattoivat toimia muiden laitosten yhteydessä. Joidenkin tulkintojen mukaan työlaitosten historia ulottuu aina 1700-luvulle saakka, Viaporin linnoitustöihin. Tässä yhteydessä tarkasteltujen työlaitosten edeltäjiä olivat vuoden 1879 vaivaishoitoasetuksen myötä kehitetyt kunnalliset köyhäintalot, joissa paitsi huolehdittiin köyhistä myös velvoitettiin työkykyiset tekemään työtä.² Jarmo Peltola on verrannut ennen 1920-lukua Tampereen köyhäintalon yhteydessä toiminutta työlaitosta ennemmin kunnallisiin työtupiin kuin kuntien yhteisiin työlaitoksiin.³ 1920-luvulla perustetut työlaitokset puolestaan edustavat selkeästi omaa uutta, työkykyiset eriyttänyttä laitostyyppiään.

Tämän tutkimuksen aikarajauksen alkupään määrittää köyhäinhoitolaki, joka tuli voimaan vuoden 1923 alusta. Tällöin perustettiin kunnallisia työlaitoksia ympäri Suomea. Lisäksi valtio ja Helsingin kaupunki perustivat kukin yhden työlaitoksen. Toisen maailmansodan jälkeen, Suomen menetettyä Hiitolassa sijainneen Karjalan työlaitoksen, niitä toimi maassa yhdeksän. Köyhäinhoitolain (145/1922) 56 §:n mukaan työlaitokseen saattoi joutua korvaamaan työllään itsestään, vaimostaan tai alaikäisistä lapsistaan kunnille koituneita kustannuksia. Laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista (173/1922) pyrki lisäämään perijöiden keinovalikoimaa niin, että elatuksen laiminlyövät makaajat voitaisiin lähettää työlaitokseen. Pian toisen maailmansodan jälkeen tuli voimaan laki lapsen elatusavun turvaamisesta eräissä tapauksissa (614/1948), joka kumottiin myöhemmin samannimisellä lailla

(432/1965). Sen kohteena olivat elatusmaksunsa laiminlyöneet. Vuoden 1956 huoltoapulain (116/1956) 40 §:ssä täsmennettiin, että työlaitosmenettelyä sovellettaisiin, mikäli huoltoavun antamisen syynä oli ollut laiskuus, välinpitämättömyys, huolimattomuus, kevytmielisyys, pahantapaisuus tai muu vastaava syy. Vuonna 1970 muutettiin (275/1970) silloista huoltoapulakia siten, etteivät ihmiset vuodesta 1971 alkaen enää joutuneet työlaitokseen korvaamaan saamaansa huoltoapua. Laki lapsen elatuksen turvaamisesta (122/1977) puolestaan päätti työlaitospassitukset elatuksen laiminlyönnin perusteella, mikä tarkoitti työlaitosmuotoisen sosiaalihuollon korvausvaateen aikakauden päättymistä – ja rajaa samalla tämän tutkimuksen päätepisteen. Työlaistointiminta päättyi 1980-luvun alussa. Monet entiset työlaitokset jatkoivat toimintaa päihdehuoltolaitoksina.

On huomioitava, että mainitut lait eivät kuitenkaan kata kaikkia perusteita, joiden vuoksi henkilö saattoi joutua työlaitokseen. Tässä yhteydessä tarkas-

Kuva 1. Elatusvelvollisten, joista valtaosa oli miehiä, osuus työlaitokseen toimitetuista oli toisen maailmansodan jälkeen merkittävä. Suurin osa naisista joutui työlaitokseen irtolaisina. Työ- ja elatusvelvollisina heitä oli hyvin vähän, vain yksittäisiä tapauksia vuosittain. Lähde: Suomen virallinen tilasto 21 B Sosiaalihuoltotilaston vuosikirja 1950, 1960 ja 1970.

teltavien syiden ohella yleisiä perusteita olivat myös irtolaisuus, alkoholismi ja sopeutumattomuus kunnalliskodissa. Poisrajaukseni onkin osittain keino-tekoinen, sillä henkilön sijoittaminen kunnalliskotiin saattoi liittyä samankaltaisiin olosuhteisiin kuin työlaitospäätöskin, ja työvelvollinen saattoi elämänsä aikana tulla määritellyksi yhtä lailla irtolaiseksi. Artikkelin rajauksen perusteena on keskittyä vähemmän tutkittuihin, joskin varsin yleisiin syihin, joiden vuoksi henkilöt joutuivat työlaitokseen. 1930-luvun puolivälin paikkeilla työvelvollisia oli yli puolet työlaitoksiin sijoitetuista, mutta määrä väheni merkittävästi niin, että vuoteen 1960 mennessä heitä oli vain viidesosa. Elatusvelvollisia oli enimmillään 1960-luvulla yli 60 prosenttia työlaitossijoitetuista.⁴ Kuva 1 vertailee työlaitokseen passitettujen työ- ja elatusvelvollisten lukumäärän kehitystä kymmenen vuoden välein toisen maailmansodan jälkeen. Elatusvelvollisten määrä pysyi korkeana läpi hyvinvointiyhteiskunnan rakennusajan aina 1970-luvun loppupuolelle.

Tarkoitukseni on avata työlaitosjärjestelmää ja yleisemmin sosiaalihuoltoa kontrollimuotona. Kuten Heikki Mikkonen kehottaa Uudenmaan läänin työlaitosta tarkastelevassa artikkelissaan, työlaitosjärjestelmään liittyviä ihmisoikeusrikkomuksia ja vapaudenriistoa tulisi selvittää.⁵ Paneudun tässä artikkelissa vapaudenriistoon niiltä osin kuin se koski työ-, korvaus- ja elatusvelvollisia. Tutkimukseni osoittaa, ettei rikoskontrollia ja sosiaalihuoltoa voi työlaitosten yhteydessä tarkastella erillään. Työlaitoksiin passitetuilla oli usein keskimääräistä löyhemmät yhteydet sosiaalisen kontrollin instituutioihin, kuten työhön tai avioliittoon. Rikoskontrollilla tarkoitan rikollisuuden vähentämiseen pyrkiviä toimia. Sosiaalisella kontrollilla pyrin puolestaan kuvaamaan sosiaalisten normien ja sääntöjen noudattamiseen vaikuttamaan pyrkiviä menetelmiä. Vaikka työlaitosjärjestelmä näyttäytyi ensisijaisesti sosiaalisena kontrollina, vahvistui sen rooli kuitenkin myös rikoskontrollin muotona, eräänlaisena eri laitosmuotojen välimallina. W. Wesley Johnson on kiinnittänyt huomiota eri kontrollimuotojen väliseen vuorovaikutukseen ja kutsuu sitä termillä *transcarceration*.⁶ Vaikeasti suomennettava termi havainnollistaa, kuinka rikoskontrolli ulottuu varsinaista vankilaa laajemmalle.

Väitän, että sosiaalihuolto loi mahdollisuuden puuttua työlaitoksiin määrättyjen ihmisten elämään ja rajoittaa heidän vapauttaan. Sosiaalihuolto toimi siis rikoskontrollin tiedostettuna keinona ja jatkeena. Joidenkin kohdalla työlaitospassitus saattoi parantaa elämänlaatua ainakin hetkellisesti, mikä on olennaista pitää mielessä, sillä työlaitoksella oli huollollinen tehtävä. Monet työlaitos kuitenkin ajoi syvempään laitoskierteeseen eli työlaitosjärjestelmä

myös ylläpiti ja loi ongelmia, joita sen oli tarkoitus ratkaista. Näitä kahta vaikutusta, parantavaa ja pahentavaa, ei voi erottaa toisistaan.

Työlaitokset ovat merkittävä esimerkki Katherine Beckettin ja Naomi Murakawan kuvaamista rankaisemisen muodoista, joista rikoslaki ja rikosoikeus ovat pelkät ”näkyvimmat lonkerot”. Laajempi rankaisemisen tulkinta osoittaa, kuinka moninaiset rangaistukseen johtavat polut voivat olla, vaikkei olisi tehnyt rikostakaan.⁷ Samalla alleviivaan, kuinka 1900-luvun rikoshistoriaa ja kriminaalipolitiikkaa tarkastellessa tulisi huomioda myös työlaitokset ja muut vastaavat vapaudenriistoon perustuneet laitokset, kuten koulukodit. Työlaitos edustaa niitä monimutkaisia tapoja, joilla sosiaalihuolto kietoutui kriminaalihuoltoon ja -politiikkaan. On jo osoitettu, että työlaitokseen passittamisen kategoriat mukautuivat tulkinnallisina kuntien tarpeisiin ja niitä sovellettiin paikkaamaan sosiaali- ja terveyspalveluiden puutteita.⁸ Niinpä moneen tapaukseen saattoi liittyä useita risteäviä huollontarpeita, kuten alkoholismiin liittyvää työkyvyttömyyttä, joka vaikutti maksukykyyn ja kotiolosuhteisiin ja saattoi johtaa irtolaismaiseksi tulkittuun elämäntapaan.⁹

Tämä tutkimus laajentaa näkökulmaa rikoskontrolliin. Beckettin ja Murakawan esiin nostamat rankaisemisen ”varjot”, kuten työlaitokset, olivat aikanaan merkittävä ja tehokas kontrollin muoto. Tämä puolestaan herättää kysymyksen, ovatko epävirallinen ja virallinen kontrolli niinkään merkittävästi kasvaneet vaan ennemminkin muuttaneet muotoaan. Koska työlaitospassituksilla puututtiin rikollisuuteen, kutsun niitä rikoskontrollin piilomuodoksi. Piilomuotoon sisältyvät sekä rikollisuuden ehkäisy eli näkemys rikoksen todennäköisyydestä, että tapaukset, joiden voidaan tulkita olleen omana aikanaan sosiaalista kontrollia, mutta jotka päätyisivät nykyään rikollisuustilastoihin. Tällä tarkoitan ennen kaikkea naisiin ja lapsiin kohdistunutta väkivaltaa.¹⁰ Jälkimmäisen tulkinnan voi toki mieltää anakronistiseksi, mutta itse miellän tulkinnan olennaisen tärkeäksi, sillä yhteisö on reagoinut väkivaltaan rankaisemalla siitä, vaikka rikoslaki ei ole perheen sisäiseen väkivaltaan ulottunut. Ilmiötä voi kuvata kansan oikeustajuna, mutta tässä yhteydessä siitä pidättäydytään, sillä ”kansan” määrittelemineen edellyttäisi kriittistä tarkastelua.

Hyödynnän artikkelissa kahden Suomessa toimineen työlaitoksen arkistoa. Keuruun työlaitoksen ensimmäiset työvelvolliset muuttivat vasta perustetulle laitokselle Kivijärvelle vuonna 1927. Käsittelen enimmäkseen näitä Keuruulle passitettuja henkilöitä. Olen käynyt läpi kaikki tapaukset vuosilta 1927–1964. Täydentävänä aineistona käytän Vihdissä sijainneen Terva-

lammen työlaitoksen merkintöjä elatusvelvollisista toisen maailmansodan jälkeiseltä ajalta vuoteen 1980. Anonymiteetin säilymisen varmistamiseksi viitataan asiakirjojen päiväyksiin ja/tai päätösnumeroihin mainitsematta kotipaikkakuntaa paitsi Tervalammen tapausten yhteydessä, sillä Helsingin kaupunki omisti laitoksen ja sen huollettavien kotikaupunki on täten ilmeinen. Arkistoaineiston lisäksi hyödynnän *Huoltaja*-lehdessä käytyä keskustelua työ- ja elatusvelvollisista ja avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista. Kuljetan läpi artikkelin sosiaalisen kontrollin tarkastelun ohessa ajatusta työlaitosjärjestelmästä rikoskontrollin muotona.

Varattomuus ja sairaudet

Köyhäinhoidon takaisinmaksun epäonnistumisen vuoksi työlaitokseen joutuneita kutsuttiin työvelvollisiksi. Työvelvolliseksi päättymisen taustalla selvennettiin useimmiten olevan varattomuutta ja sairauksia, jotka tavallisesti liittyivät toisiinsa; tähän toki viittaa myös tarve köyhäinhoidon vastaanottamiseen. Sairaudet muodostivat tilastollisesti suurimman syyn köyhäinhoidon – ja vuodesta 1957 alkaen huoltoavun – tarpeelle koko tarkasteluajanjakson ajan, erityisesti jos mukaan lasketaan mielisairaudet ja invalideetti. Pekka Haatanen ja Kyösti Suonoja kuvaavatkin sairautta ”suomalaisen köyhyyden olennaiseksi tekijäksi”.¹¹ Lisäksi oletettavissa on, että työlaitokseen joutuneiden perheiden keskinäiset huoltosuhteet olivat syystä tai toisesta hajonneet esimerkiksi etäälle muuttamisen tai välien rikkoutumisen vuoksi. Sosiaalipalveluja kohdennettiin ideologisiin ja taloudellisiin perustein, mitä Markku Mattila kuvaa ”rotuhygieenisen ajattelun ja hyvinvointivaltion liitoksi”.¹² Kotikunnissaan paremmassa asemassa olleet, kenties vahvemmillä turvaverkoilla varustetut ja sosiaalisesti pidetyt asukkaat eivät joutuneet yhtä todennäköisesti erilaisten pakkotoimenpiteiden kohteiksi kuin elämän töyssyihin kompastuneet, vähemmän mieluisina pidetyt naapurinsa.

Sairautta ja varattomuutta katsottiin olevan monenlaista. Oli tavallista, että köyhäinhoidon tarpeeseen ajautumiseen liitettiin moraalisia tulkintoja. Helsingin kaupungin huoltotoimen toimitusjohtaja ja Edistyspuolueen kansanedustaja Bruno Sarlin esitteli vuoden 1931 *Huoltaja*-lehden kirjoituksessaan työlaitoksen taloudellisia ja kasvatuksellisia tavoitteita korvaus- ja ojennusperiaatteina:

Eihän esim. 10-henkisen perheen isä, joka otsa hiessä on valmis raatamaan aamusta iltaan, mutta työttömyyden tai sairauden vuoksi on jäänyt toimeettomuuteen, voine olla siveellisen ojennuksen puutteessa ja sen vuoksi työlaitokseen työnnettävä, mutta velassa saattaa hän olla köyhäinhoidolle paljonkin.¹³

Sarlin ei kirjoituksessaan ottanut lopullista kantaa siihen, tulisiko työlaitosten toimia ojennuslaitoksina vai puhtaasti henkilölle maksettujen avustusten takaisinmaksukeinona ilman moraalista kannanottoa. Rankaiseminen sisältyi siis ”siveellisen ojennuksen” retoriseen kaapuun.

Valtaosa köyhäinhoitoa tarvinneista vältti työlaitoksen. Joko he kykenivät maksamaan saamansa avun takaisin tai sitten heitä ei tulkittu velvollisiksi maksamaan. Köyhäinhoitolain tulkinta ei ollut yksiselitteistä. Vuonna 1930 varatuomari W. A. Eloniemi pohti työvelvollisten korvausvelvollisuutta työn muodossa ja korosti, ettei tulkinnassa pitäisi olla liian ankara. Eloniemen mukaan lainsäätäjän suomat laajat valtuudet mahdollistivat myös luopumisen korvauksesta.¹⁴ 1920-luku oli vasta laitosten perustamisaikaa, ja esimerkiksi vuonna 1928, juuri ennen lamaa, kuntien ylläpitämään työlaitokseen joutui koko maassa yhteensä 161 työvelvollista. Vain joitakin vuosia myöhemmin vuonna 1932 lukumäärä oli 527 eli yli kolminkertaistunut.¹⁵

Itsenäisen Suomen varhaisvuosina sosiaalipolitiikan kehittämisessä keskittyttiin koululaitokseen ja maanpuolustukseen eikä köyhien aseman kohentamiseen riittänyt juurikaan resursseja.¹⁶ Jorma Kalela kuvaa köyhäinhoitolain periaatteita porvarillisen reformismin mukaisiksi: työsuoritusta edellytettiin tuen vastikkeeksi. Köyhäinhoitolaki oli hänen mukaansa paluu työväenliikettä edeltäneeseen ajattelutapaan, joka korosti työttömyyden seurauksia ja kehysti sen köyhäinhoidolliseksi ongelmaksi. Käytännön toimet keskittyivät kausityöttömyyden torjuntaan, hätäapu- ja menoarviotöihin. Työttömyyttä oli varsinkin lamavuosina runsaasti, ja kausi oli haastava myös kuntien taloudelle. Samaan aikaan palkkataso laski. Köyhäinhoito oli tuossa vaiheessa tärkein työttömyyshuollon muoto, sillä työttömyyskorvausta ei ollut eikä julkisista varoista maksettu raha-avustuksia. Ennen talvisotaa taloudellista laskusuhdannetta ei enää koettu ja 1940-luvulla podettiin suorastaan työvoimapulaa.¹⁷

Sairausvakuutuksesta puolestaan keskusteltiin aktiivisesti jo itsenäisen Suomen alkutaipaleella, mutta sen toteutumista hidastivat muuttuvat sisäpoliittiset tilanteet. Vaikka se oli yksi keskeisistä yhteiskunnallisista kysymyksistä 1920-luvun lopussa, se hylättiin.¹⁸ Vuoden 1937 kansaneläkelaki toi Suomeen

universaalin sosiaalivakuutuksen, joskin sen rahallinen arvo saajalleen olikin pitkään hyvin pieni.

Sairastuminen oli huonontanut merkittävästi ainakin työlaitokseen joutuneiden elämää. Jo yhden perheenjäsenen, esimerkiksi puolison, sairastumisen vuoksi ihminen saattoi joutua työlaitokseen.¹⁹ Arkistoaineistossa kuvattujen kohtaloiden perusteella on hyvin selvää, että sairastuminen saattoi tarkoittaa perheen rikkoontumista ja koko elämän järjestelyä uudella tavalla. Perheet, joiden talous ei ollut vakaa ja joilta puuttui turvaverkkoja ja suojaavia tekijöitä, saattoivat kadota kokonaan.

Tuberkuloosi oli ennen tehokkaan lääkityksen keksimistä tappavin tauti²⁰, mistä on selviä todisteita myös lähdeaineistossa. Tuberkuloosia ei välttämättä mainittu suoraan, mutta viittaukset parantolahoitoihin olivat tavalisia. Erässä Keski-Pohjanmaalla 1930-luvulla eläneessä perheessä vaimo oli saanut parantolahoitoa. Lapset oli sijoitettu yksityiskoteihin kauas toisistaan mahdollisesti siksi, etteivät he sairastuisi. Vaimo kuoli tuberkuloosiin, samoin yksi lapsista. Koska lasten sijoittamisesta kodin ulkopuolelle tuli perheenisälle köyhäinhoidollisia kustannuksia, hän velkaantui lopulta pahasti, jopa niin, ettei vaikuttanut todennäköiseltä, että olisi voinut maksaa velkaansa takaisin kunnalle. Eräänä yönä mies katosikin jälkiä jättämättä.²¹ Hieman vastaavassa toisessa tapauksessa perheenisä yritti vaikuttaa työlaitospassituspäätökseensä valittamalla siitä korkeimmalle hallinto-oikeudelle. Hänen vaimonsa oli kuollut muutamaa vuotta aiemmin ja hän yritti perustella, miksei köyhäinhoidon takaisinmaksu tuntunut oikeudenmukaiselta. Hänen kirjettään referoitiin korkeimman hallinto-oikeuden päätöksessä seuraavasti:

Hakemuksen johdosta antamassaan selityksessä [henkilö] on esiintuonut, että köyhäinhoidon tarve oli aluksi aiheutunut hänen vaimonsa sairastamasta keuhkotaudista, minkä johdosta lapset tartuntavaaran vuoksi olivat siirrettävät kotoa muualle hoidettaviksi, sekä etteivät hänen tulonsa hänen vaimonsa kuoleman jälkeenkään olleet riittäneet ...²²

Samankaltaisia tapauksia selviteltiin vielä 1950-luvun alussa, jolloin perittävänä oli esimerkiksi hautaus-, lääke-, parantola- ja hoitokuluja koko edellisen vuosikymmenen ajalta.²³ Aineiston perusteella vaikuttaa, että tuberkuloosin tehokkaan vastustamistyön, lääkehoidon ja BCG-rokotteen yleistymisen myötä myös köyhäinhoidolliset tapaukset, jotka saattoivat päättyä jopa perheen lopulliseen hajoamiseen, vähenivät merkittävästi.

On mahdollista ja todennäköistäkin, että edellä kuvatuissa tapauksissa taustalla on ollut halua rangaista velvollista hänen käyttöksensä vuoksi. Tällaista käytöstä on voinut olla ennen kaikkea tulkittu työhalun puute, rikosrekisteri tai alkoholinkäyttö. Kieltolain (1919–1932) aikaisissa asiakirjoissa viittauksia alkoholiin kirjattiin vähemmän – ehkä alkoholinkäytön salailun vuoksi – mutta maininnat yleistyivät 1930-luvulla. Kaikissa lama-ajan kuvauksissa ei kuitenkaan ole mainintoja perheen laiminlyönnistä, mitä käytettiin eufemismina juopottelulle, ehkä väkivallallekin. Joko niitä ei ole kirjattu ylös tai sitten kunnille taloudellisesti erityisen vaikeana aikana myös niiden suhtautuminen köyhyyteen on ollut ankarampaa.

Mielenterveysongelmien kuvailu on lähteissä tavallista ja osoittaa, että työlaitos saattoi olla yksi mielenterveysongelmista kärsineen henkilön elämän varrelle sattuvista laitoksista kunnalliskotien ja mielisairaaloiden ohella. Vaikka työlaitosta ei ollut varsinaisesti tarkoitettu mielisairaille, erinäisistä syistä myös oireilevia päätyi työlaitokseen. Selkein peruste oli sopeutumattomuus kunnalliskotiin, mitä ei käsitellä tässä artikkelissa tarkemmin, mutta myös oireilevia työvelvollisiksi tulkittuja päätyi työlaitokseen. Joissakin tapauksissa sairastunut henkilö joutui oman varattomuutensa vuoksi työlaitokseen. Esimerkiksi eräs mies, joka oli ollut köyhäinhoidon tarpeessa, oli ollut hoidettavana piirimielisairaalassa, mutta oli karannut sieltä toistuvasti ja aiheuttanut kotikunnalleen lisäkustannuksia siksi, että toisen kunnan sosiaalilautakunta oli antanut hänelle matka- ja ruokarahaa.²⁴ Lääninhallituksen työlaitospassitukseen vaikutti miehen karkailu, ja olikin tavallista, että kunnissa pohdittiin henkilöille soveltuvinta laitosta. Vakavatkaan diagnoosit eivät siis välttämättä olleet este työlaitossijoitukselle, vaan tapauksia arvioitiin sen mukaan, miten henkilö minnekin sopeutui.

Eräs ”jakomielitautinen” – skitsofreniaa sairastava – työmies oli Seinäjoen piirimielisairaalan ylilääkärin mukaan ”jo useita kuukausia sairaalassamme esiintynyt verrattain asiallisesti, ollut käytökseltään aivan rauhallinen, työkykyinen ja työhaluinen ...”, joten häntä ei tarvinnut enää pitää sairaalassa.²⁵ Päätökseen ei tultu pelkästään miehen työkyvyn ja rauhallisuuden vuoksi, vaan hänen kotikuntansa köyhäinhoitolautakunta perusteli, kuinka ”mielisairaus kunnassamme on yhä lisääntymässä ja niitten paikkain saanti on käynyt hyvin vaikeaksi ja kun kuntamme omistamat paikat Seinäjoen Piirisairaalassa ovat täynnä eikä ylimääräisiä paikkoja ole saatavissa ...”.²⁶ Kyseisessä tapauksessa sairaalapaikkojen puute siis vaikutti myös päätökseen.

Kotiolosuhteissa merkittävä syy köyhäinhoitolautakuntien työlaitospää-töksiin oli avustetun henkilön työkyvyttömyys, joka tulkittiin työhaluttomuudeksi, esimerkiksi erään henkilön tapauksessa, joka "on osoittautunut jonkun verran mielisairaaksi, eikä ole tahtonut ryhtyä työllään itseään elättämään".²⁷ Työlaitos ei ollut tarkoitettu työkyvyttömille, joten työkyvyn arviointi kuului va-kiotoimenpiteisiin. Kunnanlääkäri luonnehti miehen olevan "huomattavassa määrin tylsä, ajoittain levoton ja itsepäinen", jolla oli "mielenlaatu vaihteleva, enimmäkseen rauhallinen, mutta voi helposti suuttua ja on taipumusta väkivaltaisuuteen".²⁸ Ajoittainen joutuminen mielisairaalaan ei tarkoittanut sitä, etteikö sairastuneiden olisi oletettu elättävän perhettään ja tekevän töitä. Perhettä saatettiin kyllä avustaa, vaikka perheenisä oli päässyt sairaalasta, mutta työn tekemistä odotettiin riittäväksi katsotun tervehtymisen jälkeen.²⁹

Joissakin tapauksissa haluttomuus tai kyvyttömyys työntekoon ei kunnolla selvinnyt. Erään henkilön perhe kärsi varattomuudesta eikä perheenisän katsottu hoitavan velvollisuuksiaan, "koska hän vieroksuu työtä, eikä hoida perhettään, perhe näkee senvuoksi puutetta". Sosiaalilautakunta koki, ettei miestä voinut sijoittaa kunnalliskotiinkaan, koska tämän koettiin tarvitsevan tiukempaa kuria.³⁰ Sosiaalilautakunnan tiedustelu poispääsyä anoneelta mieheltä kuvastaa työnteolle annettua arvoa:

Kirjeesi johdosta saamme tiedustella kuinka on se työasia. Onko sinulla mahdollisuutta tehdä työtä täällä kotona ja noudattaa sitä käskyä, että joka ei tahdo työtä tehdä ei hänen syömänkään pidä. Meillä on velvollisuutta omaa itseämme ja perhettämme kohtaan ja hoitaa lapsiamme, jotka ovat vanhemmistaan riippuvaisia. Jos näin on voidaan keskustella poispääsystä.³¹

Samalla sosiaalilautakunta tiedusteli Keuruun työlaitoksen johtajalta, missä kunnossa mies oli: "Uskotteko että hän tekisi työtä täällä kotona ja elättäisi perhettään vai miltä se tuntuisi, jos hän pääsisi pois, olisiko hän perheelleen vaarallinen."³²

Sosiaalilautakunnan kirjeen viimeinen sivulause on merkityksellinen, sillä siitä on tulkittavissa, että miehen käytöksestä oli ollut perheelle kotona haittaa. Vaarallisuus on tulkittavissa perheenjäseniin kohdistuneeksi väkivallaksi. Aiemmassa tutkimuksessa on osoitettu, että kunnallinen sosiaalihuolto käytti työlaitossijoituksia yleisesti haasteellisten perhetilanteiden, väkivallan ja muun turvattomuuden, ja erityisesti runsaan alkoholinkäytön, ratkaisukeinona.³³ On kuitenkin mahdotonta tietää arkistoaineiston poh-

jalta, kuinka monessa tapauksessa kotiolosuhteiden tulkittu turvattomuus vaikutti päätöksentekoon, sillä sosiaalilautakunnan tietämys asiointiloista saattoi käydä ilmi rivien väleissä tai sivulauseessa, kuten edellä mainitussa tapauksessa. On kuitenkin selvää, että lautakunnat yrittivät vaikuttaa perheiden puutteelliseksi katsottuihin olosuhteisiin, joita kuvattiin tavallisesti fraaseilla ”puutteellinen hoito” ja ”laiminlyöty huolenpito”. Näiden ilmaisujen tarkoituksena oli välittää tietoa muustakin kuin pelkästä köyhyydestä. Tätä ilmentävät myös käytetyt muotoilut, esimerkiksi tapaus, jossa vaimo ja viisi lasta olivat ”laiminlyödyn huolenpidon takia joutuneet köyhäinhoidon ja yhteiskunnallisen huollon tarpeeseen”.³⁴ Kyseisessä tapausesimerkissä perhe oli saanut avustusta muun muassa vaatteiden ja kankaiden, lääkkeiden, kotiaavustuksen, sairaalaleikkauksen, ruumisarkun, lasten yksityiskotihoidon ja kunnalliskotikyydityksen muodossa. Laiminlyödyn huolenpidon tulkintaa voi ainakin osittain selittää se, että perheenisä oli sijoitettuna Pelson varavankilaan eli häntä ei pidetty kunnan kansalaisena eikä hän vankilasta käsin voinut perhettään elättää.

Aineistossa yleiset vankilamaininnat ovat tärkeitä vihjeitä työlaitokseen sijoitettujen yhteiskunnallisesta statuksesta. Ihmisiä ja heidän perheitään pyrittiin kontrolloimaan myös vankilaolosuhteiden ulkopuolella. Työlaitossijoitus toimi käytännössä usein jatkorangaistuksena vankilassaololle, kun perheenisä velkaantui asuinkunnalleen vankilassaolonsa aikana. Vankilassa saattoi olla myös perheenäiti³⁵, vaikka tämä olikin harvinaisempaa. Olen tullut siihen varovaiseen johtopäätökseen, että kunnallisessa päätöksenteossa kyettiin suojelemaan pelkän varattomuuden vuoksi työlaitosuhan alle joutuneita, joita pidettiin muuten kunnollisina. Työlaitospassitukseen liittyi työvelvollistenkin kohdalla siis yleensä Bruno Sarlinin ojennukseksi kuvaamia tavoitteita, jotka voi mieltää myös rangaistuksiksi. Kuten Beckett ja Murakawa korostavat, tutkijoiden tulisi osata nähdä rangaistuksena myös sellainen vapaudenriisto, jota ei rangaistukseksi kutsuta ja määritellä.³⁶

Passituspäätöksiin saattoi liittyä optimismia seuranneita pettymyksiä, kuten erään köyhäinhoidon esimiehen tapauksessa, joka purki mielipahaansa kirjeessään työlaitoksen johtajalle. Hän koki olevansa pakotettu lähettämään takaisin työlaitokseen miehen, joka ei ”pitänytkään puhettaan, vaikka hän niin kauniisti minulle lupasi”. Harmissaan esimies totesi miehen olevan ”niin pahoin turmeltunut ettei hänestä ole miestä olemaan vapaudessa”. Kuvauksen mukaan mies oli juonut itsensä juovuksiin ja oli ollut tappaa vaimonsa. Esi-

Kuva 2. Keuruun työlaitoksen alueella toimii nykyään Keuruun Ekokylä, joka on yhteisöllinen koti ja maatila. Vanha syömään kutsunut vellikello on säilytetty Väentuvan katolla. Kuva: Vesa Ranta.

mies koki, että miestä sai kohdella kovin ottein: ”pitäkää [mies] vain hyvässä kurissa, nyt minäkin tunnen hänen mikä hän on”.³⁷

Avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen elatus

Köyhäinhoitolain lisäksi 1920-luvun alkupuolen lainsäädännössä pyrittiin puuttumaan aviottomien lasten asemaan. Laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista (173/1922) sisällytti perintätoimiin työlaitoksen – sinne saattoi joutua maksamaan aviottoman lapsen ylläpidon kustannuksia. Tätä kutsuttiin korvausvelvollisuudeksi. Arkistoaineistosta selviää, millaisissa tilanteissa korvausta päädyttiin perimään. Ensinnäkin miehet olivat jo tehneet elatussopimuksen. Tämä tarkoitti sitä, että heidät oli todettu lapsen äidin makaajaksi, eli heidän isyytensä oli todennäköinen. Tämä ei suinkaan koskenut

kaikkia miehiä, joilla oli avioliiton ulkopuolella syntyneitä lapsia. Toiseksi he olivat laiminlyöneet tätä todettua maksuvelvollisuuttaan. Kolmanneksi lapsen elinolosuhteissa oli tapahtunut jokin muutos huonompaan suuntaan.

Kolmas syy on merkittävä, sillä kaikki aviottomat lapset eivät suinkaan saaneet taloudellista tukea. Lakia pidettiin jo voimaan tullessaan puutteellisena ja kävi selväksi, ettei se juurikaan parantaisi avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten asemaa. Elatusavun perintä oli tehotonta ja perimistehtävä jäi alkuajoina usein kokemattomille henkilöille. Jos elatusapua onnistuttiin saamaan, se oli silti vaatimatonta.³⁸ Ennen työlaitospassitusta makaajien omaisuutta pyrittiin arvioimaan ulosotossa. Makaaja saatettiinkin arvioida varattomaksi, mutta toisinaan miehet myös piilottelivat omaisuuttaan. Maksukykyisimmät tuskin päätyivät koskaan työlaitokseen, vaan hoitivat maksunsa viimeistään passitusuhan alla.

Makaajan selvittäminen oli tietysti kunnan etu, sillä mahdolliset kustannukset tulivat kunnan maksettaviksi, mikäli äiti ei huolehtinut lapsestaan arvioidusti riittävällä tasolla. Kuitenkin kuntien kyky tai kiinnostus selvitystyöhön ja perintään oli varsin rajallinen, mikäli tilanne ei muuttunut lapsen kannalta akuutiksi. Arkistolähteiden perusteella ei ole selvää, mikseivät äidit olleet aina halukkaita paljastamaan lapsensa tai lastensa isää. Joissakin tapauksissa mies oli kenties aviossa, aina ei kenties ollut selvää, kuka isä voisi olla, ja joissakin tapauksissa on mahdollista, että lapsen isä painosti äitiä pysymään hiljaa tai isyyteen liittyi jotain muuta häpeällistä. Aineistosta löytyy tapauksia, joissa avioliitossa ollut lapsen isä on yrittänyt päästä eroon elatusvelvollisuudestaan vetoamalla siihen, ettei voisi kustannusten takia elättää omaa perhettään.³⁹ On myös mahdollista, etteivät naiset ole halunneet toisten puuttuvan heidän yksityiselämäänsä.

Lautakunnissa äidin puhumattomuus tulkittiin uhmaks. Esimerkiksi eräässä tapauksessa seitsemän avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen isää ei ollut onnistuttu selvittämään ”äidin niskoittelun vuoksi”, ja äiti oli jouduttu ottamaan kunnalliskotiin⁴⁰. Tämä saattoi puolestaan tarkoittaa sitä, että lapset oli sijoitettu muualle, sillä kunnalliskotiin sijoitettujen naisten ei useinkaan katsottu voivan huolehtia lapsistaan. Jos isä tai isät olisivat olleet tiedossa, olisi lasten elatuskustannuksia voitu periä heiltä.

Vaikka työlaitospassitus oli ennen kaikkea keino kontrolloida avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten isiä, oli naisille olemassa myös omat kontrollikeinonsa. Kunnalliskotisijoitus oli tyypillinen tapa periä kustannuksia äideiltä, joiden lapset oli sijoitettu. Kunnalliskoti toimi siis naisille tarkoituspäältä

osittain työlaitokselle rinnakkaisena laitoksena. Kuitenkin myös naisten osalta työlaitospassitus oli mahdollinen, kuten tapauksessa, jossa nainen oli ”pitemmän aikaa viettänyt juopottelevaa ja irstasta elämää joutuen sen vuoksi useamman kerran pidätetyksikin; ja kun hän on heittänyt aviottoman lapsensa [lapsen nimi] avuttomaan tilaan ...”.⁴¹ Äidin lapsi oli sijoitettu kunnan kustannuksella hoidettavaksi ja köyhäinlaitokseen puheenjohtaja oli kutsunut äidin kunnalliskotiin korvaamaan lapsensa elatus- ja hoitokustannuksia sieltä käsin. Koska nainen oli karannut kunnalliskodista, oli hänet sijoitettu työlaitokseen – työlaitospassitus tehtiin siis kunnalliskotiin sopeutumattomuuden perusteella. Ojentamistarkoituksessa hänet toimitettiin suljetumpaan laitokseen.

Työlaitokseen päätyi avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten äitejä myös irtolaisuutensa takia; tässä artikkelissa irtolaisuus on kuitenkin rajattu käsitelyn ulkopuolelle. Yksi esimerkki kuvastakoon tällaista tapausta, joka olisi yhtä hyvin voitu määritellä irtolaisuudeksi. Eräs nainen oli

viime vuosina viettänyt hyvin epäsäännöllistä ja huonoa elämää, jättäen ensin lapsensa täällä kauppalan huoltolaitoksen huostaan ja lähtien itse kiertelemään maailmalle, hankkien siellä kulkiessaan aviottoman lapsen itselleen, viettäen aviokkojan elämää, ja jättäen lopuksi tämän aviottoman lapsensa heitteille [paikkakunnan nimi] maalaiskunnassa, missä kunnan huoltolaitoksen on täytynyt sijoittaa lapsi yksityiskotiin hoidettavaksi, päätettiin, kun [naisen] huono kiertolaiselämä näyttää yhä jatkuvan, toimittaa hänet ensi tilassa kurinpidollisesti Keuruun työlaitokseen korvaamaan työllään lapsensa elatus- ja hoitokuluja.⁴²

Naisella oli jo aiempi työlaitostuomio aviolisten lastensa elatuskorvauksista. Voi olla, että juuri lasten elatusmaksujen takia häntä ei määritelty ensisijaisesti irtolaiseksi, vaikka epäsäännöllinen ja huono elämä sekä maailmalla kiertely olivatkin tyypillisiä irtolaisuuden kuvauksia.

Keskustelu avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista ja heidän äideistään on aivan oma tutkimusaiheensa. Annettakoon siitä yksi esimerkki vuodelta 1931, jolloin Tampereen kaupungin lastensuojelutyönjohtaja Alpo Lumme kuvasi aviottomien lasten äitejä tyypittelemiensä kategorioiden avulla. Yksi esimerkki oli ”uusi äitityyppi, itsetietoinen nainen”, joka ei kaivannut apua ja koki voivansa itse hoitaa asiansa. Toinen oli sureva äiti, jonka kohtalona saattoi olla mielisairaala. Nuoruuden pettymys, epätoivoinen teko tai jonkin murtuminen oli johtanut mielen särkymiseen. ”Arkinen sielu”, joka oli itse usein ”äpära”, taas otti vastaan mitä elämällä oli tarjota, ”ihanteellinen äiti”

jaksoi pysyä positiivisena, ja vaikein äitiryhmä, ”nautintojen vangit”, huvitelti, käytti alkoholia ja usein laistoi velvollisuuksistaan. ”Kylmä, laskeva äiti” saattoi luopua lapsestaan ilman näennäisiä tunnontuskia. Lumme kuitenkin korosti, etteivät avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten äidit olleet keskimäärin huonompia kuin muutkaan ihmiset.⁴³ Nämä esimerkit ovat tärkeitä avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten elatusta tarkastellessa, sillä isien tapauksessa vastaavat kuvaukset loistivat poissaolollaan, ja tähän naisasia-naiset, kuten Miina Sillanpää, kiinnittivät jo omana aikanaan kitkerästi huomiota. Työlaitospassituksen voi nähdä ensimmäisenä merkittävänä moraalisesti kantaaottavana isien kontrollikeinona. Isistä ei ehkä tehty vastaavaa luonneanalyysia kuin äideistä, mutta työlaitokseen joutuminen oli merkittävä signaali lainsäätäjien taholta, vaikka ensisijainen passitusssyy olikin kuntien taloudellisen rasituksen keventäminen.

Keskityn seuraavaksi luonnehdintoihin aviottomien lasten perheolosuhteissa tapahtuneista muutoksista, jotka aktivoivat kuntia perimään maksuja makaajilta työlaitospassitusten avulla. Lasten äidit olivat tyypillisesti palvelijattaria tai mäkitupalaisen tyttäriä. Lähtökohtaisesti heidän taustansa eivät olleet varakkaat, eikä heillä välttämättä ollut turvaverkkojakaan – kuten perhepiiriä, jossa lapsi olisi voinut varttua samalla, kun äiti hankki elantoa. Olikin tavallista, että elatusmaksujen perinnän syynä oli lyhyesti ilmaistuna äidin varattomuus.⁴⁴

Naisen työskentelykään ei välttämättä turvannut perherauhaa. Eräässä tapauksessa nainen lähti töihin emännöitsijäksi suurempaan kaupunkiin ja jätti lapsensa kotipitäjäänsä. Kuusi lasta jäi tällöin köyhäinhoidon varaan.⁴⁵ Tapauksesta ei ilmene, olisiko äidillä ollut muita vaihtoehtoja vai oliko hänen valittava oma selviytymisensä ja luotettava siihen, että kunta huolehtisi hänen jälkeläisistään.

Varattomuus saattoi liittyä työnteko- ja työllisyysmahdollisuuksien lisäksi äidin terveydentilaan. Esimerkiksi vuonna 1939 selviteltiin varattomuuden vuoksi köyhäinhoidon tarpeessa olevan naisen saamaa köyhäinhoitoa, jotta pystyttäisiin arvioimaan, kuinka paljon aviottoman lapsen isän tulisi maksaa elatusapua, ja mitkä kustannuksista liittyivät lapseen. Nainen oli synnyttänyt lapsen vuonna 1933 ja joutunut pian sen jälkeen lääkäriin. Köyhäinhoidon kustannuksia oli syntynyt seuraavina vuosina sairaalaan kuljetuksesta, sairaalahoidosta, lääkärikulusta ja lääkkeistä.⁴⁶ Sairastelu siis huononsi äidin mahdollisuuksia taata perheensä toimeentulo, mikä luultavimmin tehosti kunnan halukkuutta periä saatavia lapsen isältä.

Varattomuuden lisäksi ”laiminlyöty huolenpito” oli yleinen luonnehdinta aviottoman lapsen köyhäinhoidon tarpeesta.⁴⁷ Köyhäinhoidon kustannukset tarkoittivat tällaisissa tapauksissa yleensä lapsen sijoittamista pois äidin luota. Käytännössä laiminlyönnillä tarkoitettiin lastensuojeluun liittyviä epäkohtia eikä pelkästään lapsen materiaalisia puutteita.

Tilastollisesti aviottomien lasten elatusavun vuoksi työlaitokseen joutuneiden määrä pysyi verrattain pienenä kuntien omistamissa työlaitoksissa. Siinä missä työlaitospassituksia oli 1930-luvulla valtakunnallisesti vuosittain noin sata, putosi tämä lukumäärä heti talvisodan puhjettua – epäilemättä sotaolosuhteiden vuoksi – eikä sotien jälkeisinä vuosinakaan kirjattu kuin yksittäisiä tapauksia.⁴⁸ Tämä ei tietenkään tarkoita, etteikö lapsia olisi edelleen syntynyt avioliiton ulkopuolella, ja myöhempinä vuosina laki lapsen elatusavun turvaamisesta, jota seuraavaksi tarkastellaan, laajensi elatuskysymystä. Sosiaalihuollon piirissä avioerolasten elatusvelvollisten osuutta pidettiin toisen maailmansodan jälkeen suurempana kuin avioliiton ulkopuolella syntyneiden, joiden tukitoimia pidettiin tärkeämpinä kuin perintää, jossa jo isyyden selvittäminen koettiin vielä 1960-luvulla työlääksi ja vaikeaksi.⁴⁹ Näiden kohdalla yhteys rikollisuuteenkin koettiin selkeämmäksi kuin avioliiton ulkopuolella syntyneiden vanhempien. Saattoihan lapsen syntymä olla seurausta vain kertaluontoisesta kohtaamisesta velvollisuuksia laiminlyövän elämäntavan sijaan.

Sekä työ- että korvausvelvollisten tapauksissa korostuvat huono-osaisuus ja sosiaaliset ongelmat, joiden yhteydessä yksilön oma vastuu jää arkistoon talentuneiden merkintöjen varassa usein epämääräiseksi. Rikollisuuden ehkäisy oli silti keskeisesti mukana työlaitosten toimintaperiaatteissa, kuten seuraava luonnehdinta osoittaa: ”... työlaitos on se paikka, se laitos, jonka tehtäväksi on määrätty poistaa ja parantaa se moninainen paha, mitä yhteiskunnassa esiintyy, mikäli se ei ole suoranaista rikollisuutta.” Näin totesi Joh. Rantala vuonna 1936 – Rantala oli mitä luultavimmin Uudenmaan läänin työlaitoksen johtajana vuodesta 1928 saakka työskennellyt Johannes Rantala. Ei-rikollisuus ei tarkoittanut, etteikö ”pahuudella” olisi ollut tulkittuja yhtymäkohtia rikollisuuteen. Hän nimittäin jatkoi: ”Onhan itsestään selvä, että monet rikokset tehneen, moraalittoman henkilön yhteiskunnallisten velvollisuuksien laiminlyöminen tapahtuu, sanoisinko automaattisesti, ...”, minkä vuoksi työlaitoksiin päätyi hänen mukaansa juuri entisiä rikollisia, jotka toimitettiin asuinseuduiltaan mielellään maksimiajaksi laitokseen, ”jona aikana he ainakin ovat pois rentuilemasta kotiseuduillaan, ...”.⁵⁰ Rantala antoi siis suoraan ymmärtää, että

työlaitokseen toimittaminen oli kuntien keino päästä ainakin joksikin aikaa velvollisuuksien laiminlyönnin perusteella eroon henkilöistä, joiden koettiin tuottavan harmia. Vaikka työlaitoksia ei välttämättä ollut etukäteen suunniteltu juuri tällaisiin tarkoituksiin, näin työlaitosjärjestelmä käytännössä usein toimi. Rantalan näkemykset kuvaavat työlaitosjärjestelmän käyttötarkoituksia ennen toista maailmansotaa. Sodanjälkeisten elatusvelvollisten tarkastelu kirkastaa argumenttia työlaitoksista olennaisena osana Suomen rikoskontrollia.

Elatusvelvollisten ultima ratio

Elatusvelvollisten työlaitostoimitusten syynä olivat maksamatta jääneet elatusmaksut lapselleen tai lapsilleen. Nyt kohteena olivat aviossa syntyneiden lasten vanhemmat, enimmäkseen isät, jotka eivät vapaaehtoisesti osallistuneet jälkikasvunsa elinkustannuksiin. Laki lapsen elatusavun turvaamisesta nosti merkittäväksi yleisesti perhepinnareiksi kutsuttujen miesten määrän työlaitoksissa vuodesta 1949 alkaen. Kuten vuoden 1949 Huolto-ohjelmakomiteassa todettiin, ”lasten etujen valvominen on nykyaikaisen sosiaalihuollon ensiarvoisimpia tehtäviä”.⁵¹ Joko suunnitelmallisesti tai suunnittelematta elatusvelvollisten työlaitospassitukset liittyivät varsin tavallisesti myös velvollisuutensa laiminlyöneiden elämän laajempaan kontrollin ketjuun. Vuonna 1965 toteutetussa ”perhepinnareita” koskevassa selvityksessä viitattiin elatusvelvollisiin yhtenä ”sopeutumattomien” ryhmänä. Selvityksessä havaittiin pinnariuteen liittyvän rikollisuutta, päihdyttävien aineiden väärinkäyttöä, epäsäännöllistä työssäkäyntiä, nuorena solmittuja avioliittoja, joita saattoi olla enemmän kuin yksi, sekä keskimääräistä suurempi lapsimäärä.⁵² Elämäntilanteiden mutkistuessa nämä eri tekijät vaikuttivat toisiinsa.

Huolto-ohjelmakomitean mietinnössä työlaitosuhan kuvailtiin olevan ”jonkinlainen ultima ratio”, siis viimeinen vaihtoehto, jos mikään muu elatusmaksun perintäkeino ei auttanut. Komitea pohti myös mahdollisuutta kriminalisoida velvollisuuden laiminlyönti, mutta arveli, ettei yleinen oikeuskäsitys tähän taipuisi. Komitea totesi, että sosiaali- ja oikeuspoliittisilla näkökulmilla oli molemmilla yleisestävä vaikutus.⁵³ Sosiaalipolitiikan keinoin pyrittiin siis pelotepreventioon eli ajateltiin työlaitosuhan vähentävän elatusmaksujen laiminlyöntejä. Yleisestävällä vaikutuksella tarkoitettiin yleispreventiivistä lopputulosta. Tulkintani mukaan uuden lain yksi merkittävä tarkoitus oli luoda käsitystä siitä, mikä oikeaksi koetaan, mitä kutsutaan mo-

raalia luovaksi vaikutukseksi.⁵⁴ Yleistyvien avioerojen aikakautena tarvittiin päivitystä avioerovanhempien moraaliseen vastuuntuntoon lapsiaan kohtaan. Merkittävä osa vanhemmista varmasti hoitikin maksunsa viimeistään työlaitosuhan alaisina, mutta työlaitoksiin päätyi myös insinöörejä, liikemiehiä ja muita maksukykyisiä velvollisia. Valtaosalla työlaitokseen joutuneista lienee silti ollut haasteita suoriutua maksuista. Ongelmat limittyivät, esimerkiksi päihdeongelma saattoi johtaa työttömyyteen, varsinkin, jos työnä oli esimerkiksi ajaa ajoneuvoa. Monen olinpaikka oli tuntematon tai vaikkapa Rappioalkoholistien maja, Lauttasaarenkatu 1.⁵⁵

Vaikka avioerot yleistyivätkin toisen maailmansodan jälkeen, ei niiden saaminen ollut helppoa, sillä pariskunnat joutuivat läpikäymään asumuserosvittelun, jolla eroja pyrittiin hillitsemään.⁵⁶ Erilaiset pari- ja perhesuhteisiin liittyvät haasteet välittyvät asiakirjoista joko suoraan tai epäsuorasti. Usein taustalla oli runsasta alkoholinkäyttöä, mutta lisäksi syynä saattoi olla tulehtuneita perhetilanteita, avioeroja ja uusia avioliittoja. Seuraavassa kirjekatkelmassa, jossa vaimo kuvaa elämäänsä Tervalammen työlaitokselle maksamattomien elatusmaksujen takia joutuneen miehensä kanssa, käy ilmi useampi vaimon kokema ongelma:

Koska mieheni ... on koko avioliittomme ajan käyttänyt kohtuuttomasti väkijuomia, kohdellut minua huonosti solvaten minua ja pahoinpidellen minua eikä hän ole antanut talouteemme rahaa ja on hän siten tehnyt elämäni aivan sietämättömäksi, on minun mahdotonta jatkaa tällaista avioliittoa, minkävuoksi anon kunnioittaen, että mainittu mieheni kutsutaan ja haastetaan kuultavaksi ja vastaamaan johonkin Raastuvanoikeuden istuntoon, kun silloin tulen vaatimaan avioeroa hänestä ...⁵⁷

Kirje kuvaa hyvin perheen muita ongelmia, joihin kontrolli ulottui epäsuorasti. Vaikka työlaitokseen joutuikin elatusvelvollisuuden laiminlyönnin takia, samalla puututtiin joko tietoisesti tai suunnittelematta väkivaltaan ja yleisemmin lasten kotiolosuhteisiin. Tässä esimerkissä ei toki ole takeita siitä, kirjoittiko vaimo totuudellisesti perhe-elämästään. Usein myös työlaitokseen joutuneet miehet nostivat esiin epäkohtia onnettomaksi kokemastaan avioliitosta.

Huostaanotettujen lasten kohtaloita välittyy myös sotienjälkeiseltä ajalta. Vuonna 1952 eräs mies valitti korkeimmalle hallinto-oikeudelle elatusvelvollisuuskustannuksiaan, sillä hän ei oman käsityksensä mukaan ollut itse luovuttanut lapsiaan huoltolautakunnan huostaan. Kustannuksia hän piti koh-

tuuttoman korkeina. Lapset oli lastensuojelulain nojalla huostaanotettu ja si-
joitettu koulukotiin, kunnalliskotiin ja yksityiskotiin. Lasten äitiä, josta mies
oli eronnut joitakin vuosia aiemmin, ei kuvattu tarkemmin.⁵⁸ On kuitenkin
selvää, että äidin halussa tai kyvyssä huoltaa lapsia oli huoltolautakunnan
mielestä ollut selviä puutteita eikä lasten isäkään ollut halunnut tai kyennyt
huoltamaan itse lapsiaan. On tietysti mahdollista, että isä oli yrittänyt saada
lapset itselleen, mutta tämä ei lähteestä ilmene. Yhden lapsen kasvatuslai-
tossijoitus viittaa siihen, että lapsella on tulkittu olevan käytöshäiriöitä. Per-
heen tilanne on siis ainakin huoltolautakunnan mukaan ollut ongelmallinen.
Miehen työlaitospassitus on tuskin parantanut mahdollisuuksia isän rooliin.

Alkoholin lisäksi myös lääkkeiden tai huumeiden käyttöä tunnistettiin,
vaikka niistä onkin vähemmän merkintöjä kuin alkoholista, eikä huumeon-
gelma eriydy aineistossa muusta päihteidenkäytöstä yksittäisiä kuvauksia
lukuun ottamatta. Alkoholinkäytön ohella mainittiin särkylääkkeet, särky-
pulverit, tabletit, unilääkkeet, lääkkeillä huumaaminen, huumautuminen tai
päihdyttäminen. Eräs Tervalammen elatusvelvollinen kertoi raportoidusti
1960-luvun alussa karkumatkansa syyksi ”niin voimakkaan huumausainei-
den himon, ettei voinut tulla toimeen ilman niitä”.⁵⁹

Työlaitokseen joutumisen prosessi eteni esimerkiksi seuraavalla tavalla:
Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta esitti työlaitokseen määrää-
mistä, koska elatusapua aviolapselle oli jäänyt maksamatta. Perimisproses-
sit saattoivat kestää vuosikausia. Mikäli henkilön olinpaikka oli tuntematon,
mikä oli tavallista asunnottomuuden tai viranomaisilta piileskelyn vuoksi,
julkaistiin henkilöstä etsintäkuulutus. Lääninoikeus tutki tapauksen ja tote-
si, että elatusapua ei ollut suoritettu yli kolmeen kuukauteen eikä sitä ollut
vaadittaessakaan maksettu, eikä syytä laiminlyöntiin ollut esitetty. Jos hen-
kilö onnistuttiin löytämään, hänet tuotiin viranomaiskuljetuksella työlai-
tokseen. Jos henkilö karkaili työlaitoksesta, häntä ”ojennettiin” esimerkiksi
neljäntoista vuorokauden kopperangaistuksella kovalla makuusijalla työlai-
toksessa. Tavallista oli myös jäädä palaamatta myönnetyltä lomalta, usein
humalatilan takia. Mikäli rangaistukset eivät tehonneet, työlaitoksen johto-
kunta esitti lääninhallitukselle pakkotyömääräystä, jolloin henkilö saattoi
joutua Pelson varavankilaan.

Vankilaan saattoi siis päätyä tekemättä yhtään rikosta. Vuonna 1955 edus-
kunnan oikeusasiamies Paavo Kastari kritisoi yleisemmin erillisen pakko-
työlaitoksen puutetta ja nosti myös esiin pakkotyölaitoskäytäntöihin liitty-
viä epäkohtia, josta erityisesti elatusvelvolliset joutuivat lainsäädännöllisten

epäselvyyksien vuoksi kärsimään. Vaikka elatusvelvolliset joutuivat työlaitokseen ensisijaisesti taloudellisista syistä, joutuivat he pakkotyölaitokseen päätyessään niin epäedulliseen asemaan, ettei heillä ollut juuri mahdollisuuksia maksaa työllään velkaansa, jolloin tilanteesta kärsivät myös elatusapuun oikeutetut.⁶⁰ Erillisen pakkotyölaitoksen puuttuminen tarkoitti siis sitä, että tekemättä rikosta saattoi joutua suoraan vankilaan.

Laitoskierre syvensi monen ahdinkoa. Vankilassa olo oli saattanut monen miehen itsensä mielestä vaikeuttaa työllistymismahdollisuuksia, liiketoimia tai rahan velaksi ottamista tuttavilta. Eräs mies esimerkiksi vetosi korkeimpaan hallinto-oikeuteen ja perusteli, että hänen vankilassa kärsimänsä vapausrangaistus oli vaikuttanut siihen, ettei hän ollut voinut elättää lastaan, varsinkaan ilman koulutusta ja ammattia. Annettua perustelua ei kuitenkaan hyväksytty.⁶¹ Eräs 1950-luvulla elänyt mies oli joutunut oman kuvauksensa mukaan ensin Tervalammen alkoholistihuoltolapuolelle ja sieltä Konnun-suon vankilaan sakkoja sovittamaan. Konnun-suolta hän joutui suoraan työlaitokseen ja lopuksi vielä karkaamisten vuoksi pakkotyölaitokseen.⁶² Myös vankimielisairaala saattoi kuulua laitoskierteen etappeihin.

Elatusvelvolliset kuuluivat sotineeseen sukupolveen. Akteissa ei tehdä tulkintoja syy- ja seuraussuhteista, mutta monilla miehillä oli merkintöjä sodanaikaisista vammoista ja sielullisista ja hermostollisista häiriöistä, joista he olivat kärsineet. Voi olla, että sotakokemusten aiheuttamat vaivat ovat olleet ilmiönä niin tavanomainen, etteivät ne ole sen vuoksi saaneet erityishuomiota. Toteamatta mitään varmaa sotakokemusten vaikutuksesta elämänsä elämään, tarkastelkaamme erään 1920-luvun alussa syntyneen, sodassa haavoittuneen elämää 1980-luvulle saakka. Mies oli haavoittunut aivoihin ja papereihin oli kirjattu myös seitsemän aivotärähdystä, jotka ovat voineet vaikuttaa aivojen terveyteen. Tervalammen työlaitokseen hän päätyi vuonna 1955 elatusvelvollisuutensa laiminlyönnin vuoksi. Tämän jälkeen mies oli raportoidusti ollut yhtämittaisesti työlaitoksessa tai vankilassa. Hän oli myös karannut työlaitoksesta ja joutunut pakkotyöhön. Laitoselämää oli vuonna 1959 ehtinyt kulua kolme vuotta ja neljä kuukautta, mutta mies ei edelleenkään päässyt pois, sillä vapausajanrangaistusta ei katsottu voitavan laskea työlaitosajan vähennykseksi, koska elatusmaksuja ei ollut vielä suoritettu eikä mies ollut ollut työlaitoksessa kahta vuotta. 1970-luvulla mies palasi useita kertoja Tervalammelle alkoholistihuoltolan puolelle. Pakko oli muuttunut vapaaehtoisuudeksi. Miehen kuvattiin asuneen ensisuojaissa, roskalaatikoissa

ja rappukäytävissä. Elämisensä hän oli kustantanut sotaläkkeellä, huoltoavulla, pummaamalla ja dyykkaamalla. Mies halusi itse laitokseen:

Huoltoapua hva [huollettava} on anomassa toistuvasti, sillä eläkkeensä hva hävittää välittömästi, samoin vaatteensa. Kun huoltoavun mahdollisuudet loppuvat, hva pyrkii huoltolaan kurjassa kunnossa krapulaisena tai käyttää muita avohuol-
lon katkaisuja ”täysihoitonaan”.

Vielä vuonna 1980 miehestä löytyi tutkintapöytäkirjamerkintöjä, kun hän oli ratkennut juomaan lomallaan ja joutui eristyshuoneeseen.⁶³ Vaikka sotakokemukset eivät ajaneet suurinta osaa miehistä laitostieteeseen, on työlaitoksen rooli merkittävä sodassa olleiden miesten kontrolloijana.

Sosiaalihuollossa koettiin 1970-luvulta alkaen laajoja muutoksia avohuol-
lon suuntaan. Ennaltaehkäisy ja vapaaehtoisuus olivat muodissa siinä mis-
sä laitoshuoltoa paheksuttiin enenevissä määrin. Samaan aikaan laitokset
kuitenkin uudistuivat ja työnteon merkitys hoitomuotona väheni.⁶⁴ Kuten
esimerkkitapauksen mies, moni aiemmin elatusvelvollisena työlaitoksessa
ollut päätyi sinne myöhemmin vapaaehtoisena huoltoapulain 25 §:n nojalla.
Hieman yleistäen voisi todeta, että parempikuntoisina, usein vielä työkykyn-
sä säilyttäneinä alkoholisoituneet miehet joutuivat työlaitokseen vasten tah-
toaan. Myöhemmin he saattoivat olla niin huonossa kunnossa, että asuminen
vapaaehtoisena työlaitoksessa piti hengissä siinä missä ulkona nukkuminen,
vakavat vaivat, kuten paleltuvat raajat ja sisäelinvauriot, sekä toimeentulon
jokapäiväinen vaikeus olivat vakava riski terveydelle. Ei ollut harvinaista, että
elatusvelvollisena olleen henkilön merkittiin kuolleen joko tapaturmaisesti
tai oman käden kautta, ja myöhemmin vapaaehtoisina huollettavina olevat
kokivat samanlaisia kohtaloita.

Kuten jo työvelvollisten tapausten analyysissä korostettiin, myös elatus-
velvollisten mielenterveydessä tai toimintakyvyssä oli usein jotain poik-
keavaksi koettua, mutta ei kuitenkaan mitään niin selkeää, että olisi osattu
epäillä vakavaa mielenterveyden häiriötä. Keuruun työlaitoksen aineistoon
on sisällytetty kirje erään elatusvelvollisen veljeltä, jossa tämä kuvaa miehen
olleen ”jo pienestä pitäen ... jotenkin ihmeellinen ja saamaton ihminen”. Mies
ei ollut veljen kertoman mukaan pärjännyt kansakoulussa, sillä koulunkäyn-
nistä ei ollut tullut ”kertakaikkiaan mitään”. Sotaväkeen tämä oli mennyt ja
selviytynyt sieltä huonoilla arvosanoilla. Perhe oli yrittänyt estellä miehen
naimisiinmenoa, koska arveli, ettei tämä voisi elättää perhettään, ”kun hänen

saamattomuus ja lapsellisuus tettiin”. Vuoden kuluttua vaimo, jota miehen veli kuvasi niin ikään lapselliseksi, karkasi kotiinsa ja haastoi miehen oikeuteen lapsen elatuksesta. Veli valitti, ettei mies mitenkään voisi suorittaa niin isoa summaa, ja muutenkin veljet joutuivat elättämään miestä. Veli vetosi, ettei mies joutuisi työlaitokseen, sillä hän ei ollut ”terve eikä normaali”. Veli edellytti miehen tarkkaa tutkimista.⁶⁵

Terveyspalvelujen laajetessa ja kehittyessä mahdollisuudet arvioida elatusvelvollisen vointia paranivat merkittävästi, vaikka onkin todennäköistä, etteivät mahdollisuudet, saati kuntien lautakuntien halukkuus tutkimuksiin olleet kaikkialla yhteneväiset. Eräässä tapauksessa 1950-luvulta kuvataan seikkaperäisesti erilaisia tutkimuksia, joissa elatusvelvollinen kävi. Työkykyä arvioitiin niin keuhkoparantolassa, Lapinlahden sairaalassa kuin työlaitoksen lääkärin vastaanotolla. Työhalua ja vastuuntuntoa perhettä kohtaan yritettiin herätellä myös pakkotyölaitosrangaistuksella.⁶⁶

Päivi Uljas on kuvannut hyvinvointivaltion läpimurtovaiheen tapahtuneen 1960-luvun puoleenväliin mennessä samanaikaisesti pientilatuotannon rapautumisen ja suuren maaltamuuton kanssa. Vielä toisen maailmansodan jälkeen arvostettiin työvoimaintensiivistä raadantaa, jota pienet tilat edellyttivät ja jonka myötä vastikkeettomia sosiaalietuuksia pidettiin vääränä. Kaupungistumis- ja teollistumisprosessin seurauksena tuottavuus Suomessa kasvoi. Kansalaisliikehdinnän vaikutuksesta tuota kasvua alettiin enenevissä määrin ohjata sosiaalisen turvarakenteen vahvistamiseen.⁶⁷ Kehityskululla oli perustavanlaatuisia vaikutuksia sosiaalihuoltoon, jonka toimintaperiaatteet uudistuivat limittäin lakimuutosten kanssa.

Sosiaalihuollossa työskennelleet aikalaiset ovat muistelleet, kuinka voimassa olevien lakien kriittinen tarkastelu hiipi tietoisuuteen asteittain – vaikutteita tuli 1960- ja 1970-luvuilla niin ulkomailta kuin Suomestakin.⁶⁸ Minna Harjula on tutkinut muutosta alan työntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisen välisestä näkökulmasta. Harjula jakaa muutoksen kahteen erilaiseen sukupolvikokemukseen, joissa yksilön ja yhteiskunnan suhde näyttäytyi eri tavoin. Siinä missä 1940- ja 1950-luvuilla työnsä aloittaneet näkivät hoidokit ja huollettavat vailla täysiä oikeuksia ja yhteiskunnan taakkana, painottivat 1960- ja 1970-luvuilla työnsä aloittaneet asiakkaidensa kansalaisoikeuksia. Ensiksi mainitulle työntekijäryhmälle, joka odotti nöyryyttä, oikeuksiaan vaativa asiakkuus oli ajoittain haastavaa.⁶⁹

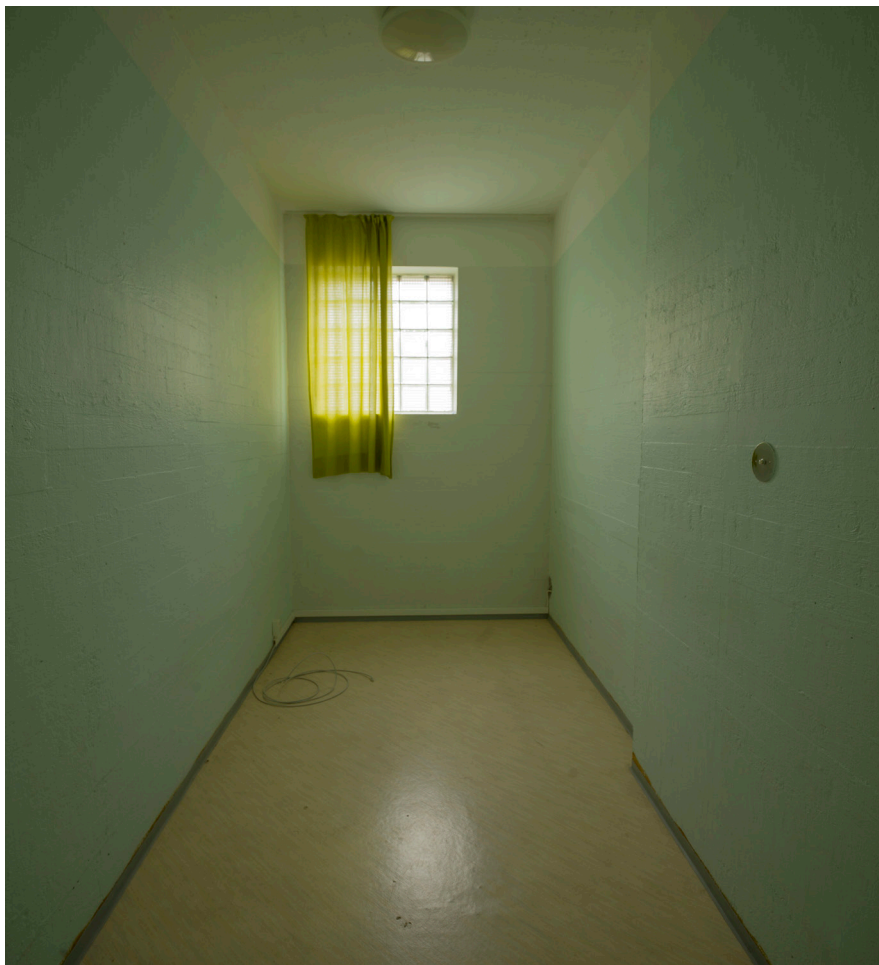
Myös sosiaalihuollon asiakaskunnassa kokemusten välillä oli näkemyseroja. 1970-luvulla Kajaanissa sosiaalijohtajana toiminut Martti Auvinen kom-

mentoi vuonna 1976 elatusvelvollisten velkavankeutta työlaitoksessa. Tuolloin elatusvelvollisten määrääminen työlaitokseen oli juuri päättymässä, mutta Auvinen ihmetteli muutokseen kohdistunutta vastarintaa sosiaalihuollon piirissä. Hän ei käsittänyt, miten elatusvelvollisten työlaitokseen toimittaminen sopi sosiaalityön periaatteisiin.⁷⁰ Auvisen kirjoitukseen vastasi kirpeästi nimimerkki *Äiti*, joka odotteli edelleen 6-vuotiaan lapsensa synnytykseen liittyviä korvauksia: "Minusta on rikos se että elatusavun laiminlyönti ei ole rikos."⁷¹

Lopuksi: tuhoutuneen ihmiselämän lohduton rata

"Paljon laiminlyötyä lapsuutta, nurjia kotioiloja, huonoja tovereita, työttömyyttä, sairautta, lopuksi viina, poliisiputka, työlaitos – siinä tuhoutuneen ihmiselämän lohduton rata!"⁷² Näin luonnehdittiin eräässä työvelvollisten kasvatusta käsittelevässä kirjoituksessa vuonna 1937. Luonnehdinnan kirjoittaja, Punkalaitumella sijainneen työlaitoksen vartijoiden esimies Urpo Hosia uskoi, että työvelvollisten "kipeitä, veristäviä haavoja" ja "sielullisia ja fyysisiä vammoja" oli mahdollista hoitaa ja parantaa, kunhan heitä kohdeltiin yksilöllisesti ja selkeän lainsäädännön mukaisesti. Kirjoittaja uskoi, että työlaitosjärjestelmästä saataisiin paras mahdollinen hyöty, kun sitä ei kehitettäisi pelottimen roolia ajavaksi rangaistuslaitokseksi vaan oikeudenmukaiseksi ja taloudellisesti tuottavaksi laitokseksi, jolla oli hoitava rooli.⁷³

Onkin tärkeää pitää mielessä, että työlaitosten hoitava ja huoltava rooli oli suurten muutosten 1970-luvulle saakka yhtä merkittävä kuin rooli rikoskontrollin jatkeena ja sosiaalihuollon "kättä pidempänä". Osa työlaitoksissa työskentelevistä pyrki jo alkuaikoina vilpittömästi parantamaan asukkaiden tulevaisuudennäkymiä ja jopa yhdisti työnsä suomalaisten mainetta parantavaan kansalliseen projektiin. Ainakin Urpo Hosia uskoi, että työlaitos voisi vaikuttaa Suomen "Euroopan mustimpaan" henkirikosten määrään kasvatamalla työvelvollisia hyviin tapoihin ja hiomalla suomalaisten käytöksestä pois kulmikuutta. Hosian mukaan oli kyse myös maineesta – nähtäisiinkö Suomi "länsimaisena kulttuurimaana" vai "puolittain aasialaisena".⁷⁴ Hosian rotuhygieniaan viittaavat mietteet eivät ehkä sotienjälkeisenä aikana kuulosaneet enää yhtä raikkailta kuin niiden kirjoitushetkenä talvisodan kynnyksellä, mutta ne välittävät kurinpitoon ja ojennukseen perustuvan laitoksen työntekijän vakaumuksellisuutta työnsä merkitystä kohtaan. Hosia ei ulkoistanut työlaitoksiin päätyneiden ongelmia yksilöiden ominaisuuksiksi vaan

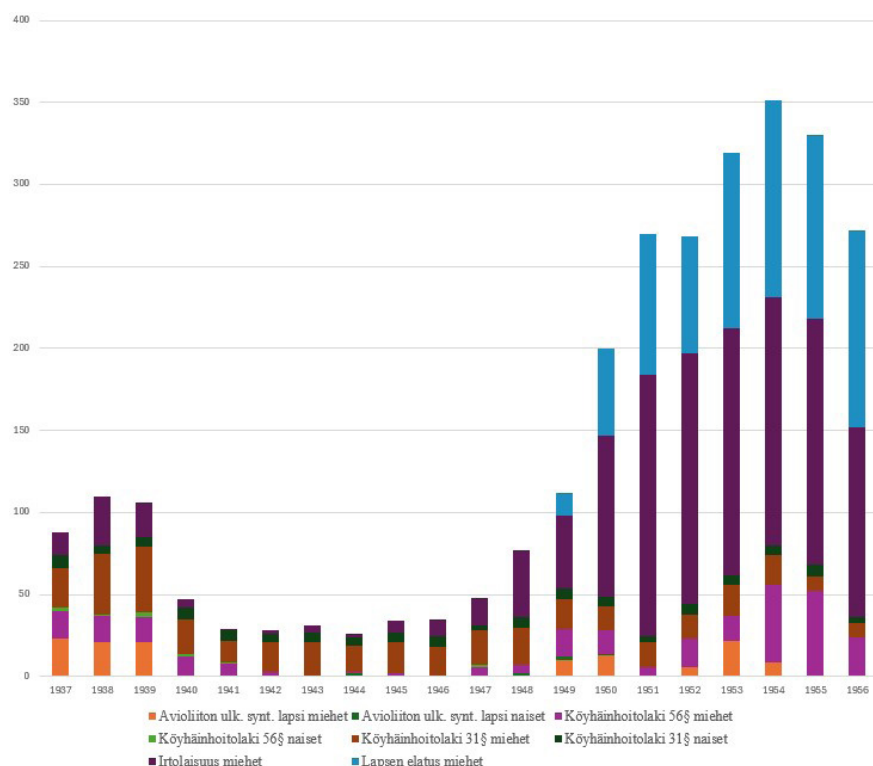
Kuva 3. Työlaitoksesta karkaaminen oli tavallista. Työlaitosrakennuksissa ja piha-alueilla käytettiin kaltereita ja piikkilankaa, mikä lisäsi vankilamaisuutta. Myöhemmin Tervalammen työlaitos toimi alkoholihuoltolana. Kuva: Vesa Ranta.

uskoi kasvatustyön olevan tarpeellinen kansakunnan tasolla. Ojentamisperiaate kuitenkin vaikutti kunnallisessa päätöksenteossa koko työlaitosjärjestelmän olemassaoloajan. Kuten 1970-luvun alussa koostetussa työlaitoksia koskevassa tutkimuksessa todetaan, yhteiskuntaa suojaavaa ja eristävää vaikutusta ”pidetään selvänä, mutta jota ei tunnusteta”.⁷⁵

Tämä artikkeli on keskittynyt työlaitosjärjestelmän historiaan niiltä osin kuin se koski työlaitoksiin määrättyjä työ-, korvaus- ja elatusvelvollisia eli ihmisiä, joilla katsottiin olevan velvollisuus korvata vastaanottamaansa huol-

toa. Tutkimus osoittaa, kuinka työlaitosjärjestelmä toimi sosiaalipalveluiden ja rangaistuslaitosten solmukohtana, tärkeänä osana laajempaa laitosverkostoa, jonka tehtävänä oli kontrolloida kunnallisella tasolla toimenpiteitä aiheuttavia yksilöitä. Työlaitoksiin joutui myös muista syistä kuin takaisinmaksu- tai korvausvelvollisuuden vuoksi, kuten kuva 4 Keuruun työlaitoksen sisäänottotilastoista osoittaa. Irtolaisuuden tarkastelu vain vahvistaisi tulkitkaa sosiaalihuollon vahvasta sidoksesta rikoskontrolliin. Keskittyminen työ-, korvaus- ja elatusvelvollisiin on mahdollistanut syventymisen aiemmin varsin vähän tutkittuun aiheeseen.

Kuten aiemmassa tutkimuksessa on korostettu, työlaitosjärjestelmä mahdollisti paitsi päätöksenteon ajoittaista mielivaltaisuutta myös joustavuutta ongelmanratkaisussa tapauksissa, joita oli muuten vaikea ratkaista.⁷⁶ Tutkimuskysymyksenäni ei niinkään ollut, mitkä kunnanpäättäjien taustavai-

Kuva 4. Keuruun työlaitoksen laitokseen joutumisen syyt vuosina 1937–1956. Lähde: Suomen virallinen tilasto 21B Sosiaalihuoltotilaston vuosikirja 1937–1956.

kuttimet olivat syinä laitospassituspäätöksiin, vaan millaisia työlaitospassitustapauksia arkistolähteisiin on kuvattu. Tämän nyanssieron painotuksen tarkoituksena on korostaa, kuinka kunnalliseen päätöksentekoon liittyi toisinaan ratkaisuja, joita ei asiakirjoihin taltioida. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö valtaosa päätöksistä olisi tehty vakaalla harkinnalla ja tuolloisten eettisten näkemysten mukaisesti, vaikka ne ehkä eroavatkin nykypäivän sosiaalihuollon etiikasta – haluan vain korostaa, kuinka suljettuja laitoksia koskevat lähdeaineistot jättävät tyypillisesti paljon ilmaisematta. Ongelmanratkaisun joustavuudesta puolestaan yhtenä tärkeänä esimerkkinä toimii perheessä havaittu väkivalta, johon pystyttiin vaikuttamaan, vaikkakin elatusvelvollisuuden laiminlyöntiperustein. Toisin sanoen, työlaitosjärjestelmän avulla rangaistiin ja eristettiin myöhemmin rikoksina pidettyjen ongelmien vuoksi. Artikkelini päätavoitteena onkin ollut kirkastaa sosiaalihuollon merkitystä eräänlaisena rikoskontrollin piilo- tai rinnakkaismuotona. Pakkokeinot hyväksyttiin pitkään kontrollimahdollisuuksien suomien etujen vuoksi. Kun yhteiskunnalliset olot sotien jälkeen jälleen vakautuivat, toimivat työlaitokset vielä muutaman vuosikymmenen ajan osana kehittyvän hyvinvointiyhteiskunnan palvelujen ja pakkokeinojen valikoimaa.

*FT, dosentti **Katariina Parhi** työskentelee Suomalaisessa Tiedeakatemiassa ja Suomen Akatemian Kokemuksen historian huippuyksikössä Tampereen yliopistossa.*

Viitteet

- 1 Ks. Lanu 1970, 8.
- 2 Annola 2011, 37–38.
- 3 *Työlaitos: Pala menneisyyttä nykypäivässä* 1972, 1–7; Lanu 1970, 8; Peltola 2008, 163.
- 4 Mäkinen 1979, 25.
- 5 Mikkonen 2019.
- 6 Johnson 1996.
- 7 Beckett ja Murakawa 2012.
- 8 Parhi 2024.
- 9 Ks. esim. Parhi 2025.
- 10 Lähisuhdeväkivallan kriminalisoinnista ks. esim. Kotanen 2018.
- 11 Haatanen ja Suonoja 1992, 421.
- 12 Mattila 2003, 117.
- 13 Sarlin 1931, 303.

- 14 Eloniemi 1930, 110–111.
- 15 SVT.
- 16 Haatanen ja Suonoja 1992, 173.
- 17 Kalela 1989, 81–112.
- 18 Haatanen ja Suonoja 1992, 176–183.
- 19 Esim. Fa: 3 KTA 21.1.1936 köyhäinlaitokseen kuuluvien kokouksen pöytäkirja.
- 20 Jauho 2007.
- 21 KTA Fa: 3, 31.8.1938 Vaasan lääninhallituksen päätös.
- 22 KTA Fa: 3 21.9.1938 Korkeimman hallinto-oikeuden päätös.
- 23 Esim. KTA Fa: 4, 18.10.1951 Vaasan läänin lääninhallituksen päätös.
- 24 KTA Fa: 4 23.12.1952 Vaasan läänin lääninhallituksen päätös.
- 25 KTA Fa: 1, 19.11.1931 Seinäjoen piirisairaalan ylilääkäri.
- 26 KTA Fa:1 28.11.1931 köyhäinlaitokseen kuuluvien kokouksen pöytäkirja.
- 27 KTA Fa: 1, 7.12.1931 köyhäinlaitokseen kuuluvien kokouksen pöytäkirja.
- 28 KTA Fa: 1, 7.12.1931 kunnanlääkärin lääkärintodistus.
- 29 Esim. KTA, Fa:1, 11.12.1930 köyhäinlaitokseen kuuluvien kokouksen pöytäkirja.
- 30 KTA Fa: 5, 6.7.1954 sosiaalilaitoksen kokouksen pöytäkirja.
- 31 KTA Fa: 5, 15.10.1954 sosiaalilaitoksen kirje miehelle.
- 32 KTA Fa: 5 15.10.1954 sosiaalilaitoksen kirje työlaitoksen johtajalle.
- 33 Parhi 2024, 360–364.
- 34 KTA Fa: 4, 2.7.1958 Vaasan läänin lääninhallituksen päätös.
- 35 Esim. KTA, Fa: 5, 11.10.1954 Vaasan läänin lääninhallituksen päätös.
- 36 Beckett ja Murakawa 2012.
- 37 KTA Fa: 1, 29.6.1932 köyhäinlaitoksen esimies työlaitoksen johtajalle.
- 38 Jousimaa 1983, 39–44.
- 39 Esim. KTA Fa:1, Saap. 4.8.1931 DNo 627/31 lääninhallituksen päätös; KTA Fa:1, Korkeimman hallinto-oikeuden päätös köyhäinlaitokseen kuuluvien valitukseen 23.10.1931).
- 40 KTA Fa: 1, 29.10.1927 köyhäinlaitokseen kuuluvien kokouksen pöytäkirja.
- 41 KTA Fa: 1, 28.12.1933 köyhäinlaitokseen kuuluvien kokouksen pöytäkirja.
- 42 KTA, Fa: 2, 29.7.1938 huoltolaitoksen kokouksen pöytäkirja.
- 43 Lumme 1931.
- 44 Esim. KTA Fa: 2, 20.10.1936 Vaasan läänin maaherran päätös.
- 45 KTA Fa: 2, 29.5.1936 köyhäinlaitokseen kuuluvien kokouksen pöytäkirja.
- 46 KTA Fa: 2, 19.4.1939 Hämeen lääninhallituksen päätös.
- 47 Esim. KTA Fa: 2, 22.10.1937 Vaasan läänin maaherran päätös.
- 48 SVT.
- 49 Laaksonen 1964.
- 50 Rantala 1936, 382.
- 51 Huolto-ohjelmakomitean mietintö 1949, 23.
- 52 Hämäläinen 1970, 133.
- 53 Huolto-ohjelmakomitean mietintö 1949, 23.
- 54 Ks. Yli-Hemminki, Melander ja Nuotio 2022, 26–30.
- 55 Esim. HKA Fc: 1, 296/K 63a/62.
- 56 Bergman-Pyykkönen, Haavisto ja Karvinen-Niinikoski 2020, 147–149
- 57 HKA, Fc: 1, 2.7.1962 kirje vaimolta raastuvanoikeudelle.
- 58 KTA, Fa: 4, 2.9.1952 Korkeimman hallinto-oikeuden päätös valitukseen.

- 59 HKA, Fc: 2. No J 2639/20.11.1962.
- 60 Kastari 1955.
- 61 KTA, Fa:5, 7.10.1955 Korkeimman hallinto-oikeuden päätös.
- 62 HKA Fc: 1, N:o 24038/J 65/55.
- 63 HKA, Fc: 3, kooste henkilön asiakirjoista, mm. Lähetä 4.4.1977 / Helsingin kaupunki huoltovirasto.
- 64 Siltanen 1991, 29.
- 65 KTA, Fa: 7, päiväämätön kirje työlaitoksen johtaja saarelle, kirjoittanut elatusvelvollisen veli.
- 66 KTA, Fa: 5, koostettu eri asiakirjoista, esim. 10.6.1953 Lapinlahden sairaala; 21.7.1955 kirje työlaitoksen johtajalta Vaasan lääninhallitukselle.
- 67 Uljas 2012.
- 68 Muistelmia poimittu teoksesta Satka, Auvinen, Aho ja Jaakkola (toim.) 2007, 69–78.
- 69 Harjula 2023, 175–176.
- 70 Auvinen 1976, 706, 723.
- 71 Äiti 1976, 908.
- 72 Hosia 1937, 175.
- 73 Hosia 1937.
- 74 Hosia 1939, 177.
- 75 Työlaitokset 1972, 63–64.
- 76 Parhi 2024, 366.

Lähteet

Arkistolähteet

HKA Helsingin kaupunginarkisto, Tervalammen työlaitoksen arkisto, Huollettavien ja elatusvelvollisten aktit.
 KTA Kansallisarkisto Jyväskylä. Keuruun työlaitoksen kuntainliiton arkisto. Työvelvollisten laitosmääräykset.

Painetut lähteet

Auvinen, Martti. ”Velkavankeus.” *Sosiaaliturva* 14/1976.
 Eloniemi, W. A. ”Työlaitokseen lähettämisestä.” *Huoltaja* 8/1930.
 Hosia, Urpo. ”Työlaitokset työvelvollisten kasvattajina.” *Huoltaja* 7/1937.
 Hosia, Urpo. ”Järjestyksen- ja kurinpidosta työlaitoksissa.” *Huoltaja* 7/1939.
 Huolto-ohjelmakomitean mietintö. Valtioneuvoston kirjapaino: Helsinki, 1949.
 Kastari, Paavo. ”Erityinen pakkolaitos saatava aikaan: Eduskunnan oikeusasiamiehen esitys valtioneuvostolle.” *Huoltaja* 10/1955.

- Laaksonen, Heikki. "Lastenvalvojan asema elatusapujen ennakkojärjestelmän voimaantultua." *Huoltaja* 9/1964.
- Lumme, Alpo. "Aviottomat lapset yhteiskunnan huollon kohteena." *Huoltaja* 18/1931.
- Rantala, Joh. "Työvelvollisten karkaukset." *Huoltaja* 19/1936.
- Sarlin, Bruno. "Työlaitoksia koskevan lainsäädännön kehittäminen." *Huoltaja* 16/1931.
- SVT Suomen virallinen tilasto 21B Sosiaalihuoltotilaston vuosikirjat.
- Äiti. "Epäoikeudenmukaista 'inhimillisyyttä'." *Sosiaaliturva* 18/1976.

Kirjallisuus

- Annola, Johanna. *Äiti, emäntä, virkanainen, vartija: Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2011.
- Beckett, Katherine & Naomi Murakawa. "Mapping the shadow carceral state: Toward an institutionally capacious approach to punishment." *Theoretical Criminology* 16, no. 2 (2012): 221–244.
- Bergman-Pyykkönen Marina, Vaula Haavisto & Synnöve Karvinen-Niinikoski. "Perheasioiden sovittelun historia ja nykytila sosiaalihuollon osana." Teoksessa *Sosiaalityön käänneet*, toimittaneet Johanna Moilanen, Johanna Annola & Mirja Satka, 141–169. Jyväskylä: SoPhi, 2020.
- Haatanen, Pekka & Kyösti Suonoja. *Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 1992.
- Harjula, Minna. "Framing the client's agency: Generational layers of lived social work in Finland, 1940–2000." Teoksessa *Experiencing society and the lived welfare state*, toimittaneet Pertti Haapala, Minna Harjula & Heikki Kokko, 149–177. Cham: Palgrave Macmillan, 2023.
- Jauho, Mikko. *Kansanterveysongelman synty: Tuberkuloosi ja terveyden hallinta Suomessa ennen toista maailmansotaa*. Helsinki: Tutkijaliitto, 2007.
- Johnson, W. Wesley. "Transcarceration and social control policy: The 1980s and beyond." *Crime & Delinquency* 42, no. 1 (1996): 114–126.
- Jousimaa, Kaarina. *"Jokainen lapsi on pelastettava elämälle": Avioton äiti ja lapsi suomalaisessa yhteiskunnassa*. Helsinki: Ensi Kotien Liitto r.y., 1983.
- Kalela, Jorma. *Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa*. Helsinki: Työvoimaministeriö, 1989.
- Kotanen, Riikka. "The rise of the crime victim and punitive policies? Changes to the legal regulation of intimate partner violence in Finland." *Violence Against Women* 24, no. 12 (2018): 1399–1520.
- Lanu, Reijo. *Työlaitokset rangaistus- ja huoltolaitoksina*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 1970.
- Mattila, Markku. "Rotuhygieniä ja kansalaisuus." Teoksessa *Kansalaisuus ja kansanterveys*, toimittaneet Ilpo Helén & Mikko Jauho, 110–127. Helsinki: Gaudeamus, 2003.
- Mikkonen, Heikki. "Valvontaa ja piikkilankaa – Työlaitokset ja poikkeavuuden kontrolli." *Hybris* 2/2019. <https://hybrislehti.net/valvontaa-ja-piikkilankaa-tylaitokset-ja-poikkeavuuden-kontrolli>
- Mäkinen, Tuija. *Suljettujen laitosten laitospopulaatioiden kehitys*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 1979.

- Parhi, Katariina. "Solving placement problems: Local decision-making and the correctional labour facility system, c. 1920–1980." *Social History* 49, no. 3 (2024): 342–366.
- Parhi, Katariina. "Working for moral improvement: Interpretations of institutionalised vagrant women in Finland during and after the Second World War." *Gender & History* (2025). <https://doi.org/10.1111/1468-0424.12836>.
- Peltola, Jarmo. *Työllisyys, työttömyys ja huolenpito: Yhteiskunta Tampereella 1928–1938*. Tampere: Tampere University Press, 2008.
- Satka, Mirja, Anja Auvinen, Sulo Aho & Helena Jaakkola (toim.). *Huolenkantajat: Kokeimuksia ja sattumuksia sosiaalialan vuosikymmeniltä*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 2007.
- Siltanen, Anja-Riitta. *Rangaistuksesta kuntoutukseen, eristyksestä perheterapiaan: Valtion huoltoloitten ja koulukotien kehityslinjoja*. Sosiaalihallituksen julkaisuja 21/1990. Helsinki, 1991.
- Työlaitos: Pala menneisyyttä nykypäivässä. Tampereen yliopiston Oikeustieteen laitoksen seminaariraportteja 1/1972. Tampere.
- Uljas, Päivi. *Hyvinvointivaltion läpimurto: Pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikehännän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina*. Helsinki: Into Kustannus, 2012.
- Yli-Hemminki, Esko, Sakari Melander & Kimmo Nuotio. "Miksi rangaista ja millä perusteella?" Teoksessa *Rikoksen ja rangaistuksen filosofia*, toimittaneet Esko Yli-Hemminki, Sakari Melander & Kimmo Nuotio, 21–36. Helsinki: Gaudeamus, 2022.

Armeijan puolustuskuntoisuudesta kansakunnan elinkelpoisuuteen – Liikunnan ja urheilun maanpuolustuksellinen rooli Turun Sanomien kirjoituksissa jatkosodan aikana

Abstrakti

Sanomalehdistö on vaikuttanut liikuntakulttuurin muodostumiseen Suomessa. Urheilu ja maanpuolustus ovat tukeneet toisiaan koko itsenäisen Suomen historian ajan. Urheilupolitiikan noustessa itsenäistymisen myötä tärkeäksi osaksi julkista valtaa, urheilutoimijoilla oli tärkeä rooli itsenäisyyden turvaajina. Urheilu edisti armeijan puolustuskuntoisuutta ja näin ollen kansakunnan elinkelpoisuutta. Tässä artikkelissa tarkastelen, miten Turun Sanomat kirjoitti liikunnasta ja urheilusta maanpuolustuksen keinona jatkosodan aikana. Sodan jatkuessa Suomen osallistuminen kansainvälisiin kilpailuihin väheni ja talvisodan henki vaihtui eräänlaiseksi suhteellisuudentajuksi. Sodan pitkittyessä huomio oli aiempaa enemmän kansan liikuttamisessa ja nuorison kasvattamisessa.

Urheilu ja maanpuolustus ovat tukeneet toisiaan koko itsenäisen Suomen historian ajan. Urheilupolitiikka nousi itsenäistymisen myötä tärkeäksi osaksi julkista valtaa, ja urheilutoimijoilla oli tärkeä rooli itsenäisyyden turvaajina. Urheilu edisti armeijan puolustuskuntoisuutta ja kansakunnan elinkelpoisuutta.¹ Suomen Olympiakomitean puheenjohtaja Kustaa Levälahti kirjoitti Suomen Urheilulehteen vuonna 1935, että itsenäisyyden säilyttäminen oli – ja tulisi aina olemaan – urheilun kantavin motiivi. Urheilu pelkästään urheilun vuoksi oli Levälähdén mukaan hyvä ja kannatettava asia, mutta jos siihen ei liittyisi painavampaa aatetta, olisi se ”helisevä vaski ja kilisevä kulkunen”, jolla ei olisi oikeutta odottaa valtiolta tukea.²

1870-luvulta lähtien, sanomalehtien levikkien kasvaessa ja kansan kokiessa vapaa-ajan toiminnot aiempaa mielekkäämmiksi, suomalainen sanomaleh-

distö alkoi vaikuttaa liikuntakulttuurin muotoutumiseen. Yleisen ilmapiirin muuttuessa lehdistö koki, että urheilua käsitteleville kirjoituksille oli kiinnostusta. Suomalaisen urheilujournalismin tärkeimpiin merkkipaaluihin lukeutuu *Suomen Urheilulehden* perustaminen 1898. *Suomen Urheilulehti* oli maamme ensimmäinen asemansa vakiinnuttamaan onnistunut urheilun erikoislehti.³ Lehden ensimmäisessä numerossa vastaava toimittaja, Suomen urheilun isäksikin kutsuttu Ivar Wilskman kirjoitti lehden tavoitteena olleen ”levittää urheilun harrastusta mahdollisimman laajoihin piireihin” ja ”jalostuttaa itse urheilun harjoitusta”.⁴ Wilskmanin mukaan ”myöhään urheilun into levisi pohjolan perille, mutta kerran tultuaan se näyttää täällä hyvin viihtyvän, varsinkin skandinaavisissa maissa.”⁵

Tässä artikkelissa tutkin liikunnan ja urheilun yhteiskunnallista asemaa Suomessa jatkosodan aikana. Olen kiinnostunut erityisesti siitä, miten liikunta ja urheilu yhteiskunnan aloina sopeutuivat sota-ajan asettamiin haasteisiin. Kysyn myös, kiinnittyikö urheilu johonkin yhteiskunnan alaan, suuntautumiseen tai aatteeseen, ja muuttuiko urheilun rooli jatkosodan edetessä. Näitä kysymyksiä analysoin *Turun Sanomissa* julkaistujen kirjoitusten avulla.

Hyödynnän tarkastelussani *resilienssin* käsitettä. Liikunnalla ja urheilulla on koko Suomen historian ajan ollut kansakunnan henkistä ja sosiaalista eheyttä ylläpitävä vaikutus. Niiden on koettu lisänneen väestön luottamusta yhteiskunnan toimintaan ja vahvistaneen yhteiskuntarauhaa.⁶ Resilienssiä on useissa tutkimuksissa kuitenkin käsitelty erityisesti yksilön näkökulmasta, jolloin se on tulkittu esimerkiksi yksilön mukautumiskyvyksi, joustavuudeksi ja kyvyksi orientoitua uudelleen muuttuneisiin olosuhteisiin.⁷ Myös terminologisesti resilienssin on tulkittu pohjautuvan darvinistisiin käsityksiin vahvimpien mukautumis- ja selviytymiskyvystä.⁸ Tässä artikkelissa käsittelen resilienssiä erityisesti liikuntaan ja urheiluun kytkeytyvänä, yksilöä laajempien toimijoiden ominaisuutena. Yhteiskunnallisen resilienssin käsitettä on usein käytetty maata, aluetta tai kuntaa koskevissa tutkimuksissa, joissa organisaatiot ja yhteisöt ovat toiminnallaan vaikuttaneet yhteiskunnalliseen resilienssiin. Toisaalta organisaatioilla ja yhteisöillä on tutkimuksissa tunnustettu olevan omat resilienssin osatekijänsä, joten esimerkiksi tarkasteltaessa liikunnan ja urheilun resilienssiä osana suomalaista yhteiskuntaa tulee olla tietoinen resilienssin kompleksisuudesta ja monitasaisuudesta.⁹ Vaikka termin käyttö sinällään soveltuu historiantutkimukseen, ja resilienssiä tutkivassa kansallisessa historiantutkimuksessa on myös saavutettu tuloksia, ei termi ollut yleisessä käytössä tarkastelemallani ajanjaksolla.¹⁰ Tämän artikkelin kontekstissa

resilienssi tarkoittaa liikunnan ja urheilun sieto- ja mukautumiskykyä muutoksiin tai häiriöihin.

Tutkimuksen aineisto ja menetelmät

Artikkelin keskiössä ovat *Turun Sanomien* tulkinnat liikunnan ja urheilun suhteesta sotaan erityisesti jatkosodan aikana. Aiemmin talvisodassa lehti näki liikunnalla ja urheilulla olleen keskeinen vaikutus paitsi sotilaiden kykyyn puolustaa maata myös kansan yleiseen mielialaan, toimeliaisuuteen ja valtion jälleerakentamiseen. Resilienssin suhde mediaan on yleisesti mielenkiintoinen; tutkimuksissa on havaittu esimerkiksi median tärkeä rooli yhteisöllisen resilienssin edistäjänä, ja toisaalta yhteiskunnan on nähty tarvitsevan resilienssiä erilaisia koettelemuksia, kuten informaatiovaikuttamista vastaan.¹¹ Lisäksi urheilumyönteisten medioiden on katsottu edistävän paikallisen urheilun elinvoimaisuutta. Näistä lähtökohdista tarkastelen, miten liikunnan ja urheilun yhteiskunnan aloina koettiin jatkosodan aikana sopeutuvan sota-ajan asettamiin haasteisiin. Artikkelini asettuu osaksi urheilujournalismin ja sotahistorian tutkimuksen kenttää ja tuottaa uusia tulkintoja liikunnan ja urheilun resilienssistä käsitteenä.

Aihepiiriin aikaisempi tutkimus on keskittynyt muun muassa urheilun asemaan maanpuolustuksessa, aatteiden esiintymiseen liikunnan ja urheilun kentällä sekä urheilujournalismin historiaan. Erkki Vasara on tutkinut maanpuolustuksen ja urheilun aatteellista yhteyttä 1920- ja 1930-lukujen Suomessa. Vasara on kuvannut *Suomen Sotahistoriallisen Seuran* vuosikirjassa 2005 Suojeluskuntajärjestön olleen oman aikansa merkittävin ilmentymä urheilun ja sotilaallisen toiminnan yhteydestä.¹² Jouko Kokkonen on tutkinut urheilun ja nationalismin suhdetta Suomessa, analysoiden esimerkiksi aikakauslehtiaineistoa.¹³ Anssi Halmesvirta on tutkinut artikkelissaan ”Kun ryssä löi vyötärön alapuolelle – Urheilu ja maanpuolustus talvisodan aikana” *Suomen Urheilulehden* kirjoituksia urheilusta ja urheilijoista talvisodan aikana.¹⁴ Suomalaisen urheilujournalismin historiaa on tutkinut esimerkiksi väitöskirjassaan Antti Laine.¹⁵

Tämän aineistolähtöisen tutkimukseni alkuperäisaineisto koostuu *Turun Sanomien* jatkosodan aikaisista numeroista 25.6.1941–19.9.1944. Kesäkuun 26. päivänä 1941 *Turun Sanomat* uutisoi kahdeksan siviilin kuolleen ja kolmenkymmenen haavoittuneen neuvostokoneiden pommitettua kaupunkia.¹⁶ Jatkosota oli alkanut ja urheilupalsta hiljeni. Ensimmäinen liikunnan ja urheilun yhteiskunnallista asemaa käsittelevä kirjoitus ilmestyi alkula-

maannuksen jälkeen 1.7.1941.¹⁷ Viimeinen vastaava ilmestyi 15.9.1944, jonka jälkeen *Turun Sanomat* keskittyi seuraamaan välirauhansopimuksen syntymistä ja täytäntöönpanoa.¹⁸

Jatkosodan aikaisista numeroista olen valinnut analysoitavaksi yhteensä 250 liikuntaa ja urheilua käsittelevää kirjoitusta. Yhdistävänä tekijänä kirjoituksille on, että ne ovat joko urheilupalstan kirjoituksia tai pääkirjoituksia, ja niissä käsitellään liikunnan ja urheilun yhteiskunnallista asemaa. Urheilupalstan kirjoitukset ja pääkirjoitukset olen eritellyt siitä syystä, että eri tekstilajit edustavat lehden kantaa eri tavoilla. Urheilupalstan kirjoitukset olivat 1940-luvun *Turun Sanomissa* pituudeltaan ja sävyiltään vaihtelevia ja useassa tapauksessa yksittäisen toimittajan näkemyksiä yksittäisestä urheilulajista, tapahtumasta tai ilmiöstä. Pääkirjoitukset taas kertoivat yksiselitteisemmin lehden virallisesta kannasta johonkin ajankohtaiseen aiheeseen.

Turun Sanomat perustettiin vuonna 1905 nuorsuomalaisen aktivismin äänenkannattajaksi. Vuoteen 1919 päättyneen valtiomuotokiistan myötä lehti siirtyi edistämään Kansallisen Edistyspuolueen politiikkaa. 1930-luvulla lehden poliittinen linja liukui Edistyspuolueen vasemmalle laidalle.¹⁹ Vuonna 1939 *Turun Sanomien* toimitusjohtaja ja päätoimittaja Arvo Ketosen pyrkiessä eduskuntaan kansallinen eheys oli ehdokkaan päällimmäisiä agendoja. Ketosen mukaan itsenäisyyttä ja vapautta tuli lujittaa. Puolustusvalmiuteen ja -tahtoon tuli käyttää tehokkaasti varoja. Talvisodan alkuun mennessä *Turun Sanomien* linja asetui – osittain päätoimittajansa viitoittamalla tiellä – valtiolliseen keskustaan.²⁰

Suuri osa analyysiin valikoiduista kirjoituksista on urheilutoimittaja Sulo Laakkosen (nimim. 'Luuri') kirjoittamia. Laakkonen toimi jatkosodan aikana Suomen Aseveljien Työjärjestön ja Vapaus, Isänmaa, Aseveljeys -järjestöjen (SAT/VIA) piiriasiamiehenä. Asepalveluksessa Laakkonen oli määrätty kapteeni L. Arvi P. Poijärven käyttöön, eli Laakkosen tehtävä liittyi tiedotustoimintaan. Poijärvi puolestaan toimi jatkosodan aikana keskeisissä tiedotustehtävissä, esimerkiksi erityistehtävässä Valtion Tiedotuslaitoksessa (VTL) sekä VIA:n toiminnanjohtajana.²¹ Sulo Laakkonen oli näin ollen keskeinen toimija Suomen hallituksen ja Puolustusvoimien tukemassa propaganda-toiminnassa ja mielialavaikuttamisessa. Laakkosen "kaksoisrooli" *Turun Sanomien* toimituksessa ja asevelitoiminnassa luo mielenkiintoisen poliittisen näkökulman lehden urheilupalstan tarkastelulle.

Talvi- ja jatkosota ruokkivat suomalaisten tiedonnälkää, ja sotien aikana lehden tilaajamäärä kasvoi noin 30 000 tilaajasta noin 38 000 tilaajaan.²² Tarkas-

telemallani ajanjaksolla *Turun Sanomat* oli yksi Suomen merkittävimmistä ja seuratuimmista sanomalehdistä. Lehden liberaali linja, johon itsenäisyyden menettämisen uhka toi nationalistisia piirteitä, on mielenkiintoinen tarkasteltaessa liikunnan ja urheilun yhteiskunnallista asemaa, esimerkiksi niiden suhdetta maanpuolustukseen ja maanpuolustustahtoon.²³ *Turun Sanomien* valintaa tämän artikkelin alkuperäisaineistoksi puoltaa myös paikallishistoriallinen näkökulma. Varsinais-Suomi oli kaukana maan itärajan rintamalinjoista, mutta maakunnan rooli sodassa oli muutoin tärkeä esimerkiksi joukkojen perustamispaikkana ja siirtoväkeä asutettaessa. Lisäksi Turku oli tapahtumien keskiössä heti jatkosodan alettua, kun neuvostokoneet pommittivat kaupunkia 25.6.1941. Liikunnan ja urheilun näkökulmasta *Turun Sanomat* on lähdeaineistona erityinen; urheilumyönteisenä tunnettu lehti uutisoi tiiviisti esimerkiksi rintamaurheilusta ja varsinaissuomalaisista urheilijasoilaista. Jatkosota vaikutti liikuntaan ja urheiluun koko Suomessa, pitkienkin etäisyyksien päähän rintamalinjasta, ja *Turun Sanomat* keskittyi muiden sanomalehtien tavoin kirjoittamaan sodan vaikutuksista näihin yhteiskunnan aloihin levikkialueellaan.

Turun Sanomien lisäksi tukeudun tutkimuksessani aiempiin tutkimuksiin. Vertailun mahdollistamiseksi hyödynnän myös muissa sanomalehdissä ilmestyneitä kirjoituksia. Analyysimetodinani käytän teemoittelua. Olen koodannut 250 liikuntaa ja urheilua käsittelevää *Turun Sanomien* kirjoitusta, etsien kirjoituksissa esiintyviä teemoja suhteessa tutkimusaiheeseen. Tuloksena syntyivät tämän artikkelin pääteemat: liikunnan ja urheilun osuus maanpuolustuksessa sekä liikunnan ja urheilun osuus kansalaiskasvatuksessa. Kumpikin pääteemoista tarjoaa oman näkökulmansa liikunnan ja urheilun asemaan ympäröivässä maailmassa.

Liikunnan ja urheilun osuus maanpuolustuksessa

”Urheilusta ei nykyisin kuule kenenkään puhuvan, ei sitten vahingossakaan”, kirjoitti nimimerkki ’Luuri’ heinäkuussa 1941. Jokaisen olisi Luurin mukaan syytä puhua urheilusta enemmän, sillä urheilusta puhuminen estäisi ihmisiä vaivaamasta kieltään ja mieltään perättömillä jutuilla. Luuri kirjoitti erityisesti pommisuojoissa keskusteluiden pyörivän huhupuheiden ja perättömyyksien ympärillä. Niiden sijasta Luuri kaipasi pommisuojiin urheilupuheita,²⁴ sillä urheilu edusti perinteisiä, terveitä ja vilpittömiä arvoja.

Liikunnan ja urheilun vaikutus maanpuolustukseen näkyi jatkosodan ensivaiheissa muun muassa avustusten muodossa. Ulkomaisten urheiluliittojen avustuksista mainittiin useaan otteeseen *Turun Sanomien* urheilupalstalla. Esimerkiksi Tanskan urheiluliitto oli talvisodan aikana suorittanut jäsentensä kesken keräyksen, jonka tuotot tulivat nyt Suomelle käytettäväksi sodasta kärsineiden urheilijoiden ja heidän perheidensä hyväksi.²⁵

Suomen kansaa taas *Turun Sanomat* kehotti lahjoittamaan suksensa ja muut talviurheiluvälineensä armeijan käyttöön. Kehotuksen yhteydessä pääkirjoituksessa viitattiin talvisodassa vallinneeseen luovutus- ja lahjoitusalttiuteen, jonka toivottiin jatkuvan samanlaisena. Suksia toivottiin jokaisen luovuttavan vapaaehtoisesti, jotta ”välttyttäisiin pakko-otosta, jolla aina vapaan kansan keskuudessa on huononlainen sivumaku”.²⁶

Urheiluvälineitä tarvittiin rintamalla paitsi käyttöön taistelutilanteissa myös ”odotus- ja joutoaikojen vietteeksi”. Suomen Valtakunnan Urheiluliitto (SVUL)²⁷, Työväen Urheiluliitto (TUL), Päämaja, Kotijoukkojen esikunta ja suojeluskunnat järjestivät yhteistyössä urheiluvälineiden keräyksen kesällä 1942. Keräykseen huolittiin lähes mitä tahansa kesäurheiluvälineitä, mutta lisäyksenä ilmoituksessa oli, että välineiden tuli olla ”joutilaita”. Keräykseen ei toivottu välineitä, joita omistaja itse varmasti käyttäisi.²⁸

Turun Sanomien pääkirjoituksen mukaan rintamalla osoitettiin, että urheilijoiden antama panos ”puhtaasti sotilaallisessakin suhteessa” oli merkittävä. Urheilijat esimerkillään olivat temmanneet suuret joukot rintamaurheiluun. Pääkirjoitus painotti, ilmeisesti viitaten reilua viikkoa aiemmin pidettyihin Karhumäen kesäkisoihin, että kokonaiset joukko-osastot ylemmistä upseereista sotamiehiin ovat ottaneet osaa kilpailuihin ”tulilinjilla”.²⁹

Itä-Karjalan Karhumäessä järjestettiin vuosina 1942–1944 kesä- ja talviurheilukilpailuja eli ”Karhumäen olympialaisia”, joista muodostuikin koko jatkosodan kannalta tunnusomainen urheilukilpailujen sarja. Luuri näki Karhumäen kilpailut todellisiksi urheilun juhliksi, sillä niissä ei pyritty huipputuloksiin eikä jännitetty hermoja mahdollisilla maajoukkuevalinnoilla. Luurin mukaan urheilu oli rintaman miehille irtautumista jokapäiväisistä rasituksistaan. Luuri kirjoitti urheilun olevan ”sellaista siviilielämää, joka sotakomennon välillä auttaa miesten mielet pysymään tasapainossa”. Luuri painotti, että rintamaurheilu oli tulirintaman ylivoimaisesti parasta viihdytystoimintaa, eikä sen laajuutta hänen mielestään kotirintamalla ymmärretty. ”Viihdytyskiertueet ja sen sellaiset, niin hyviä kuin ne ovatkin, eivät muodosta

Kuva 1. 3000 metrin juoksu Karhumäen kesäkisoissa 25.7.1942. Kuva: SA-kuva.

edes kymmentä prosenttia siitä viihdytystehosta, jonka urheilu soturiemme keskuudessa omaa”.³⁰

Jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana viihdytystoiminta oli luonnollisesti taka-alalla. Jo joulukuusta 1941 alkaen puolustustaisteluun vähitellen siirtyvät joukot aloittivat urheilutoiminnan, muun muassa hiihtokilpailut, toiminnan sallimissa rajoissa. Rintamaurheilun nähtiin lisäävän joukkojen aktiivista henkeä, ja sen ajateltiin nousevan käskyittä ja ohjeitta tärkeäksi viihdytystoiminnaksi. Aktiiviurheilijat, suojeluskuntajärjestön kouluttamat urheiluaktiivit sekä SVUL:n ja TUL:n toimitsijat ja tuomarit rakensivat voimakkaan rintamaurheilun kulttuurin, joka Päämajassa voitiin vain todeta syntyneeksi ja mahdollistaa välinehankinnat ja palkinnot. Elokuusta 1942 alkaen Päämaja asetti tälle kansanliikkeelle suuntaviivat ja alkoi johtaa rintaman liikuntakasvatusta.³¹

Rintamaurheilun kilpailumääriin liittyvät tilastoinnit ovat tuloksiltaan vaihtelevia, ja tulkinnan varaa esiintyy muun muassa siinä, mitkä kilpailuista olivat virallisia ja mitkä epävirallisia. Rintamaurheilun volyymistä kertovat

kuitenkin esimerkiksi laskelmat, joiden mukaan eri sotayhtymissä järjestettiin jatkosodan aikana yhteensä 1200 kilpailua 31 eri lajissa. Lukumäärällisesti eniten kilpailuja oli vuonna 1943, yhteensä noin 600 eri kilpailua.³² Vuonna 1943 ei esimerkiksi Turussa pidetty Luurin mukaan yksikään yleisiä urheilukisoja. ”Yleisten kisojen” määritelmästä oli jo aikalaisten kesken näkemyseroja, mutta voidaan kuitenkin todeta, että kansallisten kisojen määrät eivät missään tapauksessa vastanneet rintaman urheilukisojen määrää.

Vaikka rintamaurheilu saavutti valtavan suosion, sodan jälkeisten tutkimusten perusteella liikuntakasvatustoimintaa olisi voitu organisoida Puolustusvoimien toimesta paremmin jo ennen vuotta 1942. Liikuntakasvatustoiminnan järjestämiseen selkeästi varattavia henkilöstöresursseja olisi tarvittu jo ennen liikuntakasvatustoimiston varsinaista perustamista. Jatkosodan alkuvaiheissa liikuntakasvatustoimisto olisi pystynyt nopeasti ja joustavasti järjestämään puolustushaarojen, sotakoulujen ja kotijoukkojen liikunta-asiat sekä koordinoimaan väline- ja varustehankintoja. Esimerkiksi eversti Unto Huuhtasen mukaan rauhan aikana oli lähes kokonaan laiminlyöty mahdollisen kriisin aikaisen liikuntakoulutuksen suunnittelu ja ennakkokoulutus.³³

Sekä tuli- että kotirintaman urheilukilpailut koettiin kaiken muun ohella myös kunnianosoituksina kaatuneille taistelutovereille ja urheilijoille. Kalevan kisoista *Turun Sanomat* kirjoitti elokuussa 1942 seuraavasti: ”Urheilijain kunnianteko kaatuneille tovereilleen muodostuu, sen uskaltaa sanoa jo ensimmäisen päivän jälkeen – yhdeksi Suomen urheilun historian kauneimmista tapauksista”.³⁴

Rintamamiehille suoritettujen keräysten yhteydessä urheilu yhtyi muihin yhteiskunnan aloihin. Turun kaupungin johdon vierailtua rintamalla syksyllä 1942 turkulaiset rintamamiehet olivat ilmaisseet toiveensa viihdykkeestä – radioista, kirjoista ja soittimista. Tämän vuoksi kaupunginhallitus antoi matkailulautakunnalle tehtäväksi keräystapahtuman järjestämisen. Tapahtumapaikaksi valikoitui Turun Urheilupuisto, ja ohjelmassa oli urheilua, muun muassa kaupunginvaltuuston porvari- ja sosialistiryhmien välinen jalkapallo-ottelu. Yli 3000 katsojan tilaisuudessa kerättiin kolehti radion hankkimiseksi turkulaisten rintamamiesten korsuun.³⁵

Talvisodan aikana urheilusta oli kirjoitettu lehdissä puolustuskuntoisuuden rakentajana. Urheilun asemaa ja vaikutusta korostamalla oli pyritty parantamaan lehtiä lukevan kansan mielialoja ja valamaan uskoa sodassa menestymiseen. Talvisodan kirjoituksissa oli korostettu monesti urheilun roolia sotaa edeltävänä aikana, taistelijan ja valveutuneen kansalaisen luojana. Urheilijoi-

Suomi on juossut –

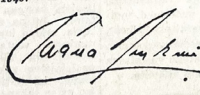
Veteraanin vetoamus:

Urheilu ja urheiluhenki ovat niitä voimia, jotka ennen muuta ovat kasvattaneet meistä kovan kilpailun kestävin kansan. Sotamme on verrattavissa eluukkaan urheilijan taisteluun voitosta, joka riistetään vastustajan käsistä vaikka viime metreillä.

Urheilumme suuret saavutukset kansainvälisillä kilpailukentillä velvoittavat meidät huolehtimaan siitä, että saavutettunamme korkeaa tasoa tulee vastatuudessakin säilyttämään. Urheilumme jälkikasvu ei saa pysähtyä. Nykyisestä nuorisosta on meidän kasvatettava uusi urheilijapolvi, joka tahoo jo enää voittaa.

Kansamme fyysisen kunnon kasvattamisesta huolehtiva Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto tekee jäsenliittoineen tämän päämäärän saavuttamiseksi määrätietoista työtä. Tukemalla tätä työtä turvaamme tulevaisuutemme.

Helsinki, 8/6 1943.

Pikavoittojen arvonta on suoritettu viranomaisen valvonnan alaisena arpojen sulkemisen ja perustellisen sekoittamisen jälkeen.

Arpoja myyvät kirja- ja paperikaupat, Rautatietliikkeen myymälät, uudet pankit, osuuskaupat ym. liikkeet sekä tuhantien asiamiehet kautta maan.

Suomi on juokseva!

Teille

on SVUL puolestaan järjestänyt palkkioksi antamastanne tuesta ENNATYSMAISET VOITOT!

PIKA VOITOT saa perik heit: 300.000:– 100.000:– 2 × 50.000:– 5 × 20.000:– 20 × 5.000:– 200 × 1.000:– 1000 × 200:– 18.000 × 100:–	LOPPU-ARVONNASSA: 31. 7. ilman pikavoittoja jällelle: 300.000:– 100.000:– 100.000:– 4 × 50.000:– 5 × 20.000:– 10 × 10.000:– 20 × 5.000:–
--	--

YLLÄTYSVOITTOINA
100:n arvan pakkauksia.

JOKA 5:s VOITTA!
ARVAN HINTA 100:–

Meidän katkien atkosen suurin juokseja "lentävä suomalainen", joka teki elu-sanan kansainväliset:
PAAVO NURMI

JÄRJ.:
SVUL
 Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto jäsenliittoineen
U. HEILUN HYVÄKSI!

Yleinen Finanssi OY.
 Helsinki, Aleksanterink. 19, puh. 38369, 38437.

Lähetätkää minulle rahapostissa kpi Finanssin Pika-arpoja N:o 2. Ohessa maksu mk sekä 7:– lähetyskulut, (kenttäpostilaukset postivapaasti) ja 2:– voittoluetteloa varten. Merkitkää kuoren vas. alakulm. sana KUFONKI.

Nimi: _____

Osoite: _____

Kirjatkaa lähetyskante! _____ Tur.San. 17.6.

Kuva 2. Suurjuoksija Paavo Nurmi SVUL:n arpajaismainoksessa. Sotaa verrattiin yhä sisukkaan urheilijan taisteluun voitosta. Turun Sanomat 17.6.1943. Kuva: Turun yliopiston kirjasto.

den rinnastaminen sankareihin oli linjassa kansan mielialaan vaikuttamisen kanssa. Jatkosodan aikana, varsinkin sodan pitkittyessä, kotimainen lehdistö saattoi kokea, ettei asiaa tarvinnut enää erikseen todistaa. *Turun Sanomissa* sellaiset kirjoitukset, joiden ainoa agenda oli urheilijan kuvaaminen täydellisenä sotilaana, vähenivät talvisodasta jatkosotaan tultaessa. Muun uutisoinnin ja kirjoitusten ohessa vertaus kuitenkin säilyi. Liikuntaa ja urheilua käsittelevissä haastatteluissa ja puheissa toistuivat säännöllisesti samat lauseet. Esimerkiksi SVUL:n toimistopäällikkö Lauri Santalan mukaan urheilijat olivat aina olleet "kärkijoukkoa maan vapauden ansaitsemiseksi ja ylläpitämiseksi".³⁶

Helsingissä 1943 pidetyistä Kalevan kisoista *Turun Sanomat* totesi, että sota-ajan kilpailuissa tunnelma oli hillitympi kuin rauhan vuosina, jolloin kisojen

”humu suorastaan jo ennakolta huumasi mieliä”. Urheilijoille kisojen nähtiin mahdollistavan irtautumisen sodasta ja ”paluun varhaisnuoruutensa toimiin”. Urheiluelämän ”syvimmän päätarkoituksen” pääkirjoitus kuvasi olevan ”kansamme auttaminen ja sen kyvyn ja sisun kunnostaminen”.³⁷

Luuri kuvasi urheilun tarjoavan vaihtelua, virkistystä ja voimaa. Esimerkiksi hän nosti tanskalaiset painijat, jotka olivat saapuneet pakolaisina Ruotsiin. Kyse oli juutalaisen Hakoah-seuran painijoista, jotka Tanskaa miehittänyt natsihallinto oli päättänyt hävittää maasta muiden juutalaisten tavoin.³⁸ Ensitöikseen Ruotsin Höganäsiin avoveneillä saavuttuaan olivat painijat Luurin mukaan ehdottaneet ottelua paikallisten painijoiden kanssa, ja muutaman päivän kuluttua jo painittiinkin rahaa Ruotsissa oleville tanskalaispakolaisille. Näiden painijoiden Luuri näki hakevan urheilusta ”sellaista voiman- ja oman arvontuntua, joka auttaa heidät kestäämään kovien aikojen yli”.³⁹ Näkökulma osoittaa, että urheilun ajateltiin antavan ihmisille monenlaisia voimavaroja erilaisissa tilanteissa – myös vaikeina aikoina.

Urheilumyönteisyyden vastapainona urheilun nähtiin joissakin yhteyksissä vievän kykyä maanpuolustuksesta ja rintamaolojen kuluttavan urheilijoiden voimia. Jatkosodan aikana huippu-urheilijoiden leiritys sai osakseen kritiikkiä, koska epäiltiin rintamalta saapuvien urheilijoiden voimien hiipuvan entisestään. Leirien sanottiin olevan liian kovia ”hevoskuureja”, joilla urheilijat menettivät suorituskykyään. Valmennusohjelmat olivat pääsääntöisesti sisälöltään samanlaisia joka urheilijalle, joten yksilöityä, kuntotason huomioonottavaa valmennusta ei juuri ollut. Poikkeusoloissa systemaattinen harjoittelu oli mahdollista vain harvoille. Edustusurheilua pidettiin yllä, mutta huomio alkoi siirtyä nuoreen urheilijajoukkoon, jossa oli tulevien, rauhan vuosien urheilumenestyksen toivo. Urheiluvalmennus alkoikin vaihtua vähitellen vain MM-miesten kisavalmennuksesta laajojen massojen liikuttamiseen.⁴⁰

Poliittinen paine ja sodan pitkittyminen näyttivät vähentävän urheilun ja sodassa menestymisen rinnastamista *Turun Sanomien* urheilupalstalla.⁴¹ Talvisodan henkeen oli kuulunut urheilun korostaminen taistelijoiden ja rintamakuntoisuuden luojana. Jatkosodan aikanakaan tuo rinnastus ei täysin kadonnut. Siltä vei kuitenkin tilaa urheilun aseman korostaminen nimenomaan kansan terveyden ja elinkelpoisuuden edistäjänä.⁴² Saksan valtionjohto oli pitkään sodan alusta alkaen ylläpitänyt, ehkä väkisinkin, urheilutoimintaa yllä. Saksan linjaa kiitettiin *Turun Sanomissakin*, sillä Saksa näytti ymmärtäneen urheilun tuovan menestystä myös rintamalla. Kun Saksa rajoitti urheilutoimintaansa, ja toisaalta kärsi tappioita sodassa, vaihtoi *Turun Sanomat*

Saksaa koskeviin urheilukirjoituksiinkin kriittisemmän sävyn. Ilmiö on sikäli mielenkiintoinen, että se oli pitkälti linjassa Suomen ulkopoliittisen linjan, muun muassa Suomen ja Saksan aseveljeysuhteiden kehityksen kanssa.

Liikunnan ja urheilun osuus kansalaiskasvatuksessa

Suojeluskuntien yhteyteen perustetuista poikaosastoista oli *Turun Sanomien* pääkirjoituksen mukaan saatu hyviä kokemuksia. Poikaosastojen perustamisen taustalla kirjoitettiin olleen ”poikien luontainen halu pukeutua asetakkiin” ja osallistua ”taistelukenttien temmellykseen”. Tämän aatteen taustalla nähtiin myös suojeluskuntien tarve taata jäsenistönsä määrää ja toiminnan jatkuvuus. Toisin sanoen tarkoituksena oli kasvattaa asevelvollisuusikää nuoremmissa pojista täyttäjiä vanhemman polven harventuneille riveille.⁴³ Suojeluskuntien komentajan, kenraaliluutnantti Lauri Malmbergin päiväkäskyllä poikaosastot saivat uuden, yhtenäisen nimen: Sotilaspojat.⁴⁴

Poikaurheilu oli otettu suojeluskuntien ohjelmaan jo 1920-luvun puolivälissä. Poikaurheilutyön nähtiin kasvattaneen ensimmäiset aikuiset edustusurheilijansa 1930-luvun puolivälin tienoilla. Poikaurheilupäiviltä uransa olivat aloittaneet muiden muassa 5000 metrin juoksun olympiavoittaja Lauri Lehtinen ja keihäänheiton maailmanennätysmies Eino Penttilä. Piirin juoksumestaruuskilpailut 1926 olivat olleet 18-vuotiaan Lehtisen ensimmäiset kilpailut. Penttilä taas oli aloittanut keihäänheiton 15-vuotiaana.⁴⁵ Poikaurheilussa tiedettiin kasvavan tulevaisuuden menestyjiä, ja edelleen jatkosodan aikaisissa Sotilaspoikien mestaruuskilpailuissa menestyikin Sotilaspoikien aluejärjestöissä kasvaneita, tulevia olympiavoittajia.⁴⁶

Suomen Poikaurheiluliitto kehotti tammikuussa 1942 kaikkia poikia tavoittelemaan liiton hiihtomerkkiä. Merkkejä oli kahdenlaisia: harrastajamerkin sai, jos samana hiihtokautena hiihti 50 kilometriä, ja luokkamerkin saadakseen oli hiihdettävä 100 kilometriä. Hiihtomerkkikokeita saivat vastaanottaa koulujen opettajat ja seurojen toimihenkilöt. Koulujen ja seurojen toivottiin panostavan talven aikana eritoten hiihtoon, joka nähtiin maanpuolustuksenkin kannalta välttämättömäksi taidoksi. *Turun Sanomien* hiihtomerkkiä käsittelevässä kirjoituksessa huomautettiin myös, että ”ovatpa tytötkin näitä merkkejä suorittaneet”.⁴⁷ Maaliskuun 1942 pääkirjoituksessa korostettiin hiihdon osuutta nuorison terveydessä ja kunnossa. Vallitseva lumitalvi tuli

Kuva 3. Poikia kehoitettiin hiihtämään ja tavoittelemaan hiihtomerkkiä. Hiihtomerkkejä oli kahdenlaisia; kuvassa harrastajamerkki ja luokkamerkki. Kuva: Kirjoittajan kokoelma.

nyt hyödyntää parhaalla mahdollisella tavalla, sillä nuoriso tarvitsisi voimaa tulevan kesän ponnistuksiin.⁴⁸

Liikunnan ja urheilun kasvatuksellista aspektia kuvatessaan *Turun Sanomat* keskittyi useissa yhteyksissä nuorisoon. Syyskuun 1942 pääkirjoituksessa nostettiin esille huoli siitä, että nuoriso oli ”suistunut terveiltä raiteilta”. Vallitseva tilanne osoitti, ettei varhaisnuorison hyväksi ollut tehty tarpeeksi. Varhaisnuorisolle tuli kirjoituksen mukaan antaa kieltojen sijasta myönteistä tukea. Nuorisolle kohdistettua urheilu- ja kerhotoimintaa tuli tehostaa, jotta nuorison ”tapojen turmeltuneisuutta” saataisiin ehkäistyä.⁴⁹ SVUL:n Varsinais-Suomen piirin toimihenkilö Uno Franck kertoi *Turun Sanomien* haastattelussa sodan tuoneen tullessaan paljon moraalittomuutta ja huonoja tapoja. Näiden vaikutuksen estämiseksi tuli pojille järjestää voimistelu- ja ur-

heilutilaisuuksia. Nämä olivat Franckin mukaan parhaita keinoja vetää pojat hyville ja terveellisille teille.⁵⁰

Marraskuussa 1942 *Turun Sanomat* kirjoitti Helsingissä pidetyistä Poikaurheiluliiton neuvottelupäivistä. Neuvottelupäivillä oli todettu koulujen maanpuolustuskasvatuksen perustuvan liikunnalliselle pohjalle. Suojeluskuntien esikunnan toimistopäällikkönä toiminut Lauri Pihkala piti puheenvuoron tupakanpolton vahingollisuudesta ja sen yleistymisestä nuorison keskuudessa. Pihkala painotti urheilun olevan erittäin tärkeä tekijä tupakanpolton ja juoppouden vastustamiseksi. Pihkalan kirjoitettiin puheensa päätteeksi lausuneen, että ”raittius ei ole hyve, mutta juoppous on pahe”.⁵¹

Valtaosan varttuneemmista urheilijoista ja seurojen toimihenkilöistä ollessa rintamalla, nuorison kirjoitettiin jäävän vaille esikuvia. Toimihenkilöiden puuttuessa seuroista kilpailutoiminta oli vähäistä.⁵² Toisaalta seuratasolta nähtiin nuorison toiminnan keskittyvän yhä enemmän sotilaspoika- ja talkootoimintaan, joka jatkui aktiivisena.⁵³

Turun Sanomat kantoi huolta helmikuussa 1943 vietetystä hiihtolomasta. Lämpimät säät uhkasivat talviurheilumahdollisuuksia. Lehti kehotti kansalaisia miettimään tarkasti, miten lomasta muodostuisi virkistävä, terveydellisesti elvyttävä ja ”kasvatukselliselta kannalta edullinen”. Lomaa ei missään nimessä tullut hukata toimettomuuteen, laiskuuteen ja vetelehtimiseen.⁵⁴ Hiihtoloma koitti kuitenkin lopulta lumisena, minkä myötä painotettiin, että jokaisen tuli nyt käyttää lomansa ”perusteelliseen virkistykseen”. Kansan entistä ahkerampaan hiihtoharrastukseen Suomen Latu ilmoitti suunnitelleensa uuden latumerkin, jonka pystyi saavuttamaan keräämällä kilometrejä ladulla. Sekä aikuisille että nuorille oli omat merkkinsä, ja niiden tavoittelu koettiin enimmäkseen innostavana, mutta asiaan liittyi *Turun Sanomien* mukaan myös uhkia. Lehden pääkirjoituksessa huomautettiin, että tämänkaltaisen merkkien tavoittelu saisi kansan vieraantumaan itse hiihtoseuroista ja järjestelytoiminnasta. ”Elvytystoimet” erilaisten merkkien muodossa saattaisivat imeä voimaa seuratoiminnalta.⁵⁵

Ajan hengessä myös Luuri alkoi sisällyttää kasvatuksellista näkökulmaa kirjoituksiinsa. Nuoren polven urheilijoille hän painotti, että huipulle vie vain ”uhrautuminen urheilulleen” ja ”kieltäytyminen”. ”Nuorten, nousevain urheilijan on jätettävä huvitukset mielestään, annettava tanssimisen – se ei sinänsä ole pahasta, mutta se vie yövalvomiseen – jäädä toisten huoleksi sekä kieltäydä ehdottomasti alkoholista ja tupakasta.”⁵⁶

Luurinkin sivuaman tanssikiellon yksityiskohtiin toivottiin *Turun Sanomien* pääkirjoituksessa jämäkkyyttä. Kirjoituksen mukaan valtaosa ihmisistä oli tanssikiellon puolesta, mutta nuoret ihmiset olivat yleisesti sitä mieltä, että ”pitäisi saada polkea lattiaa samalla jymillä kuin rauhankin aikoina”. Valtiovarainministeriö oli pääkirjoituksen mukaan esittänyt leimaverolakiin muutosta, jonka mukaan aatteellisten yhdistysten tilaisuuksissa sallittaisiin verovapaasti kaksi tuntia tanssia, mutta jos ohjelmassa oli vain näytelmä, sallittaisiin vain yksi tunti. Toteutuessaan tällainen esitys voisi *Turun Sanomien* mukaan synnyttää yhdistyksiä, joiden aatteellisuus olisi kyseenalaista, ja tanssivillitys saisi näin ”yhä räikeämpiä muotoja”. Lehden toimitus oli myös saanut vihiä ”nurkkatanssiaisten” pidosta. Nämä tilaisuudet lehti katsoi arveluttaviksi ja tuomittaviksi. Sisäasiainministeriö harkitsi pääkirjoituksen mukaan sitä, tulisiko myös piirileikki laskea tanssiksi. Toistaiseksi piirileikkilupien myöntäminen oli nimismiesten harkinnan varassa. Nimismieskunta oli *Turun Sanomien* mukaan usein lupien suhteen kielteisellä kannalla, sillä piirileikin koettiin, valvojan silmän välttäessä, muuttuvan helposti tanssiksi.⁵⁷ Turvallisuuskysymys tanssikiello ei ollut. Kiellolla pyrittiin enemmänkin suojelemaan kansakunnan moraalia ja arvoja. Yhtäaikaista taistelua rintamalla ja tanssia kotikylien lavoilla pidettiin moraalisesti arveluttavana yhtälönä.

Kotirintaman ”urheilumiesten” rivit olivat harventuneet, mutta urheilua ei tulisi saattaa unholaan. Lehtori Väinö Lahtinen totesi poikavoimistelupäivillä huhtikuussa 1943, että myös voimistelukentän toimihenkilöt ja valmentajat olivat enimmäkseen rintamalla. Seuratoiminta tuli kuitenkin elvyttää heti, viime kädessä tilapäisvoimin. Lahtinen näki oppikoulujen voimistelunopettajien vaikuttavan ratkaisevasti suomalaisen voimistelun tulevaisuuteen. Järjestöpolitiikka oli Lahtisen mukaan kehittynyt väärään suuntaan, minkä myötä osa opettajista oli jäänyt liikuntakasvatuksesta syrjään.⁵⁸

Suomen Painiliiton propagandavaliokunnan puheenjohtaja Eero Koivunen kehotti *Turun Sanomien* haastattelussa poliisia ja palokuntaa tukemaan painiharrastusta. Koivusen mukaan varsinaissuomalainen paini eli sotien alusta alkaneessa aallonpohjassa. Poliisilaitoksen ja palokunnan tuli Koivusen mukaan järjestää painisalit ja -matot henkilökuntansa käyttöön, sekä oman etunsa vuoksi että paikallisen painiperinteen elvyttämiseksi.⁵⁹ Rintamalla paini oli suosittua. Asianmukaisia painikorsuja ja -mattoja saatiin laajalti, ja olympiapainija Aarne Reini toimi kenttäarmeijan painiohjaajana. Syyskuussa 1943 järjestettiin Suomen Painiliiton ehdottama kenttäarmeijan ja kotirintaman välinen painiottelu.⁶⁰

Turun Toverit ryhtyi marraskuusta 1943 lähtien pitämään nuorille ja pojille painiharjoituksia kahdesti viikossa. Tavoite oli luoda vastalääke joutilaisuudelle ja kaupungin kaduilla lorvailulle:

[...] nykyisenä aikana, jolloin puhellaan niin paljon nuorison turmeltuneisuudesta, ravintoloissa istumisesta sekä alkoholin ja tupakan väärinkäytöstä, ei hakemalla-kaan löydä parempaa keinoa kuin urheilu nuoren polven saattamiseksi oikeamalle, parempia mahdollisuuksia avaavalle tielle.⁶¹

Sotilaspojat jatkoi kotimaisen lehdistönkin erityisen yllpeyden aiheena – ikään kuin muusta nuorisosta erillään. Erään pääkirjoituksen mukaan Sotilaspojat eivät lukeutuneet siihen joukkoon, josta tuli olla huolissaan. Muun villiintyneen nuorison sijaan Sotilaspoikien aika tuli hyödyllisesti käytetyksi.⁶²

Urheilujärjestöjen arvokkaimman työn alettiin nähdä keskittyvän kansan terveyden ja terveellisten olojen mahdollistamiseen. *Turun Sanomien* tervehdyksessä 25-vuotiaalle TUL:lle korostettiin järjestön työtä terveemmän ja elinkelpoisemman kansan luomiseksi. Lisäksi järjestöä kiitettiin ”suurten joukkojen urheilullisen mielenkiinnon elvyttämisestä”. Myös sen roolia nuorison kasvatustyössä kuvattiin tärkeäksi, sillä nuorisoa väijyivät nyt ”tavallista suuremmat vaarat”.⁶³ Useissa yhteyksissä painotettiin, ettei määräyksillä ja kielloilla saatu nuorisoa paremmille teille. Lisääntyneen nuorisorikollisuuden vähentämiseksi nuorille tuli tarjota ennen kaikkea hyviä harrastuksia.⁶⁴

Suomen urheilun tulevaisuuden kirjoitettiin olevan siinä nuorukaisjoukoissa, joka ei ennättäisi osallistua puolustussotaan. Sen joukon saaminen urheilun pariin oli nuorison kasvatuksessa tärkein tehtävä. Sotilaspoikajärjestö oli tähän tehtävään edullisimmassa asemassa, sillä järjestöllä oli ohjaustoimintaan käytössään entisiä suururheilijoita.⁶⁵ Urho Kekkonen toivoi *Turun Sanomien* haastattelussa urheilujärjestöiltä tiivistä yhteistyötä sotilaspoikaosastojen kanssa. Suomen Urheiluliiton valmentajat olivatkin valmennustehtävissä Sotilaspoikien leireillä.

Turussa toivottiin kevään 1944 massakävelystä sotienvälisen maaottelumarssin kaltaista liikuntakasvatuksen voimannäyttöä. Pääkirjoitus kuvasi massakävelyä Turun asukkaiden keväiseksi liikkeellelähdeksi ”tavoittamaan terveyttä, voimaa ja kauneutta sekä valmistautumaan kesäiseen temmellykseen työn suurella kisakentällä suvisilla pelloilla”.⁶⁶

Toukokuussa 1944 *Turun Sanomat* kirjoitti, että Suomen koulunuorison ruumiillinen kunto oli säilynyt sotaa edeltävällä tasolla. *Turun Sanomien* mukaan

Kuva 4. Paavo Nurmi ohjaamassa Sotilaspoikien ryhmänjohtajakurssia. Kuva: Urheilukuvasto 1.1.1943.

kouluylilääkäri oli todennut lasten kasvaneen keskimääräisesti pituutta ja pulpettien näin käyneen ahtaiksi. Sodanaikaisen ravinnon ei nähty myöskään lapsia laihtuttaneen. Pääkirjoituksen mukaan maan nuori polvi tottui säännöstelyyn ravintoon nopeasti, sillä ”nuorten elimistö sopeutuu nopeasti muuttuneisiin olosuhteisiin”. Suurena edistysaskeleena pidettiin ravitsevia ja riittoisia kouluaterioita. Kouluruualla oli suuri merkitys niissä tapauksissa, joissa kotona saatava ravinto oli ”heikkoa ja yksitoikkoista”. Lisäksi opettajien kirjoitettiin täyttäneen hienosti velvollisuutensa ohjatessaan koulunuorison ”terveyshoidollisiin harrastuksiin”.⁶⁷ Ajan henkeen näyttää kuuluneen se, ettei valtion virastoja ja laitoksia kritisoitu siinä määrin kuin urheiluseuroja ja yksilötasolla kansalaisia. Esimerkiksi vastuu turmeltuneesta nuorisosta kuului kodeille, minkä lisäksi seurata-soa painostettiin järjestämään ohjelmaa nuorison pitämiseksi pois pahanteosta. Ainakin liikunnan ja urheilun näkökulmasta *Turun Sanomat* kirjoitti kuntien ja koulujen tehneen osansa. Lehden urheilukirjoituksissa toteutettiin tältä osin valtiota ja hallintoa tukevaa linjaa.

Huolta nuorisosta on kuvattu ilmiönä ikiaikaiseksi. Nuorison heikentyneestä moraalista oli käyty sanomalehdissä keskusteluja jo ainakin 1920-luvulta saakka. Tanssihimo, yöjuoksut ja liiallinen alkoholinkäyttö herättivät huolta ja toivat mukanaan tappeluita, rikollisuutta ynnä muita lieveilmiöitä.⁶⁸

Turun Sanomat määritteli liikuntakasvatuksen pääkirjoituksessaan seuraavasti: ”Liikuntakasvatus on nuorison kasvatusta, joka tehostaa erityisesti nuorten fyysillistä kehitystä, mutta se on samalla toimintaa, joka suojaa nuorisoa huonoilta vaikutteilta.” Tämä on hyvä esimerkki siitä, että jatkosodan aikana liikuntakasvatuksen koettiin *yhteiskunnallisena toimintana* koskevan jopa yksinomaan nuorisoa. Pääkirjoituksessa hyvinä osoituksina kansan ”virkeyden merkeistä” pidettiin maastojuoksu- ja sotilaspoikatoimintaa. Lisäksi Turun urheilulautakunnan suunnitelma keskiviikkokilpailujen järjestämisestä toisi toteutuessaan nuorille mahdollisuuksia ”säännölliseen kilpailumielen kohentamiseen”.⁶⁹

Elokuussa 1944 pidettiin Turussa viiden sotilaspoikapiirin väliset urheilukilpailut. Tapahtuma toimi Viipurin sotilaspoikapiirin tutustumistilaisuutena sijoitusmaakuntiensa sotilaspoikatoimintaan. Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirin komentaja, everstiluutnantti Lauri Ruotsalon mukaan sotilaspoikatoimintaan tuli ohjata yhä enemmän huomiota ja töitä. Ruotsalo kuvasi *Turun Sanomien* haastattelussa, että tulirintaman kestävyys oli tärkein osa Suomen kansan yhteisessä ponnistuksessa. Se kyettiin turvaamaan ainoastaan varmistamalla nuorison maanpuolustus- ja työkuntoisuus. Tähän taas Ruotsalon mukaan suurimpana yksittäisenä tekijänä oli nimenomaan sotilaspoikatoiminta.⁷⁰

Jatkosodan urheilukirjoituksissa keskityttiin vain harvoin, jos ollenkaan, tyttöihin. Tytöthän eivät lähtökohtaisesti urheilleet, vaan kasvoivat ”naisten töihin”. Poikien urheilu oli poikien urheilua, jossa tytöt olivat poikkeuksia. Esimerkiksi SVUL:n Varsinais-Suomen piirin urheiluneuvontatilaisuuksissa 1943, joita pidettiin 56 kertaa 36:lla eri paikkakunnalla, kävi yhteensä 831 poikaa ja vain 15 tyttöä.⁷¹ Sotien aikana ja myöhemmin 1940-luvulla vanhemmat rajoittivat lastensa menemisiä, mutta pojat saivat yleensä kulkea tyttöjä vapaammin. Tälle on haastavaa löytää kokemusten lisäksi tarkkaa mittaria, mutta osviittaa antaa se, että vuosina 1944–1949 kuoli 57 lasta juostuaan miinaan tai leikittyään ammuksilla; näistä poikia 52 ja tyttöjä viisi.⁷²

Pääteemat elävät ajassa

Tässä luvussa esittelen löydökseni taulukoituna. Löydökset on jaettu neljään taulukkoon esiintymisvuoden mukaan 1941–1944. Tässä kohtaa tulee huomioida, että aikarajauksen mukaisesti vuosien 1941 ja 1944 taulukot eivät sisällä kaikkien kuukausien löydöksiä, vaan ainoastaan jatkosodan alusta alkaen ja jatkosodan loppuun päättyen. Pääteemat on taulukoissa esitelty omilla riveillään, ja pääteemojen mukaiset löydökset on eritelty sarakkeissa pääkirjoituksiin ja urheilupalstan kirjoituksiin. Löydösten määrät on esitelty kuukausittain omissa sarakkeissaan, ja kokonaismäärä vuosittain alimmalla rivillä.

Kaikkiaan pääteemojen mukaisia, eli liikunnan ja urheilun osuutta maanpuolustuksessa tai kansalaiskasvatuksessa käsitteleviä kirjoituksia löysin 101 kappaletta. 250 analysoimastani kirjoituksesta 149 kirjoitusta ei käsittele liikunnan ja urheilun osuutta maanpuolustuksessa tai kansalaiskasvatuksessa, vaan tarkastelee niiden yhteiskunnallista asemaa muista näkökulmista. Näitä 149:ää kirjoitusta ei ole merkitty artikkelissa esitettyihin taulukoihin. Analyysini osoittaa, että *Turun Sanomien* kirjoitusten fokus siirtyy jatkosodan aikana liikunnan ja urheilun osuudesta maanpuolustuksessa liikunnan ja urheilun osuuteen kansalaiskasvatuksessa. Luvut pääteemojen osalta elävät seuraavasti (osuus maanpuolustuksessa/osuus kansalaiskasvatuksessa): vuonna 1941 5/3, vuonna 1942 13/12, vuonna 1943 6/26 ja vuonna 1944 9/27.

Analyysini osoittaa, että liikunnan ja urheilun osuutta maanpuolustuksessa korostavien kirjoitusten esiintyvyys laskee jatkosodan loppua kohti, kun taas liikunnan ja urheilun osuus kansalaiskasvatuksessa kasvaa tasaisesti läpi jatkosodan. Liikunnan ja urheilun suhdetta kansalaiskasvatukseen kuvaavien kirjoitusten esiintyvyys kasvoi erityisesti joulukuusta 1942 lähtien ja on suurinta syksyllä 1944. Jatkosodan aikana *Turun Sanomien* urheilupalstan liikunnan ja urheilun osuutta maanpuolustuksessa käsitteleviä kirjoituksia oli 25. Vastaavasti liikunnan ja urheilun osuutta kansalaiskasvatuksessa käsitteleviä kirjoituksia oli 44. Jatkosodan aikana julkaistiin *Turun Sanomissa* kahdeksan liikunnan ja urheilun osuutta maanpuolustuksessa käsittelevää pääkirjoitusta. Liikunnan ja urheilun osuutta kansalaiskasvatuksessa käsitteleviä pääkirjoituksia puolestaan julkaistiin 24. Erityisen kiinnostavaa on niiden määrän tasainen kasvu ja osuus kaikista analysoimistani kirjoituksista.

Taulukko 1. Pääteemojen esiintyvyys vuonna 1941

1941								
Teema / Kuukausi (kirjoituksia)	Kesäkuu 25.6. alkaen (0)	Heinä- kuu (3)	Elo- kuu (0)	Syys- kuu (2)	Loka- kuu (2)	Marras- kuu (1)	Joulu- kuu (0)	Yhteensä kirjoituksia 8
Pääkirjoituksia / Urheilupalstan kirjoituksia								
1. Liikunnan ja urheilun osuus maanpuolus- tuksessa	0 / 0	0 / 2	0 / 0	0 / 1	0 / 1	0 / 1	0 / 0	0 / 5
2. Liikunnan ja urheilun osuus kansalaiskasva- tuksessa	0 / 0	1 / 0	0 / 0	1 / 0	0 / 1	0 / 0	0 / 0	2 / 1
2 kpl pääkirjoituksia / 6 kpl urheilupalstan kirjoituksia								

Taulukko 2. Pääteemojen esiintyvyys vuonna 1942

1942													
Teema / Kuukausi (kirjoituksia)	Tammii- kuu (5)	Helmi- kuu (0)	Maalis- kuu (1)	Huhti- kuu (0)	Touko- kuu (1)	Kesä- kuu (0)	Heinä- kuu (1)	Elo- kuu (4)	Syys- kuu (4)	Loka- kuu (5)	Marras- kuu (2)	Joulu- kuu (2)	Yhteensä kirjoituksia 25
Pääkirjoituksia / Urheilupalstan kirjoituksia													
1. Liikunnan ja urheilun osuus maanpuolus- tuksessa	0 / 3	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 1	0 / 0	0 / 0	1 / 3	2 / 1	0 / 1	0 / 1	0 / 0	3 / 10
2. Liikunnan ja urheilun osuus kansalaiskasva- tuksessa	0 / 2	0 / 0	1 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 1	0 / 0	1 / 0	1 / 3	0 / 1	1 / 1	4 / 8
7 kpl pääkirjoituksia / 18 kpl urheilupalstan kirjoituksia													

Taulukko 3. Pääteemojen esiintyvyys vuonna 1943

1943													
Teema / Kuukausi (kirjoituksia)	Tammikuu (2)	Helmi-kuu (4)	Maalis-kuu (1)	Huhti-kuu (1)	Touko-kuu (1)	Kesä-kuu (3)	Heinä-kuu (5)	Elo-kuu (2)	Syys-kuu (2)	Loka-kuu (3)	Marras-kuu (4)	Joulu-kuu (4)	Yhteensä kirjoituksia 32 kpl
Pääkirjoituksia / Urheilupalstan kirjoituksia													
1. Liikunnan ja urheilun osuus maanpuolustuksessa	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0	1 / 0	1 / 0	0 / 1	0 / 1	0 / 0	1 / 1	3 / 3
2. Liikunnan ja urheilun osuus kansalaiskasvatuksessa	1 / 1	2 / 2	0 / 1	0 / 1	0 / 1	2 / 1	3 / 1	0 / 1	0 / 1	0 / 2	0 / 4	0 / 2	8 / 18
11 kpl pääkirjoituksia / 21 kpl urheilupalstan kirjoituksia													

Taulukko 4. Pääteemojen esiintyvyys vuonna 1944

1944										
Teema / Kuukausi (kirjoituksia)	Tammikuu (4)	Helmi-kuu (1)	Maalis-kuu (2)	Huhti-kuu (4)	Touko-kuu (6)	Kesä-kuu (2)	Heinä-kuu (4)	Elo-kuu (8)	Syyskuu 19.9. saakka (5)	Yhteensä kirjoituksia 36
Pääkirjoituksia / Urheilupalstan kirjoituksia										
1. Liikunnan ja urheilun osuus maanpuolustuksessa	1 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 2	0 / 1	0 / 0	0 / 1	0 / 2	1 / 1	2 / 7
2. Liikunnan ja urheilun osuus kansalaiskasvatuksessa	2 / 1	0 / 1	0 / 2	0 / 2	3 / 2	1 / 1	2 / 1	1 / 5	1 / 2	10 / 17
12 kpl pääkirjoituksia / 24 kpl urheilupalstan kirjoituksia										

Johtopäätökset

Liikunta käsitteenä on tämän artikkelin kontekstissa osin anakronistinen. Se on muuttanut tarkasteleman ajanjakson jälkeen merkitystään, ja nykyään liikunta mielletään urheilusta erillisenä kokonaisuutena. Jatkosodan aikana muusta kuin kilpaurheilusta puhuttiin esimerkiksi ”kansanurheiluna” ja ”kuntourheiluna”, eikä liikunta käsitteenä esiintynyt yksilöiden harjoittamana toimintana samassa laajuudessa kuin nykyään. Tämän artikkelin viitekehyksessä liikunnan käsittely on kuitenkin perusteltua, koska jatkosodan aikana ”liikuntakasvatuksella” oli keskeinen rooli sekä tuli- että kotirintamalla. Liikuntakasvatuksella edistettiin lasten ja nuorten fyysistä kehitystä ja pidettiin heidät pois pahoilta teiltä. Liikuntakasvatukseen kuuluivat myös koko kansaa liikuttaneet tempaukset, kuten massakävelyt. Puolustusvoimissa taas liikuntakasvatus oli organisoitua toimintaa, joka vastasi sotilaiden fyysisestä kunnosta ja rintamaurheilusta. Vaikka tulkintani mukaan liikuntakasvatus nousi kansakunnan elinkelpoisuudenkin kannalta entistä suurempaan arvoon, on todettava, että kun *Turun Sanomat* tarkasteli liikuntaa maanpuolustuksessa ja kansalaiskasvatuksessa, käytti se suurimmaksi osaksi nimenomaan termiä *urheilu*.

Tässä artikkelissa analysoidun aineiston perusteella voi todeta, että liikunnan ja urheilun sieto- ja mukautumiskykyä muutoksiin tai häiriöihin rakennettiin jo rauhan aikana, ennen kriisiä. Lisäksi on nähtävissä, että liikunta- ja urheilutoimijat ennakoivat sodan tapahtumia suuntaamalla toimintaansa ja viestintätapojaan vastaamaan muutoksia. *Turun Sanomat* näki jatkosotaa edeltäneessä liikunta- ja urheilutoiminnassa paljon sellaista, mikä oli valmistanut kansakuntaa sotaa varten. Sotia edeltävänä aikana oli rakennettu rintamakuntoisuutta, ja talvisodassa liikunnan ja urheilun toimijat olivat jo kertaalleen säilyttäneet kykynsä elvyttää toimintansa. Talvisodan jälkeen oli myös koeponnistettu urheilutoiminnan uudelleen käynnistämisen keinoja.

Jatkosodan pitkittyminen paljasti kuitenkin puutteita esimerkiksi uuden sukupolven kasvattamisessa edustusurheiluun ja rintamamiesten kriisinaikaisessa liikuntakoulutuksessa. Analysoimieni kirjoitusten perusteella voi päätellä, että liikunnan ja urheilun piirissä ilmaantui ongelmia sodan kestäessä kauemmin kuin alun perin ajateltiin. Uuden puolustuskuntoisen sukupolven liikuntakasvatus oli haastavaa, kun urheileva aikuinen sukupolvi oli rintamalla, poissa seurojen ja järjestöjen tehtävistä. Liikunnan ja urheilun resilienssin osatekijäksi voi kirjoitusten perusteella lukea jatkuvuuden mahdollistamisen. Jatkosodan aikana jatkuvuus mahdollistettiin panosta-

malla sekä tuli- että kotirintamalla entistä enemmän lasten ja nuorten liikuntakasvatukseen.

Rintamaurheilusta voi katsoa syntyneen kansanliike viimeistään vuoden 1942 aikana. Liikuntakasvatusorganisaatio syntyi Puolustusvoimissa ikään kuin kentältä käsin, luonnollisesta liikunnan ja urheilun tarpeesta. Esimerkiksi liikuntakasvatustoimisto perustettiin Päämajan koulutusosaston yhteyteen vasta elokuussa 1942, jolloin urheiluaktiiveista koostunut alempien portaiden organisaatio oli jo käytännössä valmis. Tarve liikunnan ja urheilun harjoittamiselle oli rintamamiesten keskuudessa vahva, ja rintamaurheilu syntyikin toimeliaiden yksilöiden aikaansaannoksena. Toisaalta liikuntakasvatustoiminnan johtamisessa ei osattu ennakoida pitkittyvää sotaa.

Rintamaurheilu muodosti valtakunnan urheiluun täysin uuden kokonaisuuden. Urheilu tuntui jakaantuvan kansalliseen-, kansainväliseen- ja rintamaurheiluun. Näistä elinvoimaisimpana eli pitkiä jaksoja juuri rintamaurheilu. Kun rintamaurheilu oli volyymiltaan suurimmillaan vuonna 1943, oli Turussa järjestettyjen yleisten kilpailujen määrä pienimmillään. Neuvostoliiton suurhyökkäys Karjalan Kannaksella kesäkuussa 1944 pysäytti lopulta rintamaurheilun kertarysäyksellä.

Jatkosodan aikana ratkaisuksi ”terveiltä raiteilta suistuneen” nuorison kaitsemiseksi tarjottiin urheilua. Monessa kirjoituksessa toistuu näkemys, jonka mukaan nuoret käyttivät vapaa-aikaansa ”väärin”. ”Lorvailu” ja ”toimettomuus” tuli kitkeä nuorten arjesta, ja urheilua pidettiin tähän parhaana keinona. Monessa yhteydessä korostettiin, että nuoret olivat luonnoltaan urheilunälkäisiä, mutta sota oli rajoittanut harrastusmahdollisuuksia. Näiden mahdollisuuksien uudelleentarjoamisessa, ohjauksen ja kilpailujen muodossa, koettiin ainakin Turussa urheiluseurojen epäonnistuneen. Seurojen toimihenkilöiden ja ylläpidettyjen urheilupaikkojen puute teki tehtävän vähintäänkin haastavaksi. Liikunta ja urheilu edustivat jatkosodan aikana hyveitä – tapaa, jolla kansan tulisi elää. Liikunnan ja urheilun resilienssi muodostui osin hyveellisyyden kokemuksesta: liikunta ja urheilu edustivat kunnollisia, terveitä arvoja ja piti-vät poissa pahoilta teiltä.

Jatkosodasta muodostui Suomen urheilun historiassa merkittävä vaihe junioriurheilun nykymuotoistumisessa. Suojeluskunnilla ja Sotilaspoijilla oli vahva rooli uuden urheilijasukupolven kasvattamisessa, ja erityisesti Sotilaspoikien toimintaa *Turun Sanomat* ylisti läpi koko tarkasteleman ajanjakson. Lasten urheilu, ajan hengessä poikaurheilu, oli saanut 1920-luvulta alkaen enemmän ja enemmän huomiota. Poikaurheilu oli kuitenkin Suomessa vasta

nouseva ilmiö, minkä vuoksi siihen liittyi myös huolta. Nuorella iällä urheiluvia muistuteltiin ylläsituksen vaarasta. Liiallista kilpailua tuli välttää, jotta lasten ja nuorten into urheiluun säilytettiin. Huoli Suomen kyvystä kansainväliseen urheiluedustukseen nousi kuitenkin jatkosodan aikana niin suureksi, että sanomalehdistökin alkoi peräänkuuluttaa yhä nuorempien osallistumista järjestöjen ja seurojen toimintaan. Suomessa oli vallinnut pojat-miehet-asetelma, jossa siirtymävaihe poikaurheilusta miesten edustusurheiluun oli jyrkkä. Jatkosodan myötä, osin pakon edessä, poikaurheiluun alkoi sisältyä jo varhaisessa vaiheessa tulevaisuuteen tähtäävää valmentautumista.

Samoin kuin urheiluvalmennus vaihtui vain huippu-urheilijoiden leirityksistä ja kisavalmennuksesta laajojen massojen liikuttamiseen, väistyi urheilun menestyseskeisyys hetkeksi liikunnan ja elinkelpoisuuden edistämisen tieltä. Urheilijapohjan laajentaminen oli myös menestykseen tähtäämisen näkökulmasta pakkoratkaisu; mikäli jatkossa haluttiin pysyä kansainvälisellä huipulla, oli uusi huippu-urheilijoiden joukko saatava nopeasti vanhojen tilalle.

Kuten edellä esitetyt taulukot osoittavat, liikunnan ja urheilun roolia kansalaiskasvatuksessa käsittelevien kirjoitusten osuus kaikista analysoimistani kirjoituksista kasvoi jatkosodan edetessä. Erityisen kiinnostavaa on esimerkiksi sellaisten pääkirjoitusten määrän kasvu, jotka korostivat liikunnan ja urheilun kiinnittymistä terveyteen, kansalaistaitoihin ja kasvatukseen. Tämä osoittaa, että jatkosodan alkaessa liikunta ja urheilu kiinnittyivät edelleen talvisodan tapaan maanpuolustukseen, mutta alkoivat etsiä uutta kiinnittymiskohdetta sodan aikana. Kun sota jatkui ja yhteiskunnan resurssit vähenivät kaikkialla, kansan toimintakyky ja jaksaminen muodostuivat luontevaksi kiinnittymiskohteeksi. Sodan pitkeytyessä yhä tärkeämmäksi koettiin jatkuvuuden mahdollistaminen, jossa liikunnan ja urheilun kansalaiskasvatuksellinen rooli korostui; yhteiskunta tarvitsi sodan aikana ja sen jälkeen toimintakykyisiä kansalaisia.

Turun Sanomien pääkirjoituksista on tulkittavissa lehden virallinen linja, jonka mukaan liikunnalla ja urheilulla oli vahva merkitys kansalaiskasvatuksessa. Tätä merkitystä lehti pyrki myös enenevissä määrin korostamaan. Lisäksi voidaan havaita, että aihetta käsitteleviä pääkirjoituksia on jopa yllättävän paljon suhteessa urheilupalstan kirjoitusten määrään. Yhteensä 32 pääkirjoitusta on urheilupalstan 69 kirjoitukseen suhteutettuna melko paljon: kun lehden pääkirjoitukset käsitelivät jatkosodan aikana ajankohtaisia ja toimituksen tärkeäksi kokemia asioita, urheilupalstalla kirjoitettiin luonnollisesti lähinnä urheilusta ja sitä ympäröivistä asioista. Tämän perusteel-

la *Turun Sanomat* näki liikunnan ja urheilun yhteiskunnallisesti merkittävinä toimintoina, joiden pariin kansaa haluttiin ohjata ja joilla nähtiin olevan tärkeä rooli valtion ja kansan selviytymisessä ja jälleenrakentamistyössä.

Jatkosodan aikaisissa *Turun Sanomien* kirjoituksissa korostuu erityisesti kaksi liikunnan ja urheilun resilienssin osatekijää. Näistä ensimmäinen on liikunnan ja urheilun kyky tuottaa jo rauhan aikana puolustuskuntoinen sodan ajanjoukko, joka on ominaisuuksiltaan kykenevä puolustamaan maata. Toinen tekijä on liikunnan ja urheilun kansalaiskasvatuksellinen rooli. Ensivaiheessa liikunta ja urheilu tuottaisivat toimeliaita kansalaisia pyörittämään yhteiskunnan toimintoja ja seuraavassa vaiheessa toimeliaista kansalaisista, erityisesti nuorista, nousisi liikunnan ja urheilun kasvattamana uusi puolustuskuntoinen joukko maanpuolustuksen tehtäviin. Jatkosodan pitkittyessä *Turun Sanomien* kirjoitukset korostavat yhä enemmän liikunnan ja urheilun roolia toimelaiden kansalaisten kasvattajana ja kansakunnan elinkelpoisuuden edistäjänä.

SM Jan Westerberg kirjoittaa väitöskirjaa Turun yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa, poliittisen historian oppiaineessa. Hänen tutkimuksensa käsittelee suomalaisen liikunnan ja urheilun resilienssiä talvisodasta 1990-luvulle.

Viitteet

- 1 Kokkonen 2015, 54–55.
- 2 Levälahti, Kaarlo. "Stadion itsenäisyytemme muistomerkkinä." *Suomen Urheilulehti* 28.1.1935.
- 3 Kokkonen 2015, 45.
- 4 "Suomen Urheilulehti v. 1898." *Suomen Urheilulehti* 1.4.1898.
- 5 Wilschman, Ivar. "Arvosteluja ja mietteitä viime voimistelujuhlan johdosta." *Suomen Urheilulehti*, 1.8.1898.
- 6 Esim. Bergqvist, Sandra. "Liikunta ja urheilu ovat olennainen osa varautumista." *Maanpuolustus* 13.3.2024. Kekkonen 1941.
- 7 Esim. Valli 2020.
- 8 Ibid, 18. McEwen 2011, 1–5.
- 9 Pursiainen 2023, 31–33, 47.
- 10 Lamberg, Koskinen & Karonen 2021, 108, 124. Suomalaisten ja suomalaisen yhteiskunnan resilienssiä on tutkittu 1400–1600-luvuille keskittyvässä kansallisessa tut-

- kimuksessa. Resilienssi on tulkittu historian tutkimuksessa esimerkiksi suomalaisen yhteiskunnan selviytymis- ja joustokyvyksi.
- 11 Mäenpää, Grönlund & Kemppainen 2023, 60–62; Rantamäki 2024, 169–181.
 - 12 Vasara 2005.
 - 13 Kokkonen 2008.
 - 14 Halmesvirta 2014.
 - 15 Laine 2011.
 - 16 "Raaka pommitus eilen Turussa." *Turun Sanomat* 26.6.1941.
 - 17 Nimim. Luuri. "Välipaloja." *Turun Sanomat* 1.7.1941.
 - 18 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 15.9.1944. "Välirauhansopimuksen täytäntöönpanoa valvoo Neuvostoliiton ylin sotilasjohto." *Turun Sanomat* 21.9.1944.
 - 19 Vahtera 2004, 118, 453–454.
 - 20 Ibid, 119–120, 454–455. "Edistyspuolueen edustajaehdokkaista puhuttelemassa heidän kotoisessa elämänpiirissään." *Turun Sanomat* 23.6.1939.
 - 21 Mertanen 2006, 202; Keltikangas 2005, 165–166. SAT:n neuvottelukok. ptk. 9.2.1941: Ko 2. SAT/VIA, Kansallisarkisto. Kantakortti: Sulo Yrjö Laakkonen, Kansallisarkisto. Kouluneuvos L. Arvi P. Poijärvi toimi VIA:n johdossa 1941–1943.
 - 22 Vahtera 2004, 119–120, 454–455.
 - 23 Karimäki 2016, 4.
 - 24 Nimim. Luuri. "Välipaloja." *Turun Sanomat* 1.7.1941.
 - 25 "Apua sodassa kärsimään joutuneille urheilijoille." *Turun Sanomat* 9.7.1941.
 - 26 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 21.11.1941.
 - 27 Vuoteen 1962 saakka Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto. Esim. SVUL:n Varsinais-Suomen piirin historiikki 1906–1980.
 - 28 "Urheiluvälineitä puolustusvoimille." *Turun Sanomat* 29.5.1942.
 - 29 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 6.8.1942. "Turkulaispoikia Karhumäen kisoissa." *Sosialisti* 5.8.1942. Turun kunnallinen urheiluohjaaja Paavo Karikko toimi Karhumäen kisojen järjestelyvastuullisena.
 - 30 Nimim. Luuri. "Odotusta." *Turun Sanomat* 21.8.1942.
 - 31 Järvinen & Huuhtanen 1995, 15–17, 440.
 - 32 Kemppi 2009, 139; Lammi 2002, 255; Järvinen & Huuhtanen 1995, 27. Järvisen ja Huuhtasen mukaan pelkästään heinäkuussa 1942 järjestettiin rintamalla 2350 virallista urheilukilpailua.
 - 33 Järvinen & Huuhtanen 1995, 442.
 - 34 "Kauniit Kalevan kisat sotavuoden urheilun merkkitaipauksena." *Turun Sanomat* 30.8.1942.
 - 35 Nimim. Veli Villehartti. "Yllätysrikas ilta urheilupuistossa." *Turun Sanomat* 15.9.1942.
 - 36 "Poikaurheiluliiton neuvottelupäivät eilen Helsingissä." *Turun Sanomat* 2.11.1942.
 - 37 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 15.8.1943.
 - 38 Muir 2021, 124–129.
 - 39 Nimim. Luuri. "Valtakirja." *Turun Sanomat* 11.10.1943.
 - 40 Häyrinen 1987, 120–124.
 - 41 Ks. esim. Tanner 1952, 12–17. Saksa oli hävinnyt Neuvostoliitolle Stalingradin taistelun 1943. Tästä alkoi Saksan vetäytyminen itärintamalla.
 - 42 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 26.1.1944.
 - 43 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 19.9.1941.

- 44 Kauranne 2000, 70.
- 45 "Poikaurheilu tekee pojasta todellisen miehen, todistaa nykyinen urheilijapolvi." *Aamulehti* 18.5.1933.
- 46 "Heikki Hasu – maailman valiodien kukistaja." *Maaseudun Tulevaisuus* 9.4.1953. Hiihtäjä Heikki Hasu voitti vuosina 1943–1944 Sotilaspoikien yhdistetyn suomen-mestaruuden ja myöhemmin urallaan muun muassa kaksi yhdistetyn olympiakultaa. "Lahden seudun sotilaspoikien ja Lahden sk.-piirin talvimestaruuskisat alkoivat eilen Lahden hiihtostadionilla." *Lahti* 21.2.1943. Vuoden 1943 Sotilaspoikien hiihdon alle 18-vuotiaiden sarjan kakkonen, Tapio Mäkelä, voitti olympiakultaa 4x10 kilometrin viestissä vuonna 1952.
- 47 "Pojat hiihtämään ja hiihtomerkkiä tavoittelemaan!" *Turun Sanomat* 12.1.1942.
- 48 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 5.3.1942.
- 49 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 2.9.1942.
- 50 "Noin 500 nuorta urheilijaa saanut ohjausta tänä kesänä SVUL:n Varsinais-Suomen piirissä." *Turun Sanomat* 2.10.1942.
- 51 "Poikaurheiluliiton neuvottelupäivät eilen Helsingissä." *Turun Sanomat* 2.11.1942.
- 52 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 20.1.1943.
- 53 Esim. "Urheilutoiminta Forssassa lamassa." *Turun Sanomat* 28.12.1942.
- 54 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 4.2.1943.
- 55 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 10.2.1943.
- 56 Nimim. Luuri. "Katsauksia." *Turun Sanomat* 12.2.1943.
- 57 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 20.7.1943.
- 58 "Suomen ensimmäiset poikavoimistelupäivät 24-26/4 muodostuvat ainutlaatuisiksi massakilpailuiksi." *Turun Sanomat* 22.4.1943.
- 59 "Painin maakuntamaljan vaikutus painiskelun nousuun Varsinais-Suomessa suorastaan ratkaiseva." *Turun Sanomat* 7.11.1943.
- 60 "Painikorsu ja -sauna kilometrin päässä ryssästä." *Turun Sanomat* 2.2.1943. Järvinen & Huuhtanen 1995, 37–38. Kenttäarmeija voitti painiottelun pistein 22-13. Kenttäarmeijan painijoihin kuului esimerkiksi Kelpo Gröndahl, kotirintaman joukkueessa paini esimerkiksi Kustaa Pihlajamäki.
- 61 "Nuorukaisille ja pojille painiharjoitusta ryhtyy Turun Toverit järjestämään kahtena iltana viikossa." *Turun Sanomat* 23.11.1943.
- 62 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 23.7.1943.
- 63 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 26.1.1944.
- 64 Esim. Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 27.1.1944.
- 65 Nimim. Luuri. "Urheilumme tulevaisuus siinä nuorukaisjoukossa joka ei ennätä mukaan puolustussotaamme." *Turun Sanomat* 4.4.1944. Varsinais-Suomen alueella Sotilaspoikien ohjaustoimintaan kuului muun muassa kestävyysjuoksija Lauri Virtanen.
- 66 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 7.5.1944.
- 67 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 24.5.1944.
- 68 Malinen & Tamminen 2022, 157–171.
- 69 Pääkirjoitus, *Turun Sanomat* 26.5.1944.
- 70 "Sotilaspojilla kilpailut Turussa 26.-27.8." *Turun Sanomat* 20.8.1944.
- 71 "Urheiluneuvonta kuluneena kesänä SVUL:n Varsinais-Suomen piirin ohjelmassa ensi sijalla." *Turun Sanomat* 14.10.1943.

72 Malinen & Tamminen 2022, 182–188.

Lähdeluettelo

Arkisto- ja muut alkuperäislähteet

Kantakortti: Sulo Yrjö Laakkonen, Kansallisarkisto.

Pöytäkirja: SAT:n neuvottelukok. ptk. 9.2.1941: Ko 2. SAT/VIA, Kansallisarkisto.

Sanomalehdet

Aamulehti, 18.5.1933.

Maanpuolustus, 13.3.2024.

Lahti, 21.2.1943.

Maaseudun Tulevaisuus, 9.4.1953.

Sosialisti, 5.8.1942.

Suomen Urheilulehti, 1.4.1898, 1.8.1898, 28.1.1935.

Turun Sanomat, 23.6.1939, 26.6.1941, 1.7.1941, 9.7.1941, 19.9.1941, 21.11.1941, 12.1.1942, 5.3.1942, 29.5.1942, 6.8.1942, 21.8.1942, 30.8.1942, 2.9.1942, 15.9.1942, 2.10.1942, 2.11.1942, 28.12.1942, 20.1.1943, 2.2.1943, 4.2.1943, 10.2.1943, 12.2.1943, 22.4.1943, 17.6.1943, 20.7.1943, 23.7.1943, 15.8.1943, 11.10.1943, 14.10.1943, 7.11.1943, 23.11.1943, 26.1.1944, 27.1.1944, 4.4.1944, 7.5.1944, 24.5.1944, 26.5.1944, 20.8.1944.

Urheilukuvasto, 1.1.1942.

Kirjallisuus

Halmesvirta, Anssi. "Kun ryssä löi vyötärön alapuolelle. Urheilu ja maanpuolustus talvisodan aikana." Teoksessa *Urheilu ja sota - Suomen Urheiluhistoriallisen Seuran vuosikirja 2013–2014*, toimittaneet Heikki Roiko-Jokela & Esa Sironen, 33–42. Helsinki: Suomen Urheiluhistoriallinen Seura, 2014.

Häyrinen, Reijo. *Suomen yleisurheilun historia*. Helsinki: Hangon Kirjapaino Oy, 1987.
Järvinen, Lauri, & Unto Huuhtanen. *Liikuntakasvatus Suomen Puolustusvoimissa jatkosodan aikana*. Raahen Kirjatyö Oy, 1995.

Karimäki, Jenni. *Tulevaisuuden lähtökohdista kansanvallan kolmiliittoon - Kansallinen Edistyspuolue ja kansallisen eheytyksen politiikka 1919–1939*. Väitöskirja. Poliittinen historia. Turun yliopisto. Turku: Painosalama Oy, 2016.

Kauranne, Jouko. "Sotilaspoikien kasvatusperiaatteet." *Koulu ja menneisyys XXXVIII. Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja 2000. Kasvatus ja koulutus murrosaikoina Vol. 38 (2000)*, 70–98. <https://journal.fi/koulujamenneisyys/article/view/98900/56588>

Kekkonen, Urho. Esitelmä kutsuvieraille Strömsborgissa Ruotsissa 26.9.1941. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/11656/TMP.objres.4355.html?sequence=1&isAllowed=y>

- Keltikangas, Matti. "L. Arvi P. Poijärvi – sodanajan merkittävä vaikuttaja." *Suomen Sotahistoriallisen Seuran vuosikirja* 2005. Helsinki: Suomen Sotahistoriallinen Seura ja Sotamuseo, 2005, 154–174. <https://www.sshs.fi/content/uploads/2023/02/Sotahistoriallinen-aikakauskirja-24-2005.pdf>
- Kemppi, Marko. "Jatkosodan Asemasota." *Suomalainen Sotilas: Jääkäristä Rauhanturvaja*. Helsinki: Weilin+Göös, 2009, 134–143.
- Kokkonen, Jouko. *Suomalainen liikuntakulttuuri – juuret, nykyisyys ja muutossuunnat*. Suomen Urheilumuseosäätiön tutkimuksia n:o 3. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 2015.
- Kokkonen, Jouko. *Kansakunta kilpasilla: Urheilu nationalismin kanavana ja lähteenä Suomessa 1900–1952*. Väitöskirja. Bibliotheca historica 119. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008.
- Laine, Antti. *Urheilujournalismin Suomi–Ruotsi-maaottelu - vertaileva tutkimus suomalaisten ja ruotsalaisten iltapäivälehtien Ateenan 2004 ja Torinon 2006 olympia-uutisoinnista*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto. Helsinki: Edita, 2011.
- Lamberg, Marko, Ulla Koskinen & Petri Karonen. "Selviäminen kylmenneessä ilmastossa ja vihamielisessä ympäristössä." *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000: Osa 1: Rakenteet ja instituutiot*. Tampere: Vastapaino, 2021, 107–149. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202201121263>.
- Lammi, Esko. *Liike ja Tuli. Urheilu maanpuolustuksen ja maanpuolustusurheilun tukena*. Hämeenlinna: Urheilukoulun tuki, 2002.
- Malinen, Antti & Tuomo Tamminen. *Leikitäänkö? Lasten kaverisuhteet 1900-luvun Suomessa*. Tallinna: Gaudeamus Oy, 2022.
- McEwen, Kathryn. *Building Resilience at Work*. Australian Academic Press, 2011.
- Mertanen, Tomi. "SAT/VIA – myyräntönnön mestarit." *Suomen Sotahistoriallisen Seuran vuosikirja* 2006. Helsinki: Suomen Sotahistoriallinen Seura ja Sotamuseo, 2006, 183–229. <https://www.sshs.fi/content/uploads/2023/02/Sotahistoriallinen-aikakauskirja-25-2006.pdf>
- Muir, Simo. "Suomenjuutalaisten evakuoitatusuunnitelmat Ruotsiin vuonna 1944." *Vähemmistöt muuttajina: Näkökulmia suomalaisen muuttoliikehistorian moninaisuuteen*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 2021, 123–148. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7399-10-1>
- Mäenpää, Pasi, Henrietta Grönlund & Teemu Kemppainen. *Yhdessä koronan aikaan – Tutkimus yhteisöllisestä resilienssistä Helsingissä*. Helsingin kaupunki, kaupunginkanslia, kaupunkitietopalvelut, Tutkimuksia 2023:5. https://kaupunkitieto.hel.fi/sites/default/files/23_09_06_Tutkimuksia_5.pdf.
- Pursiainen, Christer. "Resilienssin ulottuvuudet." *Kosmopolis* 53, no. 4 (2023): 30–54.
- Rantamäki, Aino. *Hallintaa epävarmuudessa – Informaatioreilienssi kriiseissä ja niihin varautumisessa*. Acta Wasaensia 530. Väitöskirja, Vaasan yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-395-133-4>
- SVUL:n Varsinais-Suomen piirin historiikki 1906–1980.
- Tanner, Väinö. *Suomen tie rauhaan 1943–44*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 1952.
- Vahtera, Raimo. *Matkan määränä kansan menestys. Turun Sanomat 1905–2005*. Turku: TS-Yhtymä/Hansaprint Oy, 2004.
- Valli, Laura. *Kuolema kuittaa univelat? Tutkimus resilienssistä ja resilienssipotentiaalin johtamisesta kriisinhallintaorganisaatiossa*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto, Johtamisen ja talouden tiedekunta. Tampere: PunaMusta Oy – Yliopistopaino, 2020.

Vasara, Erkki. "Maanpuolustuksen ja urheilun aatteellinen yhteys 1920- ja 1930-lukujen Suomessa." *Suomen Sotahistoriallisen Seuran vuosikirja 2005*. Helsinki: Suomen Sotahistoriallinen Seura ja Sotamuseo, 2005, 79–111. <https://www.sshs.fi/content/uploads/2023/02/Sotahistoriallinen-aikakauskirja-24-2005.pdf>

Empivä kumppani. Suomi, Nato ja kriisinhallinta 1994–1997

Abstrakti

Tämä artikkeli tarkastelee Suomen Nato-politiikan varhaisia vaiheita vuosina 1994–1997. Miten syntyi rauhankumppanuuteen (Partnership for Peace, PfP) pohjautuva Nato-ratkaisu? Millainen yhteistyökumppani Suomi oli? Artikkelin keskeistä aineistoa ovat ulkoasiainministeriön arkisto, Kansallisarkistossa säilytettävät presidentti Mauno Koiviston ja presidentti Martti Ahtisaaren yksityisarkistot sekä tasavallan presidentin kanslian arkisto. Artikkelin osoittaa, ettei Suomen hakeutuminen yhteistyöhön Naton kanssa ollut mutkatonta. Se herätti suomalaisessa keskustelussa jännitteitä, jotka poliittisen johdon ja virkamiesten oli otettava huomioon. Alkuvaiheessa Suomen profiili Nato-yhteistyössä pysyi matalana, mutta Bosnian sota muodostui käännekohdaksi. Naton johtamaa Bosnia-Hertsegovinan kriisinhallintaoperaatiota pidettiin koetinkivenä yhteistyöhön pohjautuvalle turvallisuusjärjestykselle, johon myös Venäjä haluttiin sijoittaa. Suomi suhtautui operaatioon kuitenkin varovaisesti. Tämä loi Suomesta kuvaa hieman haluttomana yhteistyökumppanina, jolle osallistuminen kriisinhallintaan oli hankalampaa kuin muille sotilaallisesti liittoutumattomille maille.

Suomen liittyminen Pohjois-Atlantin liitto Natoon on nähty johdonmukaisena jatkumona maan pitkällä tiellä kohti läntistä liittokuntaa, vaikka päätös hakea jäsenyyttä vuonna 2022 syntyikin lopulta odottamattomien motiivien ja päätöksentekoprosessin saattelemina.¹ Aiemmin korkealta tasolta oli esitetty, että valtiojohto hukkasi ainutlaatuisen mahdollisuuden liittyä Natoon jo 1990-luvulla.² Esimerkiksi vuonna 2014 silloinen pääministeri ja nykyinen tasavallan presidentti Alexander Stubb arvioi saksalaislehti *Der Spiegelin* haastattelussa, että Suomen olisi pitänyt hakeutua Natoon pian EU-jäsenyyden toteutumisen jälkeen.³

Kylmän sodan aikana Suomi oli YYA-sopimuksen myötä sopeutunut Neuvostoliiton turvallisuusintresseihin, mikä rajoitti sen ulkopoliittista liikkumavaraa. Suomen geopoliittinen sijainti esti liittoutumispyrkimykset, mutta Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen ikkuna syvempään läntiseen integraatioon avautui. YYA-sopimuksen korvannut uusi sopimus allekirjoitettiin Suomen ja Venäjän välillä tammikuussa 1992. Sopimuksen turvallisuusartikloissa ei ollut kahdenvälisiä sotilaallisia velvoitteita ja se vastasi sisällöltään Venäjän uusia sopimussuhteita läntisen Euroopan maiden kanssa.⁴

Huolimatta tiiviistä diplomaattisuhteista johtaviin Nato-maihin, Suomi loi viralliset suhteet Natoon vasta kylmän sodan päätyttyä. Julkisissa puheenvuoroissa alettiin kiinnittää huomiota liittokunnan asemaan Euroopan vakauden tekijänä. Samalla Naton suotuisia vaikutuksia Suomen turvallisuudelle kylmän sodan aikana alettiin myös korostaa aiempaa enemmän.⁵

Suomi hakeutui Naton perustaman Pohjois-Atlantin yhteistyöneuvoston NACC:n tarkkailijajäseneksi kesäkuussa 1992. NACC oli ennen kaikkea entisille Varsovan liiton maille luotu foorumi niiden integroimiseksi läntiseen turvallisuusjärjestelmään. Suomen kiinnostus perustui lähinnä tarpeeseen seurata turvallisuuspoliittista kehitystä sen lähialueilla Venäjällä ja Baltian maissa.⁶ NACC jäi kuitenkin keskustelu- ja koulutusfoorumiksi eikä siitä koskaan tullut minkäänlaista operatiivista toimijaa. NACC:n alainen työryhmä, joka kehitti rauhanturvayhteistyötä, oli ainoa merkittävä alue, johon Suomi osallistui.⁷

Naton rauhankumppanuusohjelmasta (Partnership for Peace, PfP) kehittyi merkittävä tekijä eurooppalaisessa sotilaallisessa yhteistyössä. Toisin kuin NACC, joka oli kaikkien ohjelmaan osallistuneiden yhteistoimintaa, rauhankumppanuus perustui kahdenväliseen yhteistyöhön Naton ja kumppanimaan välillä.⁸

Suomi liittyi Naton rauhankumppanuushankkeeseen keväällä 1994. Karvisen ja Puistolan mukaan Suomen päätös mennä mukaan PfP:hen perustui kolmeen tekijään. Ensinnäkin Suomi halusi olla mukana rauhanturvaamisessa. Toiseksi pidettiin tärkeänä kehittää rauhanturvatoiminnassa tarvittavaa sotilaallista yhteistoimintakykyä. Kolmanneksi päätöstä ohjasi tarve seurata Naton, Venäjän ja itäisen Euroopan maiden välisten suhteiden kehitystä.⁹

Rauhankumppanuudesta tuli tärkeä osa Suomen turvallisuuspolitiikkaa. Siinä painottuivat vahvasti Naton johtamat kriisinhallintaoperaatiot, jotka alkoivat 1990-luvun puolivälissä IFOR- ja SFOR-operaatioilla Bosniassa.¹⁰

Tämä artikkeli tutkii Suomen Nato-kumppanuustaipaleen varhaisia vaiheita vuosina 1994–1997. Miten syntyi rauhankumppanuuteen nojaava Na-

to-ratkaisu? Millainen yhteistyökumppani Suomi oli? Artikkelit tarjoaa myös uutta tietoa Suomen osallistumisesta Nato-johtoihin rauhanturvaoperaatioihin entisessä Jugoslaviassa. IFOR oli ensimmäinen operaatio, jonka Nato toteutti oman alueensa ulkopuolella ja johon osallistui liittokunnan ulkopuolisia valtioita.¹¹

Suomen ja Naton välisistä suhteista on tehty suhteellisen vähän akateemista tutkimusta. Kansainvälisen politiikan tutkijat ovat tarkastelleet Suomen Nato-kysymystä ulkopoliittikan analyysin keinoin, mutta tälle tutkimukselle on ollut ominaista vahva painotus julkisiin dokumentteihin ja puheenvuoroihin.¹² Arkistolähteisiin perustuva historiallinen tutkimus Suomen Nato-politiikasta on lähes olematonta.

Tässä artikkelissa hyödynnetään päätöksentekijöiden aineistoja, joista keskeisimpiä ovat ulkoasiainministeriön arkisto, Kansallisarkistossa säilyttävät presidentti Mauno Koiviston ja presidentti Martti Ahtisaaren yksityisarkistot sekä tasavallan presidentin kanslian arkisto. Arkistomateriaalia täydentävät tutkimus- ja muistelmakirjallisuus sekä lehdistöaineisto.

Arkistolähteet soveltuvat erinomaisesti selvittämään Suomen Nato-politiikkaa, josta valtiojohdon on ollut haastavaa viestiä avoimesti ulko- ja turvallisuuspolitiikan kysymysten delikaatin luonteen vuoksi. Alkuperäisaineistot tarjoavat uutta tietoa ja korjaavat aiempia käsityksiä.

Suomen etenemistä rauhankumppanuuden tiellä on yleisesti pidetty suoraviivaisena. Suomi näyttäytyy esimerkillisenä Naton kumppanina, joka on satsannut merkittävästi omaan ja alueelliseen turvallisuuteensa pyrkimättä vapaamatkustajaksi.¹³ Tässä tutkimuksessa osoitetaan, että Suomen hakeutuminen yhteistyöhön Naton kanssa ei kuitenkaan ollut mutkatonta.

Ulkopoliittisen johdon tavoitteena oli integroida Suomen Nato-yhteistyö osaksi kylmän sodan jälkeistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, jossa korostettiin sopeutumista yhteistyörakenteisiin ja aktiivista osallistumista niihin. Nato-suhdetta kehitettäessä poliittisen johdon ja virkamiesten oli otettava huomioon, että rauhankumppanuustoiminta aiheutti jännitteitä sisäpoliittisessa keskustelussa.

Suomen profiili oli aluksi matala, mutta Bosnian sota toimi Nato-politiikan katalysaattorina. Varovainen suhtautuminen kriisinhallintaan näkyi kuitenkin Bosnian operaatioihin lähetettävien joukkojen kokoonpanossa ja voimankäyttövaltuuksien varaumisissa. Ne loivat Suomesta kuvan hieman haluttomana yhteistyökumppanina, jolle mukaanmeno Naton johtamaan kriisinhallintaan oli haastavampaa kuin muille sotilaallisesti liittoutumattomille maille.

Rauhankumppanuuden tielle

Ulkoministeri Heikki Haaviston ja Yhdysvaltain varapuolustusministeri William Perryn tapaamisessa 2. joulukuuta 1993 keskusteltiin rauhankumppanuusaloitteesta. Perry myönsi, että PfP:n tarkoituksena oli hillitä Itä-Euroopan maiden turvallisuushuolia ja niiden halua päästä Naton jäseneksi. ”Yhdysvallat ymmärtää näiden maiden pyrkimyksen perusteet, mutta niiden jäsenyydestä aiheutuisi enemmän ongelmia kuin ratkaisuja ja se saattaisi pahentaa Venäjän tilannetta. Yhdysvallat ei harkitse lähitulevaisuudessa Naton laajentamista.”¹⁴

Pentagonissa vallinnutta ajattelua kuvasi, että Perry ei jakanut ulkoministeriön ja kansallisen turvallisuusneuvoston asiantuntijoiden intoa Naton nopeasta laajentumisesta, vaan halusi Yhdysvaltain keskittyvän yhteistyöhön ydinaseturvallisuudessa Venäjän kanssa.¹⁵

Yhdysvaltain suunnitelmana oli kehittää kriisinhallinnasta ja rauhanturvatehtävistä Naton tärkeä toimintalohko. Perry kehui Suomea ja Ruotsia, jotka olivat panostaneet rauhanturvatoimintaan enemmän kuin monet isommat maat. Tämän vuoksi hän piti tärkeänä, että kyseiset maat tulisivat alusta alkaen mukaan PfP-toimintaan. Suomen ja Ruotsin osalta ei olisi kyse vain osallistumisesta, vaan myös johtajuudesta, sillä näillä mailla olisi mahdollisuus tarjota koulutusta.¹⁶

Haaviston alustava suhtautuminen oli myönteinen, mutta kääntyi kuitenkin varaukselliseksi. Hän oli huolissaan rauhankumppanuusaloitteen herättämästä julkisesta keskustelusta. Ulkoministeri purki presidentti Koiviston kansliapäällikölle Jaakko Kalelalle tyytymättömyyttään erityisesti puolue-toveriaan Paavo Väyrystä kohtaan. Keskustan presidenttiehdokas Väyrynen kritisoi PfP:tä, koska ei pitänyt sitä yhteensopivana perinteisen puolueettomuuden kanssa.¹⁷

Presidentti Koivisto osoitti myönteistä mieltä Naton aloitteelle. Hän oli pohtinut vakavasti liittoutumisen vaihtoehtoa syksyllä 1993, kun Venäjällä pitkään jatkunut konflikti presidentti Boris Jeltsinin ja maan parlamentin välillä kärjistyi. Lokakuun alussa Koivisto kutsui koolle kokouksen, johon osallistuivat pääministeri, ulkoministeri ja ulkoministeriön virkamiesjohto. Presidentti otti kantaa Venäjän vakavaan tilanteeseen ja Suomen turvallisuuspoliittisiin valintoihin: ”Syvin kysymys on, että emme voi irtaantua lännen yleisistä kannanotoista heikentämättä omaa asemaamme, vaikka Venäjällä kävisi vieläkin huonommin Jeltsinin kannalta. Meidän täytyy tehdä siitä johtopää-

töksiä. Meidän täytyy pyrkiä hakemaan turvallisuudellemme enemmän ulkoista tukea, jos se on välttämätöntä.”¹⁸

Siitä mitä Koivisto tarkoitti ”enemmällä ulkoisella tuella” yli EU-jäsenyyden, antoi osviittaa keskustelu, jonka hän kävi Puolan presidentti Lech Wałęsan kanssa lokakuun 1993 lopussa. Koivisto käsitteli EU-jäsenyyden turvallisuuspoliittista merkitystä ja sen lopuksi hän totesi: ”Suomi ei sulje pois mitään vaihtoehtoa, ei myöskään NATO-jäsenyyttä. Jos meistä tulee [Euroopan unionin] jäsen, me olemme mukana muotoilemassa yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa.”¹⁹

Suomen ulkoministeriön ja puolustusministeriön virkamiehet suhtautuivat myönteisesti PfP-aloitteeseen. Eräänä yhteistyön etuna pidettiin mahdollisuutta saada tietoa siitä, miten Nato toimii.²⁰ Tämä ei sinänsä ollut ratkaiseva muutos, koska Suomen Brysselin-suurlähetystö oli pitänyt yhteyttä Natoon jo 1980-luvulta lähtien. Suurlähetystö oli tuolloin aktiivisesti hankkinut tietoa ja solminut kontakteja johtaviin Nato-maiden edustajiin.²¹

Rauhankumppanina Suomella katsottiin olevan paremmat mahdollisuudet osallistua Naton sotilaallisen rakenteen avaintoimintaan eli sotilaalliseen suunnitteluprosessiin.²² Puolustusvoimat oli erityisesti kiinnostunut Naton standardeista, joihin Suomi rauhankumppanuusohjelman kautta pääsi käsiiksi. Osallistuminen kriisinhallintaan edellytti tekniikan ja käytäntöjen yhdenmukaistamista Naton kanssa.²³

Suomi eteni PfP-neuvotteluissa samassa tahdissa kuin Ruotsi ja muut liittoutumattomat maat. Näin haluttiin välttää vaikutelmaa siitä, että Suomen turvallisuusintressit olisivat yhteneväiset Varsovan liiton maiden kanssa. Poliittinen johto alleviivasi, ettei Suomi hakenut rauhankumppanuudesta uusia puolustusratkaisuja, eli se ei tavoitellut Naton jäsenyyttä. Suomen käsityksen mukaan PfP-ratkaisulla oli suora vastaavuus suomalaiseen konseptiin Pohjois-Euroopan vakaudesta. Yhdysvaltain Naton kautta kanavoitu sitoutuminen Euroopan turvallisuuteen oli keskeinen tekijä Suomen välittömän turvallisuusympäristön vakauden näkökulmasta. PfP:n yleisen merkityksen lisäksi Suomen osallistumista perusteltiin kehittyvän kriisinhallintayhteistyön asettamien vaatimusten mukaisesti.²⁴

Suomi oli pitkäaikaisen ja tunnustetun kokemuksensa johdosta arvostettu yhteistyökumppani rauhanturva-asioissa. Maine rauhanturvaamisen suurvaltana oli kuitenkin saavutettu ennen kaikkea puolueettomalla toiminnalla YK-operaatioissa. Kylmän sodan jälkeen rauhanturvaoperaatiot muuttuivat

perinteisistä itsepuolustusoikeuksin varustetuista mandaateista kohti aktiivisempaa voimankäyttöä.²⁵

Rauhankumppanuusaloitteen hyväksyminen lykkääntyi vuoden 1994 presidentinvaalien jälkeiseen aikaan. Koiviston seuraajaksi valitun Martti Ahtisaaren suhtautumista Natoon on luonnehdittu pragmaattiseksi.²⁶ Kun Koiviston näkemyksissä korostui Naton rooli perinteisenä puolustusliittona, Ahtisaari sen sijaan tunsu omakseen uuden, kriisinhallintaan keskittyvän Naton.

Toukokuun 1994 alussa Suomi allekirjoitti PfP-sopimuksen samanaikaisesti Ruotsin kanssa. Yhteistyö Naton kanssa alkoi varovaisesti. Suomi ei ollut valmis osallistumaan sotilaallisiin harjoituksiin, vaan rajasi kiinnostuksensa pelastustoimiin, rauhanturvaamiskoulutukseen ja ympäristötuhojen torjumiseen.²⁷

Jo kuukautta myöhemmin Brysselin suurlähetystön sotilasasiamies Juhani Kaskeala arvioi raportissaan, että Suomi oli jäämässä auttamattomasti takarivin maaksi, ellei se pian ryhtyisi rauhankumppanuuden aktiiviseksi osallistujaksi. Kaskealan mielestä rauhanturvalakia, jonka katsottiin estävän joukkojen lähettämisen Nato-johtoisin harjoituksiin, tuli muuttaa. ”Monikansallisten operaatioiden harjoittelu luo tarvittavaa yhteistoimintakykyä, lisää yleistä turvallisuutta sotilaallisen vuorovaikutuksen kautta ja jopa säästää verta todellisissa operaatioissa. Jos jäämme jatkuvasti harjoitusten passiivisiksi tarkkailijoiksi, uskottavuutemme rauhanturvakoulutuksen tarjoajana heikkenee, varsinkin kun emme ole mukana nykyisissä suurissa rauhanturvaoperaatioissa.”²⁸

Helsingissä katsottiin paremmaksi noudattaa matalaa profiilia eikä olla aloitteellinen. Suomen hakeutuminen Naton rauhankumppanuuteen eteni rinnakkain Euroopan unionin jäsenyysneuvottelujen kanssa. EU-jäsenyyden nähtiin vahvistavan Suomen turvallisuutta, vaikkei se tuonutkaan turvallisuustakeita. Jäsenyyden vastustajat puolestaan korostivat, että unionin jäsenyydestä seuraisi väistämättä Länsi-Euroopan unionin WEU:n jäsenyys ja sitä kautta Nato-jäsenyys.²⁹ ”Ennen kansanäänestystä ja EU-jäsenyyden eduskuntakäsittelyä hallitus pyrkii selittämään eduskunnalle, että äänestys EU-jäsenyydestä ei ole äänestys WEU:n jäsenyydestä. Emme myöskään ole sanomassa, että olisimme muuttamassa sotilaallisen liittoutumattomuuden politiikkaa, vaikka toteammekin olevamme valmistautumassa osallistumaan [Naton perustamissopimuksen] artikla 5:n ulkopuolisiin konfliktien esto- ja kriisinhallintatoimiin”, alivaltiosihteeri Jaakko Blomberg selitti saksalaiskollegalleen lokakuun 1994 alkupäivinä.³⁰

Pian kansanäänestyksen jälkeen rauhanturvaamislain muutosesitys nousi hallituksen ulkoasiainvaliokunnan käsiteltäväksi. Valiokunnassa keskusteltiin puolustusministeriön laatiman muistion pohjalta. Muistiossa lähdettiin siitä, että Suomen hyvä maine rauhanturvaamisen suurvaltana oli heikentynyt: ”Jatkuva vetäytyminen vastuun ottamisesta kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden ylläpidosta sisäiseen lainsäädäntöömme vedoten on omiaan horjuttamaan kuvaamme kansainvälisen yhteisön vastuullisena jäsenenä.” Lisäksi vedottiin siihen, että Suomen oli EU:hun liittymisen jälkeen kehitettävä lainsäädäntöään siten, ettei se muodostaisi estettä yhdenmukaiselle suhtautumiselle rauhanturvaamistoimintaan muiden unionimaiden kanssa.

Puolustusministeriö oli ulkoministeriön myötävaikutuksella valmistellut ehdotuksen, jonka mukaan rauhanturvalakia muutettaisiin siten, että se mahdollistaisi Suomen osallistumisen kaikkeen niin sanottua rauhaanpakkotamista lievempään rauhanturvaamistoimintaan. Suomen osallistuminen ei olisi enää rajoittunut ainoastaan YK:n ja Etykin rauhanturvaamistoimintaan.³¹

Hallitus ei puolustusministeri Elisabeth Rehniä lukuun ottamatta kannattanut lainsäädännön avaamista. Pääministeri Aho ja ulkoministeri Haavisto vetosivat siihen, että eduskuntavaaleja edeltävä ajankohta ei ollut otollinen lainmuutoksen viemiseksi kansanedustajien käsiteltäväksi. Kokoukseen osallistunut presidentti Ahtisaari halusi välttää ristiriitoja.³² Presidentin ja keskustan johdon suhde oli jo valmiiksi jännittynyt. Suhdetta rasitti Ahtisaaren ja Ahon kiista siitä, edustaisiko Suomea Euroopan unionin huippukokouksissa pääministeri vai presidentti.³³

Lopulta päädyttiin siihen, että rauhanturvalakia ei muutettaisi, mutta sitä alettaisiin tulkita uudella tavalla. Naton rauhankumppanuusharjoitusten katsottiin olevan koulutusta YK:n tai Etykin rauhanturvaoperaatioita varten, joten laki ei estänyt niihin osallistumista.³⁴

Osallistuminen Bosnian-operaatioon

Tapahtumat entisen Jugoslavian alueella 1990-luvulla vaikuttivat merkittävästi Euroopan turvallisuuspolitiikan kehitykseen ja suunnitteluun.³⁵ Presidentti Ahtisaarella oli laaja kokemus Balkanin tilanteesta. Ulkoministeriön valtiosihteerinä hän oli vuosina 1992–1993 toiminut YK:n Bosnia-Herzegovinan työryhmän puheenjohtajana. Hän oli avustanut Jugoslavian sisällissodan

välittäjiä, Yhdysvaltain entistä ulkoministeriä Cyrus Vancea ja Iso-Britannian entistä ulkoministeriä David Owenia.³⁶

Ratkaisumallit verisen sodan päättämiseksi epäonnistuivat. Keväällä 1993 laadittu niin kutsuttu Vance-Owen suunnitelma koki haaksirikon, joka johtui Yhdysvaltain, Venäjän ja länsieurooppalaisten linjojen erimielisyyksistä ja viime kädessä vastahakoisuudesta voimankäyttöön perustuvia ratkaisuja kohtaan. Clintonin hallinto oli haluton puuttumaan Bosnian tilanteeseen, mikä herätti Suomessakin huolta siitä, että Yhdysvallat oli menettämässä kiinnostustaan Euroopan turvallisuuteen.³⁷

Syyskuussa 1994 Ahtisaari selosti Tanskan pääministerille mielenkiintoisella tavalla näkemyksiään Bosniasta. Presidentin mielestä kansainvälisen yhteisön ei pitänyt asettua kenenkään taistelevan osapuolen asialle. Hän kritisoi Yhdysvaltain päätöstä aseistaa Bosnia-Herzegovinan muslimijohtoja hallitusta. Jugoslavian konfliktissa ei Ahtisaaren mukaan ollut ”viattomia osapuolia”.³⁸ Suomen presidentti ei ollut ajattelussaan yksin, sillä EU:ssa oli vallalla näkemys, että kaikki kolme etnistä ryhmää – kroaatit, bosniakit ja serbit – olivat yhtä syyllisiä väkivaltaisuuksiin.³⁹

Suomalaiset saivat osviittaa Yhdysvaltain Balkanin-politiikasta, kun apulaispuolustusministeri Richard Holbrooke vieraili Helsingissä keväällä 1995. Holbrooke maalasi synkän kuvan Bosnian tilanteesta. Hän kritisoi kovin sanoin YK:ta, jonka pahimpia virheitä oli ollut ”sallia serbeille toinen checkpoint Sarajevon lentokentällä”. Serbit olivat ottaneet kentän haltuunsa. YK:n huono maine (biased, pro-Serb) oli Holbrooken mukaan entisestään heikentynyt.⁴⁰

Kesän 1995 tapahtumat järkyttivät maailmaa ja muokkasivat merkittävästi käsityksiä sodan luonteesta. Heinäkuussa yli 8000 Bosnian muslimia murhattiin Srebrenican joukkomurhassa. Elokuun 28. päivänä serbit tekivät kranaatti-iskun Sarajevon kauppatorille. Tämä antoi perusteen Naton laajimmalle ilmaoperaatiolle, joka lopulta nujersi serbien sotilaallisen vastarinnan.⁴¹

Ahtisaari sai selostuksen pommituksista kenraali George Joulwanilta, joka oli ensimmäinen Suomessa vieraillut Naton Euroopan-joukkojen komentaja. Presidentti ilmaisi tyytyväisyytensä tilanteen kehitykseen Bosniassa ja arvioi myönteisesti Naton roolia. Aiemmasta poiketen hän asettui arvostelemaan presidentti Slobodan Miloševićia ja sälytti vastuun sotilaallista toimista täysin serbijohdon harteille.⁴²

Yhdysvaltain johtamat pommitukset olivat keskeinen tekijä, joka loi edellytykset Bosnian rauhanneuvottelujen käynnistämiseksi. Apulaisulkoministeri Holbrooke toimi pääärkkitehtinä rauhansopimuksessa, joka solmittiin Day-

tonissa Yhdysvalloissa marraskuussa 1995. YK:n turvallisuusneuvosto valtuutti päätöslauselmallaan Naton johtaman monikansallisen joukon (Implementation Force, IFOR) toteuttamaan Bosnian rauhansopimuksen täytäntöönpanoa.⁴³

Suomi sai kutsun osallistua IFORiin, johon pääministeri Paavo Lipposen johtama hallitus suhtautui myönteisesti. Bosnian operaatioon osallistuminen edellytti kuitenkin rauhanturvainsäädännön muutosta, joka tehtiin osittain päällekkäin turvallisuus- ja puolustuspoliittisen selonteon eduskuntakäsittelyn kanssa. Selonteossa määriteltiin hallituksen näkemykset kriisinhallinnan uudesta roolista Suomen turvallisuuspolitiikassa. Hallituksen tarkoitus oli laajentaa Suomen osallistumista kansainvälisiin rauhanturva- ja kriisinhallintatehtäviin. Kriisinhallintavalmius haluttiin nostaa keskeiseksi osaksi puolustuspolitiikan kokonaisuutta ja turvallisuuspolitiikan uudeksi välineeksi.⁴⁴

Hallituksen selonteon yhteydessä käsiteltiin valmiusjoukkojen perustamista aikaisempaa vaativampiin kriisinhallintatehtäviin. Eduskunnan puolustusvaliokunta arvioi, että valmiusjoukkojen muodostaminen nakertaisi Suomen rauhanturvatoiminnan uskottavuutta, tulisi kalliiksi ja veisi maata kohti sotilaallista liittoutumista. Tämän vuoksi hallituksen suunnitelmat tulisi torjua ja rauhanturvaki säilyttää entisellään.⁴⁵

Rauhanturvain muutosesitys annettiin eduskunnalle marraskuussa 1995. Pääoppositiopuolue keskusta vastusti aluksi lakimuutoksia, jotka laajensivat voimankäyttöoikeuksia myös muuta kuin itsepuolustusta koskevaksi. Rauhanturvain ratkaisevassa käsittelyssä keskusta kuitenkin mukautui hallituksen linjalle, perustellen kantansa sillä, että ilman lainmuutosta mukaanmeno Bosnian operaatioon ei olisi ollut mahdollista. Hallitusryhmistä vihreiden ja vasemmistoliiton riveissä esiintyi edelleen kriittistä suhtautumista ja lainmuutosta pidettiin "rauhanturvain militarisoimisena".⁴⁶

Rauhanturvain muutoksen katsottiin sallivan osallistumisen laajentuneeseen rauhanturvatoimintaan riippumatta siitä, saatiinko kaikilta konfliktin osapuolilta täysi suostumus toimeksiantoon. Laissa oli kuitenkin erikseen suljettu pois osallistuminen sotilaallisiin pakotetoiimiin tai muuhun rauhaanpakottamiseksi⁴⁷ katsottuun toimintaan.

Hallitus piti Suomen osallistumista IFORiin erittäin tärkeänä. Ensinnäkin rauhan ja vakauden aikaansaaminen Balkanilla nähtiin myös Suomen turvallisuusetuja palvelevana tavoitteena. Toiseksi Bosnian operaatio edisti osaltaan uudenlaisen rauhanturvajärjestelmän ja yhteistyöhön perustuvan turvallisuuden luomista Euroopassa. Suomen mahdollisen poisjäännin katsottiin aiheuttavan "hyvin kielteisiä seurauksia pyrkimyksille osallistua ak-

tiivisesti eurooppalaisen turvallisuusrakenteen kehittämiseen samoin kuin pohjoismaiselle yhteistyölle”.⁴⁸

Vuoden 1996 alusta Suomi osallistui IFOR-operaatioon 450 miehen vahvuisella rakentajapataljoonalla, joka kuului Pohjoismaiden ja Puolan muodostamaan prikaatiin. Presidentti Ahtisaari korosti, että Bosnian rauhanturvaoperaatiosta tarvittiin menestystarina, jotta uuden turvallisuusjärjestyksen rakentaminen olisi uskottavaa.⁴⁹

Yksi päähuolista oli operaation siviilipuoli, joka oli selvästi jäljessä sotilaalliseen verrattuna. Kysymys oli kansainvälisen yhteisön taloudellisesta panostuksesta jälleenrakennukseen. Presidentti Clintonin hallinto piti sisäpoliittisista syistä tiukasti kiinni siitä, että IFOR kestäisi yhden vuoden ja Nato lähtisi vuodenvaihteessa 1996-1997.⁵⁰

Ahtisaaren mielestä Naton ja Yhdysvaltain oli huolehdittava siitä, että asiat pysyivät järjestyksessä. Muuten Bosnian rauhansopimuksen poliittinen osa oli vaarassa epäonnistua. ”Ymmärrämme vaaran, joka liittyy ”mission creep’iin⁵¹, mutta on olemassa vaara, että operaation toisesta puolesta tulee mission disaster”, Ahtisaari totesi helmikuussa 1996 Mäntyniemessä vierailleelle Yhdysvaltain ulkoministeri Warren Christopherille.⁵²

Venäjän osallistuminen Bosnian operaatioon oli olennaista. Uskonnolliset ja poliittiset tunnesiteet Venäjän ja Serbian välillä olivat ja ovat yhä historiallisista syistä vahvat. Bosnian operaatiossa venäläisjoukot eivät olleet suoraan IFOR-joukkojen komentajan alaisia, vaan ne toimivat poikkeuksellisesti Yhdysvaltain johdossa. Operaatio osoitti, että Venäjä ja Nato kykenivät harjoittamaan käytännön tasolla toimivaa sotilaallista yhteistyötä.⁵³

Kansainvälisen yhteistyön lisääntymisen uskottiin auttavan irtautumaan kylmän sodan aikaisista asenteista. Suomen ulkopoliittisessa johdossa oli tavallista ajatella, että venäläisten suhtautuminen Natoon johtui enemmän menneisyyden kokemuksista ja ajatusmalleista kuin siitä, että liittokunta koettaisiin todellisena sotilaallisena uhkana.⁵⁴

1990-luvun puolivälissä Venäjän länsisuhteita leimasi vaihteleva sekoitus turvallisuuspoliittista yhteistyötä ja vastakkainasettelua. Venäjän ulkoministeriön korkea virkamies selitti alivaltiosihteeri Blombergille, että Venäjä oli valmis yhteistyöhön sekä WEU:n että Naton kanssa kriisinhallintatehtävissä. Samalla venäläiset pelkäsivät tulevansa syrjäytetyiksi päätöksenteosta ja ajetuiksi ulos entisestä valtapiiristään. ”Mitä yleensä tulee Yhdysvaltain toimintaan Balkanilla, herättää se epäilyksiä pyrkimyksistä maan strategisten

asemien vahvistamiseksi ja vaikutusvallan lisäämiseksi alueella, mm. Unkarissa, Makedoniassa ja Kroatiassa”.⁵⁵

Venäjä kovensi asennetaan ulkopoliitiikassaan, mikä johtui ulkoministerin vaihtumisesta länsimielisestä Andrei Kozyrevista ulkomaantiedustelun entiseen päällikköön Jevgeni Primakoviin. Helmikuussa 1996 Suomen poliittinen johto tapasi Primakovin, joka valitti, että Venäjä oli tullut huijatuksi Naton rauhankumppanuusohjelmalla. ”Ensin Venäjälle sanottiin PFP:n olevan vaihtoehto Nato-jäsenyydelle, mutta sittemmin on annettu ymmärtää sen olevan pääsytie Natoon, paitsi tietysti Venäjälle.”⁵⁶

Jo 1990-luvun puolivälissä oli selviä merkkejä siitä, että itänaapurin asevoimien ja tiedusteluviranomaisten piirissä vallitsi syvä epäluulo Suomen sotilaallista liittoutumattomuutta kohtaan. Suomen uskottiin olevan hivutautumassa kohti Natoa, ja kumppanuuspolitiikan kehitystä seurattiin tarkasti. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut kielteisesti maiden välisiin poliittisiin suhteisiin, vaan korkean tason tapaamisissa vakuuteltiin keskinäistä yhteistyötä ja luottamusta.⁵⁷

Nato-keskustelu vilkastuu

Suomessa keskustelu Nato-jäsenyydestä virisi Bosnian tapahtumien ja liittokunnan laajennuksen käynnistymisen myötä. Max Jakobson piti toukokuun 1996 alussa paljon huomiota herättäneen puheen, jonka *Helsingin Sanomat* julkaisi kokonaisuudessaan. Maanpuolustuskurssiyhdistyksen vuosikokouksessa pitämässään esitelmässä Jakobson arvioi, että Suomi, Ruotsi ja Itävalta hakeutuisivat aikanaan Naton jäseniksi. Ne eivät pyrkisi Natoon siitä syystä, että ”niihin kohdistuisi sotilaallinen uhka Venäjän taholta, vaan koska Naton ulkopuolelle jääminen merkitsisi jäämistä Euroopan turvallisuuspoliittisen päätöksenteon ja myös Naton ja Venäjän turvallisuuspoliittisen yhteistyön ulkopuolelle”, missä omat vaikutusmahdollisuudet olisivat pienet.⁵⁸

Jakobsonin analyysi ei perustunut uhkakuviin vaan pikemminkin tarpeeseen päästä päättävään pöytään.⁵⁹ Toisaalta pitkäaikaisena ulkopoliitiikan taustavaikuttajana hän ymmärsi, millaisia ajatuksia hallinnollinen ja poliittinen eliitti voisi olla valmis vastaanottamaan. Poliitikoista hallituksen Eurooppa-ministeri Ole Norrback ilmaisi tukensa ja arveli, että Suomi todennäköisesti päätyisi Naton jäseneksi.

Muutama päivä Jakobsonin esitelmän jälkeen Yhdysvaltojen Helsingin-suurlähettiläs Derek Shearer kutsui suomalaista virkamiesjohtoa residentsiinsä yhdessä RAND-tutkimuslaitoksen tutkijan Ron Asmusin kanssa. Asmus kuului Naton laajentumisajattelun käynnistäjiin ja toimi Clintonin hallinnon apulaisulkoministerinä vuosina 1997–2000. Tapaamisessa nousi esille Suomen ja Ruotsin yhteinen aloite EU:n ja WEU:n välisten suhteiden järjestämisestä. Aloitteen tavoitteena oli kehittää unionin kriisinhallintakykyä, jonka heiveröisyyden Bosnian sota oli paljastanut.

Suurlähettiläs Shearerin mukaan Euroopan turvallisuuden tulisi rakentua institutionaalisesti Naton pohjalta sen sijaan, että nojattaisiin ”mihinkään muihin löyhiin ajatuksiin”. Aiheesta syntyneen keskustelun aikana Asmus kysyi suomalaisilta Natoa tarkoittaen: ”Why don't you go for the real thing?” Tähän puolustusministeriön apulaisosastopäällikkö Pauli Järvenpää kommentoi: ”Wait just three years”.⁶⁰ Järvenpään tokaisu, jonka voitiin tulkita poikkeavan Suomen virallisesta linjasta, kohotti kulmia presidentinlinnassa ja ulkoministeriössä.

Hallituksen ulko- ja turvallisuuspoliittisessa ministerivaliokunnassa Ah-tisaari korosti, että Suomella tuli olla yksi ulko- ja turvallisuuspoliittinen linja, joka nojasi sotilaalliseen liittoutumattomuuteen ja itsenäiseen puolustukseen. Natosta voitiin kyllä keskustella, mutta ei niin, että linjan uskottavuus heikkenisi kansainvälisesti.⁶¹

Suomen sisäisessä keskustelussa liikkui selvästi näkemyksiä, jotka nostattivat paineita liittoutumiseen. Tätä edesauttoi Brysselistä Helsinkiin siirtynyt puolustusneuvoston yleissihteeri, lippueamiraali Juhani Kaskeala. Hän piti alustuksen ulkoministeriön suurlähettiläskokouksessa elokuussa 1996. Esitelmässään, joka myöhemmin vuoti julkisuuteen, Kaskeala piirsi uhkakuvan Venäjän ja länsivaltojen välisestä kriisitilanteesta. Tällöin EU ja Nato lähentyisivät toisiaan, mikä sitoisi myös Suomen tiiviimmin konfliktin osapuoleksi, sillä EU-jäsenyys estäisi puolueettomuuden. Kaskealan mukaan Venäjän ja länsivaltojen kriisissä Venäjä suhtautuisi Suomeen vastapuolena.⁶²

Lännessä oli vaikeaa ennakoida, mikä tulisi olemaan Venäjän asema Neuvostoliiton seuraajana. Suomen puolustushallinnon vinkkelistä Venäjä näyttäytyi yhä sotilaallisena uhkana. Maantiede ei ollut muuttunut, vaikka kylmä sota oli ohi ja sikäli jännitys olennaisesti laskenut.⁶³

Poliittinen johto oli mieltynyt optimistisiin visioihin eurooppalaisen turvallisuusrakenteen uudistamisesta. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen katsottiin avautuneen mahdollisuus luoda yhteistyöhön perustuva turvalli-

suusjärjestys, johon myös Venäjä oli saatava mukaan. Jos etukäteen olisi luotu uhkakuva, jossa Venäjä oli vastapuoli, yhteisöllinen turvallisuusskenaario ei olisi ollut realistinen.

Suomen turvallisuus riippui sekä ulkoisista tekijöistä että maan omasta kyvystä vaikuttaa asemansa kehittymiseen. Keskeinen Suomen turvallisuus-asemaan vaikuttanut tekijä oli mahdollisuus säilyttää valintamahdollisuudet sotilaallisessa liittoutumattomuudessa.

Naton laajentumiskierroksen alla, kesällä 1997, Clintonin hallinnon Venäjä-asiantuntija ja varaulkoministeri Strobe Talbott keskusteli Suomen Nato-kannasta tavatessaan pääministeri Paavo Lipposen Valkoisessa talossa Washingtonissa. Taustalla oli Yhdysvaltojen ulkoministeriössä käyty strateginen pohdinta Baltian maiden tuomisesta Naton jäseniksi. Amerikkalaiset arvioivat, että Suomen (ja Ruotsin) liittyminen Natoon olisi hyödyllistä balteille ja tasoittaisi heidän tietään sotilasliittoon.⁶⁴

Keskustelussaan Talbottin kanssa Lipponen totesi, että Suomi piti liittoutumattomuutta ja itsenäisen puolustuksen säilyttämistä parhaana linjana vallitsevissa olosuhteissa. Hän korosti, ettei Suomen liittoutumattomuus ollut itseisarvo, vaan pikemminkin keino nykyisessä turvallisuuspolitiikassa. ”Pyrkimyksemme on olla niin lähellä Natoa kuin se on käytännössä mahdollista olematta jäsen. Se luo jäsenyysoption uskottavuutta. Haluamme myös olla lähempänä Natoa kuin mitä Venäjä on.”⁶⁵

Suomen Nato-jäsenyyteen suhtauduttiin Washingtonissa jossain määrin ristiriitaisesti. Siinä missä ulkoministeriö osoitti myönteellisyyttä jäsenyydelle, puolustusministeriön edustajat korostivat sotilaallista liittoutumattomuutta ja Suomen panosta kriisinhallintaoperaatioissa.⁶⁶ Suomen ulkopolittisessa johdossa tiedostettiin, että Yhdysvallat piti tärkeänä suhdetta Venäjään, joka vastusti tiukasti Naton laajentumista Itämeren alueelle.

Keskeisin peruste olla hakematta Nato-jäsenyyttä oli kuitenkin ulkopolittisen johdon näkemys, ettei jäsenyys tarjoaisi Suomelle merkittävää hyötyä – ei niinkään se, ettei jäsenyys olisi ollut mahdollinen. Sotilaallisen liittoutumisen arvioitiin heikentävän suhteita Venäjään ja lisäävän jännitystä Pohjois-Euroopassa. Toisaalta, jos Nato-jäsenyys olisi alkanut näyttää houkuttelevalta, liittokuntaan pääseminen olisi tullut tärkeäksi. Tähän optioiden avoinna pitämiseen liittyi myös osallistuminen kansainvälisiin kriisinhallintaoperaatioihin. Jotta linja olisi uskottava ja sotilaalliseen liittoutumisen mahdollisuus säilyisi, Suomen tuli sitoutua kriisinhallintatehtäviin ja kehittää yhteistoimintakykyä Naton kanssa.

Yhteistyön rajoitteet

Sotilaallisen osan toimeenpano saatiin lähes päätökseen IFORin mandaatin päättymiseen mennessä joulukuussa 1996. Kansainvälisen yhteisön näkemyksen mukaan sotilaallisen läsnäolon jatkaminen Bosniassa oli kuitenkin välttämätöntä rauhanprosessin vakauttamiseksi. YK:n turvallisuusneuvosto valtuutti päätöslauselmallaan Naton perustamaan monikansallisen vakauttamisjoukon, SFOR (Stabilisation Force), joka toimi IFORin seuraajana.

Suomi osallistui SFOR-operaatioon, mutta muutti joukkojensa kokoonpanoa. Rakentaminen alkuperäisessä mielessä oli päättynyt, ja onnistuneeksi koettua yhteistyötä haluttiin jatkaa tarjoamalla Naton käyttöön pioneeripataljoona. Toinen syy kokoonpanon muutokseen oli se, että SFOR-operaatio vaati aiempaa liikkuvampaa ja kevyempää joukkoa.⁶⁷

Joulukuussa 1996, kun IFOR-operaatiosta tuli SFOR ja suomalaisesta rakentajapataljoonasta muodostettiin jääkäripataljoona, todettiin, ettei suomalaista joukkoa voitaisi käyttää reservinä koko Bosnian operaation alueella. Lisäksi määritettiin, että miinanraivaus olisi rajoitettu koskemaan vain suomalaisjoukon omaa toimintaa. Suomi esitti myös varauman koskien voimankäyttöä henkilöitä vastaan mellakkatyyppisissä tilanteissa. Suomalaiset vastustivat Hollannin esittämää lisäystä, jonka tavoitteena oli estää Srebrenican kaltaisen tapauksen toistuminen. YK-joukot olivat tuolloin joutuneet katselemaan avuttomana sivusta suoraan siviileihin kohdistuneita väkivaltaisuuksia.⁶⁸

Syyskuussa 1997 Naton korkein päätöksentekoeelin, NAC (North Atlantic Council), tarkensi SFORin voimankäytösäännöksiä, jotta Bosnian serbitasavallan radio- ja televisiolähetyksissä esiintynyt Daytonin rauhansopimuksen vastainen propaganda saataisiin päättymään. Suomi ilmoitti tuolloin Natolle, että suomalaisjoukkoja voitaisiin tarvittaessa käyttää vain lähetysten häirintään, mutta ei asemien haltuunottoon tai tuhoamiseen. Syynä Suomen suhtautumiseen oli se, että kyseisiä tehtäviä pidettiin liiaksi vuonna 1995 säädetyin rauhanturvain kieltämän rauhaanpakottamisen kaltaisena.

Tapaus nousi esille hallituksen ulko- ja turvallisuuspoliittisessa valiokunnassa lokakuussa 1997. Keskustelun lähtökohtana toimi Brysselin suurlähettilään ja Nato-edustuston päällikön Leif Blomqvistin muistio, jossa kiinnitettiin huomiota varaumien aiheuttamiin ongelmiin Suomen osallistumiselle kriisinhallintayhteistyöhön. Blomqvistin mukaan Suomi oli esittänyt jo kahdesti varauman SFOR:n voimankäytösääntöihin. Ruotsi ja muut liittoutu-

mattomat maat eivät olleet esittäneet ainuttakaan. Suomen viimeisimpään SFOR-varaumaan verrattavan rajoitteen oli esittänyt ainoastaan Venäjä ja sekin oli vähemmän rajoittava kuin Suomen.

Suomalaisten pidättyvä asennoituminen oli pantu merkille Natossa, jossa pohdittiin Bosnian operaation jatkoa. Naton Euroopan joukkojen komentaja oli ottanut asian esille vieraillessaan Suomen SFOR-yksikössä. Tämä herätti huolta siitä, ettei Nato enää kutsuisi mukaan maata, jonka joukoilla oli tiukoja toimintarajoituksia. ”Liittokuntien ulkopuolisena maana Suomi kantaa harteillaan huomattavasti raskaampaa todistustaakkaa kuin jäsenmaat, joilla on automaattinen oikeus osallistua ilman velvollisuutta joka käännteessä perustella kannanottojaan. Meidän on jatkuvasti kyettävä uskottavasti tekemään selkoa halustamme ja kyvystämme osallistua kriisinhallintatoimintaan liittoutumattomuudestamme huolimatta”, Blomqvist kirjoitti valtiojohdolle.⁶⁹

Hallituksen ulko- ja turvallisuuspoliittisessa valiokunnassa käyty keskustelu nosti esiin Natoon liittyneitä näkemyseroja. Kokouksesta poissa ollut ulkoministeri Tarja Halonen kommentoi kirjallisesti rauhanturvalain tulkinnan tarkistamista. Hän haastoi alivaltiosihteeri Blombergin valmisteleman muis-tion, jossa esitettiin, että varaukset voimankäyttöänsännöksiin purettaisiin.⁷⁰ Oli tunnettua, että Halosen suhde virkamieskuntaansa oli jännitteinen.⁷¹

Kommenttimuistiossaan Halonen vetosi IFOR-operaatiosta syksyllä 1995 käytyyn kiistelyyn, jonka perusteella hän ei uskonut, että eduskunta suhtautuisi myönteisesti uusiin valtuuksien laajennuksiin. Päättämistä oli tuol-loin vaikeuttanut niin sanottu sinkkiarkkusyndrooma, eli pelko siitä, että aktiivinen voimankäyttö lisäisi riskiä sotilaiden kaatumiselle.⁷²

Hallituksen sisäisessä keskustelussa pääministeri Lipponen ajoi pon-nekkaasti suomalaisjoukkojen voimankäyttöoikeuksien laajentamista. Hän viittasi presidentti Ahtisaaren tuoreeseen puheeseen Harvardin yliopistos-sa, jossa tämä kehotti Eurooppaa ottamaan suurempaa vastuuta omasta turvallisuudestaan. Euroopasta ei olisi Yhdysvalloille kumppaniksi, ellei se pitäisi omaa taloaan järjestyksessä. Tästä syystä oli tärkeää, että Suomikin panostaisi kriisinhallintayhteistyöhön ja omalla esimerkillään tukisi Euroo-pan vakautta.⁷³

Lipposen johdolla hallitus päätyikin kompromissiin, jossa rauhanturvalain tulkintaa väljennettiin. SFOR-operaatioon osallistuvien suomalaisjoukkojen toimintavaltuuksia tarkennettiin siten, että suomalaispataljoonan toimin-ta-alueeksi määrättiin koko divisioonan alue. Suomalaisille annettiin myös oikeus osallistua miinanraivaustoimintaan muuallakin kuin Suomen patal-

joonan alueella. Lisäksi Bosniassa olevien joukkojen komentajan vastuuta käytännön toimenpiteistä korostettiin.⁷⁴

Johtopäätökset

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Nato alkoi suuntautua kansainväliseen kriisinhallintaan yhteisen puolustuksen perustehtävän painuessa taustalle. Rauhankumppanuusohjelma tarjosi Suomelle sotilaalliseen liittoutumattomuuteen sopivan kanavan tehdä yhteistyötä Naton kanssa. Suomen profiili oli aluksi matala, mutta Bosnian sota toimi asenteita muuttavana katalyyttinä.

Merkittävä askel rauhankumppanuudessa otettiin, kun Suomi osallistui Naton johtamiin kriisinhallintaoperaatioihin entisen Jugoslavian alueella. Poliittinen johto mukautui joustavasti uuteen tilanteeseen, mistä osoituksena olivat rauhanturvaamista koskevaan lainsäädäntöön tehdyt muutokset.

Suomen pidättyväisyys Nato-kumppanuuden alkutaipaleella on saanut aiemmassa tutkimuksessa verrattain vähän huomiota. Varovainen suhtautuminen kriisinhallintaan näkyi Bosnian operaatioihin lähetettävien joukkojen kokoonpanossa ja voimankäyttövaltuuksien varaumissa. Ne loivat kuvaa Suomesta haluttomana yhteistyökumppanina, jolle kriisinhallintayhteistyöhön panostaminen oli muita sotilaallisesti liittoutumattomia maita hankalampaa.

Suomen osallistuminen Nato-johtoisiin kriisinhallintaoperaatioihin antoi selkeän suunnan PfP-yhteistyölle. Päätös perustui useisiin tekijöihin. Ensinnäkin IFOR/SFOR-operaatiot tarjosivat mahdollisuuden kehittää yhteistoimintakykyä Naton kanssa ja vahvistaa kansallisen puolustuksen uskottavuutta. Taustalla oli myös julkilausumaton tavoite varmistaa kriisinhallinnan avulla tukea tilanteessa, jossa Suomi tarvitsisi apua turvallisuutensa vahvistamiseen Venäjän uhan varalta. Tätä näkökantaa korosti puolustushallinnon virkamiesjohto, jossa oli myös selvää tukea Nato-jäsenyyden hakemiselle.

Toiseksi menemällä mukaan kansainväliseen kriisinhallintayhteistyöhön Suomi halusi osoittaa vastuuntuntoa Euroopan ja sen lähialueiden kehityksestä sekä valmiutta yhteiseen riskinkantoon ja humanitaariseen toimintaan. Bosnian operaatiota pidettiin eräänlaisena testinä uudelle yhteistyövaraiselle turvallisuusjärjestykselle, johon myös Venäjä tulisi vetää mukaan.

Ulkopoliittisen johdon tavoitteena oli integroida Suomen Nato-yhteistyö osaksi kylmän sodan jälkeistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, jossa korostettiin sopeutumista yhteistyörakenteisiin ja aktiivista osallistumista nii-

hin. Rauhankumppanuuspolitiikka loi kuitenkin jännitteitä, jotka vaikuttivat Suomen linjauksiin.

Presidentti Ahtisaari ja pääministeri Lipponen olivat hyvin samanmielisiä siitä, miten Suomen suhdetta läntiseen liittokuntaan tuli kehittää, ja suhtautuivat myönteisesti sotilaallisen yhteistyön syventämiseen Naton kanssa. Ulkoministeri Halonen sen sijaan edusti varovaisempaa linjaa ja korosti riskejä, joita liittyi Suomen osallistumiseen Bosnian operaatioihin. Näkemyseroista huolimatta ulkopoliittinen johto oli yksimielinen siitä, ettei Suomen tullut hakea Naton jäsenyyttä.

Suomen Nato-politiikan linjauksiin vaikuttivat sisäisten edellytysten lisäksi erityisesti vaikutukset lähiympäristön turvallisuustilanteeseen. Ulkopoliittisen johdon ajattelua hallitsi näkemys, jonka mukaan Suomen tuli harjoittaa liittoutumattomuutta rauhanomaisten olojen ylläpitämiseksi Itämeren alueella. Suomi ei pyrkinyt Natoon, koska tämä olisi kiristänyt sotilaallista jännitystä Venäjän ja Yhdysvaltain välillä.

Venäjän kehityksen epävarmuuden vuoksi varauduttiin kuitenkin tilanteeseen, jossa itänaapuri kääntyisi länttä vastaan. Tämän seurauksena Suomi pyrki vaikuttamaan siihen, että Yhdysvaltain Naton kautta kanavoitu sitoutuminen Euroopan turvallisuuteen säilyisi. Se oli keskeinen osa Suomen välittömässä turvallisuusympäristössä vaikuttavaa vakautta.

Suomi harjoitti Naton kanssa yhteistyöpolitiikkaa, jossa osallistumisen tasoa nostettiin asteittain. Tähän liittyen haluttiin pitää auki optiot harkita eri vaihtoehtoja omien tarpeiden ja kansainvälisen tilanteen mukaan. Linjaan kuului, että Yhdysvaltain ja Venäjän yhteisymmärrys Naton laajentumisen pelisäännöistä ei saisi sitoa Suomen käsiä, kun tulisi aika tehdä päätöksiä maan turvallisuuspoliittista ratkaisusta.

*VTT **Juha-Matti Ritvanen** työskentelee Turun yliopiston poliittisen historian oppiaineessa. Hänen tutkimuksensa käsittelevät Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa kylmän sodan jälkeisellä aikakaudella.*

Viitteet

- 1 Pesu 2023.
- 2 Penttilä & Karvinen 2022, 46.

- 3 Spiegel 29.09.2014.
- 4 Ritvanen 2021, 271–272.
- 5 Forsberg 2017, 104.
- 6 Suomen tiestä NACC:n tarkkailijaksi ks. Blomberg 2011, 610–613.
- 7 Olin 1996, 12.
- 8 Goldgeir 1999, 24; Sarotte 2021, 173–174.
- 9 Karvinen & Puistola 2015, 207–208.
- 10 Bergquist et al 2016, 21–22.
- 11 Pyykönen 2008, 114.
- 12 Blombergs 2016; Pesu & Iso-Markku, 2022; Forsberg 2023a.
- 13 Doty et al 2023, 90.
- 14 Ulkoasiainministeriön arkisto (UMA), 14.01 NATO, NATO suhteet ulkopuolisiin maihin/Laajentumiskysymys, Muistio Haaviston keskustelusta Perryn kanssa 2.12.1993.
- 15 Goldgeir 1999, 28.
- 16 UMA, 14.01 NATO, NATO suhteet ulkopuolisiin maihin/Laajentumiskysymys, Muistio Haaviston keskustelusta Perryn kanssa 2.12.1993.
- 17 KA, Mauno Koiviston arkisto (MKA), kansio 58, Kalelan muistio keskustelusta Haaviston kanssa 10.1.1994.
- 18 KA, MKA, kansio 56, Muistio Koiviston keskustelusta Esko Ahon, Heikki Haaviston, Veli Sundbäckin ja Jaakko Laajavan kanssa 4.10.1993; Koivisto 1995, 615–616.
- 19 KA, MKA, kansio 51, Muistio Koiviston keskustelusta Wałęsan kanssa 28.10.1993.
- 20 UMA, 14.01 NATO, NATO rauhankumppanuus Suomi, Poliittisen osaston muistio ”Naton rauhankumppanuusohjelma; UM:n ja PLM:n kokous” 13.1.1994.
- 21 Toimiessaan diplomaattisissa tehtävissä Brysselissä vuosina 1983–1986 Nyberg antoi itselleen lisänimen ”Nato-watcher”. René Nybergin haastattelu 9.11.2021.
- 22 UMA, 14.01 NATO, NATO rauhankumppanuus Suomi, Poliittisen osaston muistio ”Naton rauhankumppanuusohjelma; UM:n ja PLM:n kokous” 13.1.1994.
- 23 Hägglund 2006, 213.
- 24 UMA, 14.01 NATO, NATO rauhankumppanuus Suomi, Jaakko Laajavan muistio ”Suomen suhtautuminen Naton rauhankumppanuusaloitteeseen; lähtökohdat ja toimintamallin hahmottelu” 17.1.1994; UMA, 14.01 NATO, NATO rauhankumppanuus Suomi, Ulkoministeriön lehdistötiedote ”NATOn rauhankumppanuus” 19.1.1994.
- 25 Suomen osallistumisesta YK:n rauhanturvatoimintaan kylmän sodan aikana ks. Pesu 2020.
- 26 Rusi 2000, 307.
- 27 Pesu 2017, 33.
- 28 UMA, 14.06 NATO, NATO/NACC Rauhanturvatoiminta, Kaskealan raportti ”NACC/PfP; Rauhanturvaharjoitukset vuonna 1994” 29.6.1994.
- 29 Aunesluoma 2011, 496.
- 30 UMA, Dec: AVS-POL muistiot, Muistio Jaakko Blombergin tapaamisesta Auswärtiges Amtin valtiosihteeri tri Dieter Kastrupin kanssa Bonnissa 4.10.1994.
- 31 UMA, Hallituksen ulkoasiainvaliokunta 20/30.11.1994. Liitteenä puolustusministeriön kansliapäällikkö Aimo Pajusen muistio ”Suomen osallistuminen rauhanturvaamistoimintaan/rauhanturvaamislainsäädännön uudistaminen” 30.11.1994.
- 32 UMA, Hallituksen ulkoasiainvaliokunta 20/30.11.1994, Hallituksen ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirja 20/1994 1.12.1994.

- 33 Rusi 2000, 122–123.
- 34 UMA, Hallituksen ulkoasiainvaliokunta 20/30.11.1994, Hallituksen ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirja 20/1994 1.12.1994.
- 35 Hill 2018, 77.
- 36 Merikallio & Vaahtoranta 2011, 209–210.
- 37 KA, MKA, kansio 54, Blombergin muistio ”Jugoslavian kriisi tuhoaa Euroopan turvallisuusrakenteita” 27.5.1993.
- 38 KA, TPK IV, Hca:7, Muistio Ahtisaaren keskustelusta Poul Nyrup Rasmussenin kanssa 8.9.1994.
- 39 Rusi 2000, 146.
- 40 UMA, 18.41 YHD, Suhteet Suomi-Yhdysvallat, Muistio Ahtisaaren keskustelusta Holbrooken kanssa 24.4.1995.
- 41 Sloan 2010, 154.
- 42 KA, TPK IV, Hca:8, Muistio Ahtisaaren keskustelusta Joulwanin kanssa 21.9.1995.
- 43 Sloan 2010, 154–155.
- 44 Turvallisuus muuttuvassa maailmassa. Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjat. Valtioneuvoston selonteko Eduskunnalle 6.6.1995, 23–25. https://www.defmin.fi/files/246/2513_2143_selonteko95_1_.pdf
- 45 *Helsingin Sanomat* 27.9.1995.
- 46 *Helsingin Sanomat* 13.12.1995.
- 47 Hallituksen turvallisuuspoliittista selontekoa koskevassa mietinnössään (UaVM12/1995 vp) eduskunnan ulkoasiainvaliokunta määritteli rauhanturvaamisen doktriinissa käytössä olleet keskeiset käsitteet. Rauhaan pakottamisen todettiin olevan ”aloitteellista ja aktiivista voimankäyttöä tai sillä uhkaamista, ja sen tarkoituksena on koko konfliktin hallitseminen, vihollisuuksien tukahduttaminen ja rauhan palauttaminen”. <https://www.edilex.fi/mt/uavm19950012>
- 48 UMA, Hallituksen ulko- ja turvallisuuspoliittinen valiokunta 27/8.12.1995, Liitteenä Jaakko Blombergin muistio ”Suomen osallistuminen Bosnia-Herzegovinan rauhan-sopimuksen sotilaalliseen toimeenpanoon; valtioneuvoston selonteko” 7.12.1995.
- 49 KA, MAA, Muistio Ahtisaaren keskustelusta Bundeswehrin tarkastajan, kenraali Klaus Naumannin kanssa 29.1.1996. Naumann otti vuonna 1996 vastaan Naton sotilaskomitean puheenjohtajan tehtävät.
- 50 KA, MAA, Brysselin suurlähettiläs Olli Mennanderin raportti ”Ajankohtaista Natosta” 4.3.1996.
- 51 Mission creep viittaa tilanteisiin, joissa asevoimat ovat ottaneet itselleen tehtäviä, joista seuraa uusia sitoumuksia. Tällöin suunniteltu pikainen vetäytyminen kriisialueelta viivästyy. Rollins 2001, 127.
- 52 UMA, 18.41 YHD, Suhteet Suomi-Yhdysvallat, Muistio Ahtisaaren keskustelusta Christopherin kanssa 8.2.1996.
- 53 Sarotte 2021, 255.
- 54 UMA, Dec: AVS-POL muistiot, Blombergin muistio ”Venäjä ja Nato” 9.10.1995.
- 55 KA, MAA, Muistio Blombergin keskustelusta Venäjän ulkoministeriön varaulkoministeri Nikolai Afanasievskin kanssa 29.5.1996.
- 56 KA, TPK IV, Hca:9, Muistio Ahtisaaren, Lipposen ja Halosen keskustelusta Primakovin kanssa 10.2.1996.
- 57 Ritvanen 2024, 44, 46.

- 58 *Helsingin Sanomat* 7.5.1996.
- 59 Forsberg 2002, 273.
- 60 UMA, Poliittisen osaston muistiot-sarja, Apulaisosastopäällikkö Markus Lyrän muistio 565 "Yhdysvaltojen suhtautuminen Suomen ja Ruotsin EU/WEU-aloitteeseen" 13.5.1996.
- 61 KA, TPK IV, Jab:5, Kalelan muistio "Nato-keskustelu Hutvassa" 10.5.1996.
- 62 *Helsingin Sanomat* 10.9.1996.
- 63 Nokkala 2016, 102.
- 64 Sarotte 2021, 290.
- 65 UMA, 18.60 YHD, Suhteet Suomi-Yhdysvallat, Muistio Lipposen keskustelusta Talbottin kanssa 9.6.1997.
- 66 KA, TPK IV, Hcb:6, Muistio Ahtisaaren keskustelusta Perryn kanssa 21.9.1996; UMA, 18.60 YHD, Suhteet Suomi-Yhdysvallat, Muistio Lipposen keskustelusta puolustusministeri William Cohenin kanssa 9.6.1997.
- 67 *Helsingin Sanomat* 17.12.1996.
- 68 KA, TPK IV, Jab:6, Blombergin muistio "Bosnia/SFOR-operaatio; Suomen esittämät varaumat voimankäytösäännöksiin" 7.10.1997.
- 69 KA, TPK IV, Jab:6, Blomqvistin muistio "NATO:n ja WEU:n johtamien kriisinhallintaoperaatioiden toteuttaminen ja suunnittelu; suhtautuminen Suomen asettamiin varauksiin SFORin voimankäytösäännöksissä (RoE)" 29.9.1997.
- 70 KA, TPK IV, Jab:6, Tarja Halosen kirjalliset näkemykset "Rauhanturvasäännökset" 9.10.1997.
- 71 Merikallio 2020, 158.
- 72 KA, TPK IV, Jab:6, Tarja Halosen kirjalliset näkemykset "Rauhanturvasäännökset" 9.10.1997.
- 73 KA, TPK IV, Jab:6, Kalelan laatima muistio hutvan kokouksesta 17.10.1997; Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren puhe Harvardin yliopistossa 15.10.1997. <https://www.eilen.fi/en/2182/?language=fi>.
- 74 KA, TPK IV, Jab:6, Hallituksen ulko- ja turvallisuuspoliittisen valiokunnan pöytäkirja 12/1997 24.10.1997. Liitteenä puolustusministeriön puolustuspoliittisen osaston muistio "Voimankäytösäännökset SFOR-operaatiossa" 22.10.1997.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Helsinki, Mauno Koiviston arkisto
Kansallisarkisto, Helsinki, Tasavallan presidentin kanslian IV arkisto
Kansallisarkisto, Helsinki, Martti Ahtisaaren arkisto
Ulkoasiainministeriön arkisto, Helsinki

Julkaistu alkuperäisaineisto

- Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren puhe Harvardin yliopistossa 15.10.1997. <https://www.eilen.fi/en/2182/?language=fi>
- Turvallisuus muuttuvassa maailmassa. Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjat. Valtioneuvoston selonteko Eduskunnalle 6.6.1995. https://www.defmin.fi/files/246/2513_2143_selonteko95_1_.pdf
- UaVM 12/1995 - VNS 1/1995. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 6.6.1995 Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjoista. <https://www.edilex.fi/mt/uavm19950012>

Haastattelut

- René Nybergin haastattelu 9.11.2021 Ulkoasiainhallinnon historia 1982–1995-hankkeessa.

Sanoma- ja aikakauslehdet

- "Puolustusvaliokunta tyrmäisi valmiusjoukkojen perustamisen." *Helsingin Sanomat*, 27.9.1995.
- "Keskusta tuki rauhanturvallain muuttamista." *Helsingin Sanomat*, 13.12.1995.
- "Max Jakobson arvioi Naton laajenemisen vaikutusta Suomen ja Ruotsin asemaan: On pohdittava, mikä on turvallisempaa – sitoutuminen, vaiiko yksinjäätminen?" *Helsingin Sanomat*, 7.5.1996.
- "Lippueamiraali Kaskealan uhkakuva: Suomen varauduttava ottamaan vastaan apua." *Helsingin Sanomat*, 10.9.1996.
- "Eduskunta suojelee Bosnia-operaation jatkolle." *Helsingin Sanomat*, 17.12.1996.
- "Finnish Prime Minister: 'Moscow is Provoking a Number of Its Neighbors.'" *Der Spiegel*, 29.9.2014.

Kirjallisuus

- Aunesluoma, Juhana. *Vapaakaupan tiellä. Suomen kauppa- ja integraatiopolitiikka maailmansodasta EU-aikaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011.
- Bergquist, Mats, François Heisbourg, René Nyberg & Teija Tiilikainen. *Arvio Suomen mahdollisen Nato-jäsenyyden vaikutuksista*. Helsinki: Ulkoasiainministeriö, 2016.
- Blomberg, Jaakko. *Vakauden kaipuu. Kylmän sodan loppu ja Suomi*. Helsinki: WSOY, 2011.
- Blombergs, Fred. *Suomen turvallisuuspoliittisen ratkaisun lähtökohtia*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, 2016.
- Doty, Anisa, Salla Tykkyläinen, Juha Pyykönen & Tapio Koskimies. *Mukautuva ja kokonaisvaltainen kriisinhallinta? Suomen osallistuminen kriisinhallintatoimiin Afganistanissa 2002–2021 sekä vaikuttavuusarvioinnin kehittäminen*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2023.
- Forsberg, Tuomas. *Nato-kirja*. Helsinki: Ajatus, 2002.

- Forsberg, Tuomas. "Finland and NATO: Strategic Choices and Identity Conceptions." Teoksessa *European Neutrals and NATO. Non-Alignment, Partnership, Membership?* toimittanut Andrew Cottey, 97–127. London: Palgrave Macmillan UK, 2017.
- Forsberg, Tuomas. "Four Rounds of the Finnish NATO Debate." *Nordic Review of International Studies* 1, no. 1 (2023a): 41–50.
- Goldgeier, James M. *Not Whether but When. The U.S. Decision to Enlarge NATO*. Brookings: Institution Press, 1999.
- Hill, William. H. *No place for Russia. European security institutions since 1989*. New York: Columbia University Press, 2018.
- Häggglund, Gustav. *Leijona ja kyyhky*. Helsinki: Otava, 2006.
- Karvinen, Jyrki & Juha-Antero Puistola. *Nato ja Suomi*. Helsinki: Auditorium, 2015.
- Koivisto, Mauno. *Kaksi kautta. 2, Historian tekijät*. Helsinki: Kirjayhtymä, 1995.
- Merikallio, Katri. *Tarja Halonen. Erään aktivistin tarina*. Helsinki: Into, 2020.
- Merikallio, Katri & Tapani Ruokanen. *Matkalla. Martti Ahtisaaren tarina*. Helsinki: Otava, 2012.
- Nokkala, Arto. "Suomen puolustuspolitiikan käännekohtia." Teoksessa *Suomen turvallisuuspoliittisen ratkaisun lähtökohtia*, toimittanut Fred Blombergs, 77–107. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, 2016.
- Olin, Pentti. *Naton rauhankumppanuusohjelma ja Suomi*. Helsinki: Pääesikunta, 1996.
- Penttilä, Risto E.J. & Jyrki Karvinen. *Pitkä tie Natoon*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 2022.
- Pesu, Jukka. *Suomi, rauhanturvaaminen ja kylmä sota 1956–1990. Rauhanturvaaminen osana Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa sekä YK-politiikkaa*. Turku: Turun yliopisto, 2020.
- Pesu, Matti. *Koskiveneellä kohti valtavirtaa. Suomen puolustuspolitiikka kylmän sodan lopusta 2010-luvun kiristyneeseen turvallisuusympäristöön*. Puolustusministeriön julkaisuja 1/2017. Helsinki: Puolustusministeriö, 2017.
- Pesu, Matti & Tuomas Iso-Markku. *Finland as a NATO Ally: First Insights into Finnish Alliance Policy*. Helsinki: Finnish Institute of International Affairs, 2022.
- Pesu, Matti. "Logical but unexpected: Witnessing Finland's path to NATO from a close distance." *NATO Review*. August 30, 2023.
- Pyykönen, Juha. "Sotilaallisen kriisinhallinnan kuvan muutos." Teoksessa *Sota – Teoria ja todellisuus. Näkökulmia sodan muutokseen*, toimittaneet Jyri Raitasalo & Joonas Sipilä, 99–134. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, 2008.
- Ritvanen, Juha-Matti. *Mureneva kulmakivi: Suomi, Neuvostoliiton hajoaminen ja YYA-sopimuksen loppuvaiheet 1989–1992*. Turku: Turun yliopisto, 2021.
- Ritvanen, Juha-Matti. "Suomen valtiojohdon ja Venäjän ulkomaantiedustelun vuorovaikutuksen uudet puitteet Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen." *Historiallinen Aikakauskirja* 122, no. 1 (2024): 35–46.
- Rollins, J.W. "Civil-Military Cooperation (CIMIC) in Crisis Response Operations: The Implications for NATO." *International peacekeeping* 8, no. 1 (2001): 122–129.
- Rusi, Alpo. *Mariankadun puolelta*. Helsinki: Otava, 2000.
- Sarotte, Mary Elise. *Not One Inch: America, Russia, and the Making of Post-Cold War Stalemate*. New Haven: Yale University Press, 2021.
- Sloan, Stanley R. *Permanent Alliance? NATO and the Transatlantic Bargain from Truman to Obama*. New York: Continuum, 2010.

Venäjä, länsi ja historiapolitiikka Vladimir Putinin voitonpäivän puheissa 2012–2024

Abstrakti

Artikkelissani tarkastelen, kuinka Vladimir Putin on käsitellyt Venäjän ja lännen suhteita vuosien 2012–2024 voitonpäivän puheissaan. Voitonpäivänä Putin rakentaa länsivastaista narratiivia historian avulla, jolloin toisen maailmansodan tapahtumat taipuvat palvelemaan nykyhetken tarpeita. Tarkastelujakson aikana länsiliittoutuneiden rooli osana sodan voittanutta liittoumaa on kutistunut ja Putin on jopa esittänyt Neuvostoliiton olleen yksin sodan ratkaisuhetkillä. Puheisiin on myös ilmestynyt aiempaa jyrkempi salaliittomaisen narratiivi, jonka mukaan läntiset historian tulkinnat pyrkivät riistämään Venäjältä sille kuuluvan moraalisen oikeuden toimia keskeisessä asemassa maailmanpolitiikassa. Putinin mukaan tarkoituksena on kääntää sodan lopputulos ylösalaisin ja siten tuhota Venäjä. Tämä ”valheellisuus” yhdistyy lännen yleiseen moraalittomuuteen, kuten ”perinteisten arvojen tuhoamiseen.”

Levada-tutkimuskeskuksen mukaan historia on venäläisille tärkein kansallista identiteettiä rakentava tekijä. Menneisyyden keskeisenä tapahtumana pidetään Neuvostoliiton suuressa isänmaallisessa sodassa (1941–1945) natsi-Saksasta saavuttamaa voittoa, josta 89 prosenttia kansalaisista tuntee ylpeyttä.¹ Sodan muiston rooli venäläisten keskuudessa selittyy voiton hinnalla, sillä jopa 27 miljoonan neuvostokansalaisen on arvioitu kuolleen toisessa maailmansodassa.² Merkityksensä vuoksi sodalla on keskeinen asema Venäjän historiapolitiikassa ja valtiolliset toimijat pyrkivät ylläpitämään ja vahvistamaan sodan muistoa.³ Virallisen muistikulttuurin merkittävin tilaisuus on vuosittain 9. toukokuuta vietettävä voitonpäivä, jonka päätapah tumana on Moskovan punaisella torilla järjestettävä paraati. Tapahtumaan kuuluu sotilaiden ohimarssin ja sotilaskaluston esittelyn lisäksi presidentin puhe, joka sodan muistelun ohella kommentoi maailmanpolitiikkaa. Punaisen torin juhlallisuuksien painoarvoa voi pitää huomattavana, sillä kyselytut-

kimuksen mukaan 67 prosenttia venäläisistä seuraa paraatia ja lähes kaikki suhtautuvat siihen myönteisesti.⁴

Artikkelissani tarkastelen, kuinka presidentti Vladimir Putin on käsitellyt Venäjän ja lännen suhteita vuosien 2012–2024 voitonpäivän puheissaan. Miten hänen tulkintansa menneisyydestä ovat muuttuneet ajanjaksolla, jolloin Venäjän ja lännen suhteet, samoin kuin venäläinen historiapolitiikka, kävivät läpi suuria muutoksia? Puhuessaan lännestä Putin viittaa usein ensisijaisesti Yhdysvaltoihin liittolaisineen.⁵ Tämä lännen määritelmä nousee esiin lähde-materiaalissani, joka koostuu Kremlin verkkosivuille talletetuista puheista. Puheet kestävät noin kymmenen minuuttia ja niiden kehyksenä toimivat vuosien 1941–1945 tapahtumat. Rakenteellisesti puheet noudattelevat samaa kaavaa: ne alkavat sotilaiden ja veteraanien puhuttelulla ja päättyvät hurraa-huutoon. Vuodesta 2015 lähtien puheen keskivaiheilla on pidetty hiljainen hetki. Olen analysoinut puheita huolellisen lähiluvun keinoin, paikantaen puheiden länsiviittauksia kulloisiinkin poliittisiin suhdanteisiin.

Ennen alkuperäisaineiston analyysia esittelen voitonpäivän traditiota ja tiivistän venäläisen historiapolitiikan keskeiset muutokset vuodesta 2012 alkaen. Taustoituksen jälkeen tarkastelen puheita kronologisessa järjestyksessä. Olen jakanut puheiden käsittelyn kolmeen osaan. Näistä ensimmäinen käsittelee vuosia 2012–2017, jolloin länsimaihin kohdistunut kritiikki oli vielä jokseenkin pienessä roolissa. Toisessa osassa siirryn tarkastelemaan vuosia 2018–2021, jolloin länsivastainen retoriikka nousi uudelle tasolle etenkin historiatulkintoista käytyjen kiistojen vuoksi. Kolmannessa osassa analysoin Ukrainan sodan aikaisia puheita vuosilta 2022–2024, jotka jyrkän länsivastaisuutensa johdosta erottuvat selkeästi omaksi kokonaisuudekseen. Lopuksi esittelen keskeiset havaintoni yhteenvetokappaleessa.

Voitonpäivän traditio

Vaikka jokavuotinen voitonpäivän paraati ei ollut neuvostoliittolainen traditio, muodostui nykyisinkin tunnistettava narratiivi sodan tapahtumista pian taisteluiden päättymisen jälkeen: Neuvostovallan alle päätyneiden maiden katsottiin liittyneen osaksi valtiota omasta tahdostaan ja puna-armeijan rikokset unohdettiin.⁶ Erona nykypäivään oli tappioiden arvioiminen alakanttiin samoin kuin Josif Stalinin roolin korostaminen.⁷ Stalinin kuoleman jälkeen narratiivi haastettiin kommunistisen puolueen sisällä. Vuonna 1956 pidetyssä

puoluekokouksessa Nikita Hruštšev syytti Stalinia muun muassa kyvyttömyydestä valmistautua hyökkäykseen, tuhoisasta sekaantumisesta sodanjohtoon ja sodan aikana tapahtuneista sortotoimista. Yksittäisen johtajan sijaan korostettiin nyt puolueen sodan aikaista johtavaa asemaa.⁸

Leonid Brežnevinkin kaudella (1964–1982) sodan rooli kansallisen narratiivin keskeisenä osana korostui.⁹ Lisäksi hänen johdolla järjestettiin ensimmäinen voitonpäivän paraati sitten vuoden 1945, kun voiton 20-vuotisjuhlaa vietettiin vuonna 1965.¹⁰ Brežnevinkin kaudella Neuvostoliiton roolista oli karsittu yhteistyö Saksan kanssa ja sotarikokset, minkä lisäksi Hruštševin kaudella esiin noussutta Stalinin kritisointia vaimennettiin. Kehitys oli kytköksissä aikaan, jolloin neuvostokansalaisten suurin usko kommunistiseen utopiaan oli hiipunut ja kansaa yhdistäviä tekijöitä oli tulevaisuuden sijaan etsittävä menneisyydestä. Samalla voitto fasismista antoi Neuvostoliitolle moraalista voimaa kylmän sodan vastakkainasettelussa.¹¹ Toistaiseksi sodan muistoa ravisteltiin eniten Mihail Gorbatšovin aikana (1985–1991). Hänen kaudellaan lisääntynyt ilmaisunvapaus mahdollisti aiempaa avoimemman keskustelun sodasta, jolloin kiiltokuvamainen näkemys kyseenalaistettiin ja aiemmin vaietuista sodan kipukohdista oli mahdollista käydä keskustelua.¹² Aiempaa moniulotteisempi kertomus sodasta ei kuitenkaan muodostunut hallitsevaksi narratiiviksi.¹³

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjän presidenttinä vuosina 1991–1999 toimineen Boris Jeltsinin johdolla venäläinen historiapolitiikka pyrki häivyttämään ja uudelleentulkitsemaan Venäjän vaiheita osana Neuvostoliittoa.¹⁴ Hallinto pyrki luomaan uusia muistamisen muotoja, jotka Neuvostoliiton sijaan korostaisivat Venäjää. Vaikka maan historia tarjosikin runsaasti potentiaalisia muistamisen kohteita, olivat monet menneisyyden käännekohtat ideologisesti latautuneita ja soveltuivat siten huonosti yhdistämään kansaa. Sen sijaan suuren isänmaallisen sodan laajamittainen arvostus oli kiistaton, minkä lisäksi sotaan saattoi liittää sankaruuden, kunnian ja vapauden kaltaisia termejä, joiden merkitys kansallisen identiteetin rakentamisessa oli ilmeinen.¹⁵ Muistamisen kulttuuria pyrittiin sovittamaan demokraattisen Venäjän raameihin – voiton katsottiin olleen kansan, ei kommunistisen puolueen saavutus. Sankareiden sijaan kommunisteista tuli pikemminkin natseihin verrannollisia sortajia, jolloin kansa näyttäytyi kahden alistavan järjestelmän uhrina. Tämä korosti kansan urhoollisuutta, olihan se voittanut hallitsijoidensa epäpätevyydestä huolimatta.¹⁶ Jeltsinin ajan näkemystä, jossa Neuvostoliitto näyttäytyi sekä uhrina että syyllisenä, voi pitää totuudenmukaisena. Jeltsinin poliittista asemaa linjaus ei kuitenkaan hyödyttänyt.

Vuosittaisen voitonpäivän paraatin perinteen voidaankin katsoa syntyneen ensisijaisesti sisäpoliittisista syistä.

Neuvostoliiton poliittisen eliitin toimien uudelleentulkinnan lisäksi muistamisen tapoja pyrittiin 1990-luvun alussa riisumaan militarismista. Vuonna 1992 punaisella torilla järjestettiin rauhan paraati, jonka ohjelmaan kuului musiikkia, liittolaismaiden veteraanien puheita ja rauhanmarssi. Jeltsinin poliittiset vastustajat kritisoivat tapahtumaa voimakkaasti ja järjestivät seuraavana vuonna punaisella torilla Jeltsiniä vastustavavan mielenosoituksen. Näissä olosuhteissa hallinto näki sisäpoliittisista syistä tarpeelliseksi hyödyntää voitonpäivän militaristisempaan juhlintaan sisältyvää patriotismia.¹⁷ Käännöksellä pyrittiin paitsi yhdistämään kansaa patriotismin avulla, myös marginalisoimaan Jeltsinin vastustajia.¹⁸ Näin ollen vuonna 1995 punaisella torilla juhlittiin sodan päättymisen 50. vuosipäivää suurellisella sotilasparaatilla ja kymmenen päivää myöhemmin Jeltsin allekirjoitti lain, joka virallisti jorkavuotisen paraatin.¹⁹

Jeltsin loi – toki neuvostoaajan perinteisiin nojaten – nykymuotoisen voitonpäivän perinteen, mutta myös Putin on jättänyt huomattavan jäljen juhlan viettoon. Putinin johdolla juhlan painopiste on 2000-luvun aikana siirtynyt kasvavissa määrin kohti Venäjän nykyisen sotilasmahdin esittelyä.²⁰ Aluksi hänen puheensa eivät merkittävästi poikenneet Jeltsinistä, jolle oli tyypillistä korostaa kansalaisten sankaruutta, voiton perinnön merkitystä kansan yhdistäjänä, nostaa esiin Neuvostoliiton eri tasavaltojen ja länsiliittolaisten roolia sekä korostaa tarvetta erkaantua kylmän sodan vastakkainasettelusta.²¹

Ensimmäisessä puheessaan vuonna 2000 Putin puhui demokratian tärkeydestä ja korosti kuinka toimiva talous ja kansalaisten hyvinvointi on rauhan tae.²² Varhaisissa puheissa lännen kanssa tehtävä yhteistyö nousi esiin terrorismin vastaisen sodan kontekstissa.²³ Painotus heijasteli syyskuun 11. päivän terrori-iskujen jälkeistä kehitystä. Kun Yhdysvallat aloitti sodan Afganistanin Taliban-hallintoa vastaan, osoitti Venäjä tukeaan sotatoimille toimittamalla tiedustelutietoja, antaen Venäjän ilmatilan humanitaarista rahtia kuljettavien lentokoneiden käyttöön sekä hyväksymällä Yhdysvaltojen ja sen liittolaisten tukikohtien perustamisen Keski-Aasiaan.²⁴ Venäjä kävi samaan aikaan omaa sotaansa Tšetšeniassa ja terrorismin vastaisen yhteistyön nimissä lännen ja etenkin Yhdysvaltojen kritiikki Venäjän sotilastoimia kohtaan vaimeni.²⁵

Putinin kahden ensimmäisen kauden (2000–2008) puheista erityistä huomiota on syytä kiinnittää vuosiin 2005 ja 2007. Ensin mainitussa hän korosti

liittolaisten roolia nostaen esiin jopa saksalaisten ja italialaisten antifasistien roolin. Puhe oli sovinnollinen ja kansojen ystävyyttä korostava.²⁶ 2007 sävy oli toinen. Ensimmäistä kertaa Putin nosti esiin historian tulkinnoista käytävät kiistat. Viitaten aiemmin samana vuonna Tallinnassa tapahtuneeseen neuvostoliittolaisen muistomerkin siirtoon Putin lausui: ”Ne, jotka yrittävät vähätellä korvaamattomia kokemuksia ja tahrata sodan sankarien monumentteja loukkaavat omaa kansaansa ja levittävät vihaa ja uutta epäluuloisuutta maiden ja kansojen välille.” Hän myös rinnasti, joskin nimeltä mainitsematta, Yhdysvallat ja natsi-Saksan puhuessaan fasismin uhasta: ”He (fasistit) muuttuvat, vaihtavat olomuotoaan. Nämä uudet uhat, kuten kolmannen valtakunnan aikana, halveksivat ihmiselämää ja esittävät samoja vaatimuksia maailmanhallinnasta.”²⁷ Viittaus Yhdysvaltoihin oli ilmeinen, sillä aiemmin samana vuonna Münchenin turvallisuuskokouksessa Putin oli suorasanaisesti kritisoinut Yhdysvaltoja pyrkimyksistä hallita maailmaa yksin.²⁸ Keskeisten teemojensa – historiatulkinnoista käytävien kiistojen ja lännen kritiikin – osalta Putinin vuoden 2007 voitonpäivän puhe oli esinäytös vuosien 2012–2024 retoriikalle.

Vuosina 2008–2012 Venäjän presidenttinä toimi Dmitri Medvedev Putinin hoitaessa pääministerin virkaa. Medvedevin puheet eivät poikenneet merkittävästi Putinin puheista, joskaan hän ei ryhtynyt vuoden 2007 kaltaiseen lännen kritiikkiin. Joukosta erottuu suorasukaisuudellaan vuoden 2009 puhe, jossa Medvedev, viitaten edellisvuoden Georgian sotaan, sanoi voiton natsismista olevan opetus heille, jotka tänään suunnittelevat ”sotilaallisia seikkailuja.”²⁹ Samaisessa puheessa hän nosti esiin tarpeen luoda Eurooppaan uusi turvallisuusjärjestelmä. Myöhemmin teema nousi esiin lähes kaikissa Putinin puheissa vuosina 2012–2024. Muista Medvedevin kauden paraateista mielenkiintoisena näyttäytyy vuosi 2010, jolloin sotilaita Yhdysvalloista, Britannias-ta, Ranskasta ja Puolasta marssi osana paraatia.³⁰ Tämä osoittaa, kuinka voitto nähtiin edelleen sodanajan liittolaisten jaettuna perintönä. Nykyisin tämä näkemys on yhä useammin asetettu kyseenalaiseksi. Jotta ymmärtäisimme mistä tämä johtuu, on syytä kiinnittää huomiota vuodesta 2012 alkaen tapahtuneisiin muutoksiin Venäjän historiapolitiikassa.

Putinin historiapolitiikka ja länsi

Putinin paluuta presidentiksi vastustettiin vuosina 2011–2012 suurilla mielenosoituksilla,³¹ jotka hän leimasi lännen yrityksiksi sekaantua Venäjän sisäisiin

asioihin.³² Retoriikassaan Putin rinnasti oppositiota vastaan käydyn kamppailun Napoleonin vastaiseen sotaan³³ ja kehysti valintansa presidentiksi Venäjän itsemääräämisoikeuden voitoksi.³⁴ Protestien kohteeksi joutunut hallinto pyrki marginalisoimaan vastustajiaan edistämällä kansallista yhteenkuuluvuutta. Vuodesta 2012 alkaen hallitsevan eliitin näkemys yhteenkuuluvuudesta alkoi yhä enemmän nojautua konservatiivisuuteen samalla kun tämän arvomaailman haastamisesta tuli ilmaisunvapauden kiristyessä entistä haastavampaa.³⁵

Konservatiivisen käänteen myötä liberaalien arvojen kritiikki tuli osaksi Putinin retoriikkaa. Yhä useammin hän esiintyi Venäjän historiasta kumpua-vien ja hyväksi todettujen arvojen puolustajana asettaen Venäjän vastinpariksi lännen. Esimerkiksi vuonna 2013 Putin väitti euroatlanttisten maiden hylänneen kristilliset arvonsa, jotka muodostivat pohjan läntiselle sivilisaatiolle. Putin tarkoitti ennen muuta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia: ”He toteuttavat politiikkaa, jossa suuret perheet ja samaa sukupuolta olevien suhteet, usko jumalaan ja usko saatanaan ovat samanarvoisia.”³⁶ Kehityksen huipentumana voidaan pitää Putinin elokuussa 2024 allekirjoittamaa asetusta, joka määritteli Venäjän tehtäväksi säilyttää ja vahvistaa perinteisiä arvoja, joiden joukkoon määriteltiin muun muassa elämä, arvokkuus, ihmisoikeudet, vapaus, patriotismi, vahvat perheet, oikeudenmukaisuus, kollektivismi ja historiallinen muisti. Perinteisten arvojen vastakohdaksi asetettiin ”tuhoavan ideologian”, joka sisälsi muun muassa egoismin ja moraalittomuuden, samoin kuin patriotismien, vahvojen perhearvojen, avioliiton, monilapsisuuden ja tuottavan työn kaltaisten arvojen kieltämisen. Asetus tuomitsi Venäjän historiallisen ja kulttuurillisen roolin kiistämisen, samoin kuin perinteisten perheiden heikentämisen epätraditionaalisten seksuaali-identiteettien edistämisen kautta. ”Tuhoavan ideologian” omaksumisen seuraukset määriteltiin katastrofaalisiksi – seurauksena olisi yhteiskunnan itsetuho, sosiaalisten suhteiden näivettyminen sekä ihmisarvon väheksyminen.³⁷

Historiapolitiikka on osa prosessia, jossa Putin ja hänen lähipiirinsä pyrkivät yhteiskunnan kontrollointiin ja yhtenäistämiseen.³⁸ Vuodesta 2012 hallinto ryhtyi panostamaan isänmaalliseen kasvatukseen, historian opetuksen yhtenäistämiseen ja valtiollisten historiatulkintojen turvaamiseen.³⁹ Historiapolitiikassa keskeisessä roolissa on eron tekeminen länteen: Kremlin tulkintojen objektiivisuutta suhteessa läntisiin valheisiin on korostettu ja ulkovaltojen historiantutkimuksen Putin on tyrmännyt poliittisen vaikuttamisen välineeksi.⁴⁰ Kremlin tulkinnat painottavat Venäjän ja Neuvostoliiton jakamatonta menneisyyttä sekä Venäjän erityisyyttä ja riippumattomuutta.⁴¹

Sotien rooli on keskeinen. Venäjän nähdään joutuneen toistuvasti ulkoisten voimien uhkaamaksi, eivätkä maan sotilaalliset toimet siten ole perustuneet aggressiivisuuteen, vaan puolustautumiseen ja välttämättömien intressien suojaamiseen.⁴²

Vaikka venäläinen historiapolitiikka ei ole yksin presidentin käsissä, on Putinia pidettävä maan keskeisenä historiapolitiittisena toimijana. Hän on osoittanut suurta kiinnostusta menneisyyttä kohtaan ja hänen tulkintansa menneisyydestä ovat saaneet Venäjällä näkyvän aseman julkisessa keskustelussa ilman kriittisiä vastapuheenvuoroja.⁴³ Ajoittain historian on vihjattu olevan Putinille hänen politiikkaansa ajava voima.⁴⁴ Toisaalta on esitetty historian olevan työkalu, jonka avulla hän sanallistaa politiikkaansa tuttuja narratiiveja hyväksikäyttäen.⁴⁵ Hänen kannanottojensa analysoinnin kannalta ero ei ole keskeinen, sillä ”suhde menneisyyteen on politiikoille nykyisyyttä”, kuten Timo J. Tuikka on todennut.⁴⁶ Toisin sanoen, vaikka Putinin motiivina ei olisi-kaan historia itsessään, heijastuvat hänen tulkintansa Venäjän toimintaan vähintään nykyhetken politiikan perusteena.⁴⁷ Jukka Korpela onkin painottanut, että Venäjän johdon historiallinen argumentointi on syytä ottaa vakavasti.⁴⁸

Valtaapitävien suosiman menneisyyskuvan ytimessä on narratiivi, jossa länsi toistuvasti toimii Venäjää vastaan.⁴⁹ Suuren isänmaallisen sodan rooli länttä koskevan viholliskuvaston vahvistajana on huomattava.⁵⁰ On kuitenkin syytä huomioida myös laajempi historiallinen tausta, johon sekä länsivastainen kuvasto että Putinin historiantulkinnat nojaavat. Länteen liitetyt merkitykset ovat 1700-luvulta saakka olleet sidoksissa Venäjän pyrkimykseen määritellä identiteettinsä. 1800-luvulta voidaan tunnistaa lukuisia tapahtumia, jotka vaikuttivat merkittävästi länttä koskeviin negatiivisiin mielikuviin. Avainhetkiin voidaan lukea etenkin Napoleonin hyökkäys Venäjälle vuonna 1812, ja mainitsemisen arvoisia ovat myös Krimin sota (1853–1856) ja Venäjän-Turkin sota (1877–1878), joissa molemmissa länsieurooppalaisten katsottiin toimineen petollisesti.⁵¹

Sotien lisäksi 1800-luvulla käytiin moniulotteista geopolitiittisfilosofista keskustelua Euroopan ja Venäjän suhteista. Debatin osapuolet voidaan karkeasti jakaa *zapadnikkeihin* ja *slavofiileihin*, jotka molemmat määrittivät Venäjää suhteessa Eurooppaan. *Zapadnikit* uskoivat eurooppalaisen esimerkin olevan maan kehitykselle suotuisin vaihtoehto, *slavofiilit* puolestaan korostivat Venäjän erillistä kehityspolkua. Slavofiilit painottivat kansallisromanttista ajatusta kansan omaleimaisuudesta, liittäen venäläisyyteen syvän kristillisyyden ja yhteisöllisyyden erotukseksi läntisestä rationalismista ja individualismista.

Tälle perustalle syntyi panslavistinen ajatusmaailma, joka korosti Venäjän ja Euroopan vastakkainasettelua. Teoksessaan *Venäjä ja Eurooppa* (1869) Nikolai Danilevski kirjoitti eurooppalaisten syyttävän Venäjää aggressiivisesta laajentumisesta, vaikka todellisuudessa maa oli antanut useille kansoille mahdollisuuden kehittyä. Maa oli toisin sanoen puolustanut intressejään samalla toimien muiden eduksi.⁵²

Näiden 1800-luvulta periytyvien ajatusten ymmärtäminen on oleellista Putinin historiapolitiikan ymmärtämiseksi, sillä myös hän rakentaa Venäjän identiteettiä suhteessa länteen ja korostaa Venäjän toimien puolustuksellisuutta ja jaloutta. Hänen historiakäsityksensä nojaa 1800-luvun traditiolle, jossa Venäjän kehitystä tarkastellaan valtiokeskeisesti keskuksen näkökulmasta käsin.⁵³ Kuvaillessaan maansa vaiheita Putinille on tyypillistä patriottinen käsitys historiallisen kehityksen positiivisesta luonteesta. Menneisyyden tapahtumista on mahdollista käydä jossain määrin keskustelua, mutta debatin on tapahduttava tiettyjen kehysten sisällä.⁵⁴ Suuren isänmaallisen sodan osalta raamit ovat kapeat ja esimerkiksi keskustelu neuvostoarmeijan sotarikoksista on estetty lainsäädännöllä.⁵⁵

On syytä muistuttaa, ettei suuren isänmaallisen sodan poliittinen hyödyntäminen rajoitu voitonpäivään, vaan siihen vetoaminen on Venäjällä yleistä. Olga Malinovan mukaan sodasta vuosina 2000–2016 käyty keskustelu kytkeytyi eri painotuksin toistuviin kehyksiin. Neljä lähes aina toistuvaa pääkehystä ovat sodan uhrien muistaminen, kunnioituksen osoittaminen veteraaneille, jatkuvuus sukupolvien välillä sekä sodan poliittiset opit, kuten kansainvälisen yhteistyön tarve, konfliktien välttäminen ja kansainvälisen oikeuden kunnioittaminen. Nämä pääkehykset muodostavan Putinin voitonpäivän retoriikan ytimen, sillä teemat toistuvat joka vuosi muodossa tai toisessa. Pääkehysten rinnalle Malinova nostaa alakehyksiä, joissa korostetaan sotaa patriotismin ja yhtenäisyyden symbolina, kansallisen luonteen manifestaationa, historiallisen narratiivin elementtinä sekä Venäjän eri kansallisuuksien roolin korostajana. Voitto on myös usein nähty osana Neuvostoliitosta itsenäistyneiden valtioiden perintöä. Lisäksi sotaan koskevan retoriikan yhteydessä on tyypillistä muistuttaa natsien rikoksista ja ihmisoikeuksien tärkeydestä ja nostaa esiin entisen vihollisen kanssa tehty sovinto. Länteen liittyen puheissa nousevat Malinovan mukaan usein esiin yhteistyön tematiikka, toisaalta myös lännen kritiikki.⁵⁶ Malinovan esiin nostamien alakehysten osalta kiinnitän huomiota erityisesti siihen, missä suhteessa Putinin puheissa on sijaa yhteistyön ja kritiikin teemoille lännen suhteen.

Puheet 2012–2017

Kolmannen kautensa ensimmäisessä voitonpäivän puheessa Putin nosti esiin valtioiden välisen epäluottamuksen ja ideologiset kiistat, jotka olivat syynä siihen, ettei natsveja pysäytetty ajoissa. Vaikka valtiot onnistuivat lopulta luomaan natsismin vastaisen koalition, oli viivyttelyn hinta kallis. Jottei vastaava toistuisi, vaati Putin kansainvälisen lain ankaraa noudattamista, samoin kuin valtioiden suvereniteetin ja kansojen itsenäisen päätöksenteon kunnioittamista. Vaatimusten taustalla vaikuttivat edellisenä vuonna alkaneet mielenosoitukset, jotka Putin, kuten todettua, kehysti lännen yritykseksi horjuttaa Venäjän suvereeniutta. Lisäksi taustalla voidaan nähdä Naton Libyassa vuonna 2011 toteuttama sotilasoperaatio, jossa liittouma tuki maan sisällissodassa diktaattori Muamar Gaddafin vastaista oppositiota.⁵⁷ Putin kritisoi operaatiota voimakkaasti verraten sitä keskiajan ristiretkiin.⁵⁸

Putin esitti Venäjän kansainvälisen politiikan vakauttavaksi voimaksi, jonka pyrkimyksenä oli edistää rauhanomaista kehitystä. Venäjän asema, samoin kuin sen oikeus asemaansa, perustui sodan aikaisiin saavutuksiin:

Venäjä on johdonmukainen politiikassaan, jolla se pyrkii vahvistamaan turvallisuutta maailmassa. Meillä on suuri moraalinen oikeus ottaa tämä periaatteellinen ja luja kanta, koska juuri meidän maamme kantoi natsien hyökkäyksen (torjunnan) päävastuun, vastusti sitä sankarillisella vastarinnalla, kävi läpi suunnattomia vaikeuksia, määritteli sodan lopputuloksen, kukisti vihollisen ja vapautti maailman kansat.⁵⁹

”Meidän maamme” korostaminen on puheissa tyypillistä, sillä Neuvostoliiton tasavaltojen joukosta esiin nousee toistuvasti Venäjä ja venäläiset. Esimerkiksi seuraavassa, vuoden 2013 puheessaan Putin korosti Neuvostoliiton ja Venäjän jakamattomuutta sanomalla, kuinka ”tulemme aina muistamaan, että se oli Venäjä ja Neuvostoliitto, joka keskeytti natsien epäinhimilliset, veriset ja ylimieliset suunnitelmat, eikä antanut heidän valloittaa maailmaa”.⁶⁰ Neuvostoliiton ja nyky-Venäjän rinnastamista helpottaa se, että Neuvostoliiton ideologia ei koskaan nouse puheissa esiin.

Venäjän ja Neuvostoliiton jakamattoman luonteen vuoksi muille entisille Neuvostotasavalloille varattu rooli on vähäinen ja etenkin Ukrainan osalta on nähtävissä pyrkimyksiä sulauttaa maa osaksi Venäjän kansallista narratiivia. Vuonna 2013 puhuessaan sodan ratkaisseista taisteluista Putin mainitsi Moskovan, Stalingradin ja Kurskin lisäksi Ukrainan alueella käydyn Dnepr-

joen taistelun. Kyseessä oli ensimmäinen kerta sitten vuoden 2005, kun Dnepr mainittiin.⁶¹ Perinteisesti puheissa ei ollut tapana mainita Venäjän rajojen ulkopuolella sijaitsevia kohteita. Oliko Dneprin maininta vuonna 2005 sattumaa, vai oranssin vallankumouksen jälkeinen muistutus Ukrainan ja Venäjän yhteydestä? Vuoden 2013 puheen osalta kyseessä saattoi olla vastaavan kaltainen viittaus maiden jaettuun menneisyyteen tilanteessa, jossa Ukrainan lähentyminen lännen kanssa näytti mahdolliselta maan käydessä neuvotteluita EU:n kanssa Assosiaatio- ja vapaakauppasopimuksesta.⁶² Myöhemmin Venäjän ja Ukrainan välien muututtua vihamielisiksi ukrainalaisten paikkojen nimeäminen venäläisten rinnalla yleistyi: Dnepr mainittiin vuosina 2014, 2015, 2018, 2019 ja 2021, Kiova vuosina 2019, 2021 ja 2022 ja Harkova vuonna 2022. Myös Venäjän kiistanalaisesti liittämä Krim ja siihen kuuluva Sevastopol on mainittu usein.⁶³ Ukrainalle kuuluvien alueiden nimeäminen samassa yhteydessä venäläisten kanssa, ilman että Ukrainaa valtiona mainitaan, kuvastaa Putinin tapaa pitää Ukrainaa osana Venäjää.

Marraskuussa 2013 Ukrainassa alkoivat mielenosoitukset, jotka vuoden 2014 helmikuussa johtivat venäjämielisen presidentin syrjäyttämiseen ja uuden hallinnon valtaannousuun.⁶⁴ Venäjä käytti sekasortoa hyväkseen miehittäen ja liittäen itseensä Krimin, kyseenalaisen kansanäänestyksen jälkeen. Kevään 2014 aikana Ukrainan itäisissä osissa puhkesi sota venäjämielisten separatistien ja Ukrainan hallituksen joukkojen välillä. Venäjä tarjosi separatisteille tukeaan ja elokuusta 2014 lähtien Venäjän joukot osallistuivat rajoitetusti sotaan.⁶⁵ EU ja Yhdysvallat tuomitsivat Venäjän toimet ja ovat vuodesta 2014 alkaen asettaneet Venäjälle pakotteita, joihin Venäjä on vastannut vastapakotteilla.⁶⁶ Venäjä kielsi syytökset tekemistään vääryyksistä ja väitti Ukrainassa tapahtuneen länsimaiden tukeman vallankaappauksen, jossa valtaan olivat nousseet venäläisiä sortavat uusnatsit. Ukrainassa käytyä sotaa kehystettiinkin vuodesta 2014 alkaen ”pieneksi isänmaalliseksi sodaksi” juuri natsismiväitteiden perusteella.⁶⁷ Kuitenkaan toukokuun 2014 puheessa länsivastaisuus sen enempää kuin Krim eivät nousseet suureen rooliin. Ainoa muistutus alueliitoksesta oli Sevastopolin maininta osana sodanaikaisia avaintaisteluita. Kenties tähän vaikutti se, että Putin matkusti välittömästi puheensa jälkeen Krimille, jossa hän puhui merivoimien paraatissa liittäen alueen paluun Venäjän yhteyteen osaksi laajempaa historiallista narratiivia.⁶⁸

Länsivastainen narratiivi nousi toden teolla esiin vasta 2015. Krimin miehityksen ja Itä-Ukrainan sodan myötä kiristyneet suhteet Venäjän ja lännen välillä heijastuivat kutsuvieraisiin: vuosikymmentä aiemmin 60. voitonpäivä-

vää oli ollut seuraamassa runsas joukko länsimaiden johtajia, kuten Yhdysvaltojen presidentti George W. Bush.⁶⁹ Nyt länsi kuitenkin boikotoi voiton 70. vuosipäivän juhlallisuuksia. Tämä vaikutti puheeseen, jossa Putin korosti paraatiin osallistuneiden maiden – Kiinan, Intian, Serbian ja Mongolian – roolia osana voittoa.⁷⁰ Putin nosti esiin näkemyksensä sodan taustasta puhuen ”valistuneesta lännestä, joka ei pysynyt näkemään tappavaa vaaraa ajoissa.”⁷¹ Hän kuitenkin korosti myös Neuvostoliiton ja lännen sodan aikaista liittolaisuutta:

Muistamme historiallisen tapaamisen Elben rannalla ja luottamuksen ja yhtenäisyyden, josta tuli yhteinen perintömme ja esimerkki kansojen yhdistymisestä rauhan ja vakauden vuoksi. Juuri näistä arvoista tuli sodanjälkeisen maailmanjärjestyksen perusta. Yhdistyneet Kansakunnat syntyi. Ja nykyaikainen kansainvälisen oikeuden järjestelmä kehittyi.

Sodan jälkeistä maailmanjärjestystä oli kuitenkin Putinin mukaan viimeisten vuosikymmenten aikana romutettu. Tilalle oli pyritty luomaan yksinapaista maailmaa, millä Putin viittasi mitä ilmeisemmin Yhdysvaltojen keskeiseen maailmanpoliittiseen asemaan. Putin ei nostanut esiin konkreettisia toimia, joilla sodan jälkeistä maailmanjärjestystä oli horjutettu. Hänen muissa yhteyksissä antamiensa lausuntojen perusteella voidaan olettaa hänen tarkoittaneen Naton johdolla tapahtunutta Jugoslavian pommittamista vuonna 1999, Yhdysvaltojen vuoden 2003 hyökkäystä Irakiin, samoin kuin edellä mainittua Gaddafin vastaista operaatiota.⁷²

Putinin esiin nostama ajatus siitä, että sodan jälkeinen maailma kylmän sodan asetelmineen olisi edustanut rauhaa ja vakautta on kyseenalainen. Putinin näkökulmasta oleellista on kuitenkin se, että kylmän sodan aikana Neuvostoliiton asema supervaltana oli kiistaton. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjä ei enenkään 1990-luvulla ollut yhtä merkittävä toimija. Venäjän johdon maailmankuvassa Neuvostoliiton hajoamisella ja sitä seuranneella 1990-luvun heikkouden ajalla onkin hyvin merkittävä rooli, ja hallinnon pyrkimyksenä on saada ulkoista tunnustusta Venäjän paluulle maailmanpolitiikan keskeisten toimijoiden joukkoon.⁷³

Kritiikistään huolimatta Putin nosti esiin Iso-Britannian, Ranskan ja Yhdysvaltojen ansiot osana voittoa. Länsiliittolaisten nimeäminen on harvinaista, sillä vuosi 2015 oli ainut kerta, jolloin Putin nimesi Ranskan. Yhdysvallat ja Britannia puolestaan mainittiin vuoden 2015 lisäksi vain vuonna 2023. Liittolaisten rooli ei nytkään ollut keskeinen, sillä Putinin mukaan kaikki ratkaisu-

taistelut käytiin Neuvostoliiton maaperällä. On luonnollista, että venäläisille suunnattu puhe korostaa Neuvostoliitossa käytyjä taisteluja. Lisäksi Neuvostoliiton keskeinen asema taistelukentillä on tosiasia, sillä kaatuneista saksalais-sotilaista 4/5 kuoli neuvostoarmeijaa vastaan taistellessaan.⁷⁴ Selvää on myös voittojen hinta, sillä pelkästään Stalingradissa puna-armeija menetti lähes puoli miljoonaa sotilasta kaatuneina kokonaistappioiden noustua yli miljoonaan.⁷⁵ Yhdysvaltojen sotilaita kaatui koko sodan aikana 292 100, Iso-Britannian puolestaan 379 672.⁷⁶

Silti länsiliittoutuneiden painoarvo oli merkittävä paitsi taistelukentillä, myös taloudellisen ja materiaalsen tuen antajana. Etenkin Yhdysvaltojen rooli oli keskeinen, sillä maa käytti sotaan 350 miljardia dollaria, enemmän kuin Saksa ja yhtä paljon kuin Iso-Britannia ja Neuvostoliitto yhteensä.⁷⁷ Sodan taloudelliset aspektit ovat heijastuneet puheisiin vuodesta 2016 alkaen, ja sittemmin teema on toistunut usein.⁷⁸ Vuonna 2016 Putin sanoi:

Nyt on vaikea käsittää, millaisia poikkeuksellisia ponnisteluja yli 1500 tehtaan uudelleensijoittaminen vaati. Muutamassa kuukaudessa ne alkoivat toimittaa rintamalle jatkuvasti panssarivaunuja, lentokoneita, ampumatarvikkeita ja sotatarvikkeita. Tämän mitä suurimman, ennennäkemättömän työvoiton ansiosta armeijamme pystyi työntämään vihollisen takaisin ja murskaamaan hyökkääjän, joka oli valjastanut käyttöönsä lähes koko Euroopan taloudellisen potentiaalin.⁷⁹

Taloudellisen teeman ilmestyminen puheisiin selittyy lännen Venäjään kohdistamilla pakotteilla. Tarkoituksena on viestittää, että Neuvostoliitto selvisi taloudellisesti yksin vuosien 1941–1945 koettelemuksista, eikä nykyisilläkään pakotteilla täten ole merkitystä. Samalla vahvistuu ajatus Neuvostoliiton käytännössä yksin saavuttamasta voitosta, etenkin kun lännen Neuvostoliitolle antamaa taloudellista apua ei huomioida. Huomioarvoista on, että Putin korosti Neuvostoliiton toimineen tilanteessa, jossa Saksa oli valjastanut käyttöönsä lähes koko Euroopan taloudellisen potentiaalin. On tietysti totta, että Saksa hyödynsi liittolaistensa ja miehittämiensä alueiden taloudellisia voimavaroja. Kuitenkin jättämällä mainitsematta lännen mittavan taloudellisen avun Putin kehystää lännen ensisijaiseksi taloudelliseksi rooliksi Saksan sotatoimien mahdollistamisen. Todellisuudessa Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian Neuvostoliitolle osoittaman Lend Lease -avun nimissä Neuvostoliittoon toimitettiin muun muassa aseistusta, ajoneuvoja ja ruokaa. Avun on katsottu pelastaneen maan

nälänhädältä talvella 1942–1943 ja parantaneen puna-armeijan liikkuvuutta tavalla, joka mahdollisti nopean etenemisen sodan myöhemmissä vaiheissa.⁸⁰

Vuodesta 2011 käynnissä ollut Syyrian sisällissota heijastui vuosien 2016 ja 2017 puheisiin. Venäjä oli osallistunut sotaan syyskuun 2015 lopusta alkaen diktaattori Bašar al-Assadin puolella. Syyriassa Venäjän ilmavoimat pommittivat niin ääri-islamilaisten Isisin joukkoja kuin Yhdysvaltojen ja Turkin tukemia oppositiovoimiakin. Ristiriidasta huolimatta Venäjä ja Yhdysvallat tekivät sodan puitteissa jonkin verran yhteistyötä.⁸¹ Sotilasoperaatio näkyi molemmissa puheissa asevoimien nykytilan korostumisena. Vuoden 2016 puheessaan Putin kehui sotilaiden ja komentajien osoittaneen olevansa suuren isänmaallisen sodan sankarien perinnön kunniakkaita jatkajia, ja vuotta myöhemmin hän sanoi venäläisen sotilaan olevan valmis mihin tahansa uhrauksiin maansa vuoksi. Vuosien 2016 ja 2017 puheet tekivät tietyssä määrin paluun 2000-luvun alussa esillä olleisiin teemoihin, sillä mahdollisuus kansainväliseen yhteistyöhön avautui jälleen terrorismin vastaisen taistelun muodossa. Merkilläpantavaa on, että vuonna 2017 Putin nimesi terrorismin ohella kansainvälisiksi uhkiksi uusnatsismin ja ekstremismin. Kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun Putin käytti voitonpäivänä natsismin käsitettä nykyhetkeen viitatessaan.

Vuosien 2012–2017 länsikritiikki oli vuotta 2015 lukuun ottamatta varsin hillittyä. Putinin näinä vuosina esittämässä historiatulkinnoissa piili kuitenkin eräs tulevan vastakkainasettelun syistä. Esimerkiksi vuoden 2017 puheessaan hän sanoi, kuinka ”riemukas voitto hirveästä totalitaarisesta voimasta tulee aina säilymään ihmiskunnan historiassa suurimpana elämän ja järjen voittona kuolemasta ja barbaarisuudesta.” Puhumalla ”hirveän totalitaarisen voiman” kukistamisesta Putin antoi ymmärtää Stalinin Neuvostoliiton olleen totalitaarisen yhteiskuntamallin vastakohtana. Tämänkaltaiset tulkinnot olivat yhteensovittamattomia monien Itä- ja Keski-Euroopan maiden näkemysten kanssa, ja tulevana vuosina tämä ristiriita nousi puheissa suureen rooliin.

Puheet 2018–2021

2000-luvun ensimmäiseltä vuosikymmeneltä alkaen Venäjä on ollut osallisena niin sanotuissa muistisodissa Itä- ja Keski-Euroopan maiden kanssa, joiden historiapolitiittinen narratiivi on hyvin erilainen kuin Venäjän.⁸² Monissa alueen maissa historiapolitiikan tavoitteena on päästä eroon kommunismin ajan sym-

boleista ja narratiiveista. Esimerkiksi Puola kielsi vuonna 2017 totalitaristisia aatteita edustavat symbolit, mukaan lukien neuvostoliittolaiset muistomerkit.⁸³ Ukrainassa puolestaan yli 50 000 katua, aukiota ja muuta paikkaa nimettiin uudelleen vuosina 2015–2018 dekommunisaatiolakien säätämisen jälkeen.⁸⁴ Venäjä on nähnyt toimet haasteena omalle narratiivilleen, joka haastettuna on muuttunut entistäkin dogmaattisemmaksi.⁸⁵ Puheisiin tämä on vuodesta 2018 alkaen heijastunut tarpeena puolustaa Kremlin ”totuutta” ulkoisia ”valheita” vastaan.

Putin korostaa vuosittain, kuinka Neuvostoliitto vapautti Euroopan natsien vallasta. Paikoin hän ulottaa puna-armeijan roolin Euroopan ulkopuolelle sanoen Neuvostoliiton pelastaneen koko maailman.⁸⁶ Tämän narratiivin haastamisen hän esittää vääristelynä. Vuonna 2018 hän puhui sodan jälkeisestä tilanteesta, jossa ”kaikki maat, kaikki kansat ymmärsivät, että toisen maailmansodan lopputuloksen ratkaisi Neuvostoliitto.” Hän vertasi tilannetta nykyhetkeen, jossa hänen mukaansa nähtiin yrityksiä ”vetää ruksit yli niiden ihmisten teoista, jotka pelastivat Euroopan ja maailman orjuudelta ja holokaustin kauhuilta, yrityksiä väärentää sodan tapahtumia, haudata sankarit unohdukseen ja väärentää sekä uudelleenkirjoittaa historiaa.” Putinin mukaan Saksan liittolaisten ja sen valloittamaksi joutuneiden maiden toiminta oli häpeällistä. Hänen mukaansa: ”Tulemme aina olemaan ylpeitä siitä, että Neuvostoliiton kansa pysyi lujana eikä antanut periksi julmalle viholliselle, kun taas jotkut maat valitsivat mieluummin antautumisen, tekopyhän kompromissin tai suoran yhteistyön natsien kanssa.”⁸⁷

Putinin rinnastus on harhaanjohtava, sillä elokuussa 1939 Saksa ja Neuvostoliitto solmivat hyökkäämättömyyssopimuksen, jonka salaisessa lisäpöytäkirjassa Suomi, Baltian maat, Puola ja Romania jaettiin maiden välisiin vaikutuspiireihin. Molotov-Ribbentrop-sopimus nimellä tunnetun asiakirjan vuoksi Saksan ja Neuvostoliiton välillä oli huomattavaa yhteistoimintaa vuosina 1939–1941.⁸⁸ Putin pyrkiikin ennen kaikkea argumentoimaan, kuinka maailmanpoliittiset asetelmat eivät ole muuttuneet vuosikymmenten saatossa, sillä epäluotettavan lännen taholta tuleva vaara uhkasi edelleen Venäjää. Hän kehysti kiistakumppaninsa natsien perinnön jatkajiksi puhuessaan uusista uhista ”jotka kantavat samoja rumia piirteitä: itsekkyyttä ja suvaitsemattomuutta, aggressiivista nationalismia ja väitettä erityisyydestään.”⁸⁹

Putin palasi vuonna 2019 historiatulkintoihin jyrkin sananpainoin: ”Tänään näemme, kuinka monet maat vääristelevät tahallaan sotatapahtumia ja kuinka niitä, jotka kunnian ja ihmisarvon unohtaen palvelivat natseja, nyt ylistetään ja kuinka häpeämättömästi he valehtelevat lapsilleen ja pettävät esi-isänsä.” Putinin mukaan Venäjän pyhä tehtävä on sankarien kunnian suojeleminen.⁹⁰ Keskustelu

sodan syistä, tapahtumista ja opeista kävi erityisen vilkkaana sodan päättymisen 75-vuotisjuhlan alla. Syyskuussa 2019 Euroopan parlamentti hyväksyi päätöslauselman, joka Molotov-Ribbentrop-sopimukseen vedoten nimesi Saksan ja Neuvostoliiton syyllisiksi sotaan.⁹¹ Putin tulkinta oli aivan erilainen. Hän esitti näkemyksiään sodan syistä joulukuussa 2019 itsenäisten valtioiden yhteisön kokouksessa. Hän vähätteli Molotov-Ribbentrop-sopimuksen merkitystä rinnastaen sen muiden valtioiden Saksan kanssa solmimiin hyökkäämättömyyssopimuksiin. Hän nosti esiin syyskuussa 1938 solmitun Münchenin sopimuksen, jossa Iso-Britannia, Ranska, Italia ja Saksa sopivat Tšekkoslovakian Sudeettialueiden luovuttamisesta Saksalle.⁹² Näin länsi oli Putinin mukaan pettänyt liittolaisensa tilanteessa, joka oli ollut viimeinen tilaisuus pysäyttää Hitler ja siten laukaissut sotaan johtaneen tapahtumaketjun.⁹³

Putin esitti samankaltaisia ajatuksia vajaata viikkoa ennen vuoden 2020 paraatia, joka järjestettiin koronapandemian vuoksi poikkeuksellisesti 24.6.⁹⁴ Esseessään *75 vuotta suuresta voitosta: Yhteinen vastuu historiasta ja tulevaisuudesta* Putin näki jälleen Molotov-Ribbentrop-sopimuksen merkityksen vähäisenä ja korosti Münchenin tapahtumia. Neuvostoliiton toimia hän puolusti väittäen maan osallistuneen Puolan jakoon ainoastaan suojellakseen Itä-Puolassa asuneita ukrainalaisia ja valkovenäläisiä ja Baltian maiden hän puolestaan kirjoitti liittyneen Neuvostoliittoon kansainvälisen oikeuden mukaisesti.⁹⁵ Vuoden 2020 voitonpäivänpuheessa Putin tiivisti sotaa koskevan narratiivinsa ytimekkäästi:

Kansamme päihitti kauhean, totaalisen pahuuden, murskasi yli kuusisataa divisioonaa, tuhosi yli 75 prosenttia natsien ilmavoimista, tankeista ja tykistöstä kulkiessaan oikeutettua ja ikuisen pyhää polkua loppuun saakka voitokkaaseen päämääräänsä! Tämä on sodan päätötuus, rehellinen ja selkeä. Meidän on suojeltava ja puolustettava sitä sekä siirrettävä se lapsillemme, lastenlapsillemme ja lastenlastenlapsillemme.⁹⁶

Puhuessaan totuudesta Putin vaikuttaa tarkoittavan faktojen sijaan oikeudenmukaisuutta,⁹⁷ jolloin oleellista ei ole Itä-Euroopan miehitys tai Neuvostoliiton sotarikokset vaan se, että muista poikkeavaa rohkeutta ja jalomielisyyttä edustanut Neuvostoliitto kukisti äärimmäisen pahuuden ja pelasti maailman. Liittämällä sodan muistoon pyhyyden käsitteen Putin erottaa sodasta käytävän keskustelun reaali maailmasta, siirtäen sen paremmin uskontoon sopivalle henkiselle maaperälle. Kyseessä on ritualistinen totuus, joka toimii linkkinä menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden välillä, sillä historiatietoisuus, jossa venäläiset ovat totuuden vaalijoita, on päämäärä itsessään: se on ominaisuus, jonka ansiosta

Venäjä erottautuu muista – ennen muuta lännestä – ja joka korostaa Venäjän asemaa suurvaltana.⁹⁸ Putinin manikealainen, nyansseista vapaa narratiivi heijastuu tapaan, jolla Putin puhuu sodanajan sukupolvesta. Presidentin mukaan neuvostokansalaiset voittivat sodan paitsi rohkeutensa ja patriotismsinsa, myös omaksumiensa perivenäläisten arvojen, kiltteyden ja anteliaisuuden, ansiosta.⁹⁹

Vuonna 2021 Putin vei Neuvostoliiton ja Venäjän roolin korostamisen tavallista pidemmälle väittäessään, että ”sodan raskaimmilla hetkillä, niiden tärkeiden taisteluiden aikana, jotka ratkaisivat natsismin vastaisen taistelun, kansamme kulki yksin raskasta, sankarillista ja uhrautuvaa tietä kohti voittoa.” Kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun Putin esitti Neuvostoliiton olleen yksin Saksan vastaisessa kamppailussa. Sittemmin hän toisti väitteen vuonna 2024.¹⁰⁰ Vuoden 2021 puhe pidettiin aiempaa jännittyneemmässä ilmapiirissä, sillä tilanne Ukrainan rajoilla oli kiristynyt kevään 2021 aikana Venäjän keskitettyä rajalla joukkojaan.¹⁰¹ Ilmapiiri heijastui puheeseen, jossa Putin viittasi Ukrainaan ja sen läntisiin tukijoihin väittäen heidän olevan vaarassa toistaa menneisyyden virheet historiatulkintojensa vuoksi:

Historia vaatii, että siitä opitaan, mutta nyt näkyy merkkejä siitä, että suuria osia natsi-ideologiasta yritetään palauttaa kirjoittamalla uusiksi historiaa ... tänään todistamme kuolemanpartioiden elossa olevien jäsenten ja heidän seuraajiensa yrittävän uudelleenkirjoittaa historiaa ja antaa oikeutus petteille ja rikollisille, joiden kädet ovat tahtaantuneet satojen tuhansien siviilien verestä.¹⁰²

Puhe varoitti, että he ”jotka suunnittelevat uutta aggressiota eivät saa anteeksiantoa tai ymmärrystä.”¹⁰³ Ukrainan ja lännen väitettyihin natsisympatioihin vetoamalla Putin pohjusti hyökkäystä Ukrainaan, joka alkoi helmikuussa 2022. Näin teki myös Putinin heinäkuussa 2021 julkaisema essee *Venäläisten ja ukrainalaisten historiallisesta ykseydestä*, jossa hän kiisti Ukrainan Venäjästä erillisen identiteetin olemassaolon. Ukrainalaisuus oli Putinin mielestä lännessä kehitelty konstruktio, jonka olivat luoneet puolalaiset ja ”vähävenäläiset” eliitit. Nykyhetkeen palatessaan hän väitti Ukrainan nykyisen politiikan olevan seurausta lännen pyrkimyksistä luoda Ukrainasta ”antivenäläinen projekti.”¹⁰⁴ Kirjoituksen teemat nousivat esiin sodanaikaisissa puheissa vuosina 2022–2024.

Puheet hyökkäyssodan aikana 2022–2024

Venäläiset vetivät kesällä 2021 osan sotilaistaan pois Ukrainan rajalta, mutta syksyllä joukkojen keskittäminen jatkui.¹⁰⁵ Kireässä tilanteessa Venäjä esitti lännelle 17. joulukuuta vaatimuksia, joiden mukaan Naton olisi poistettava joukkonsa ja aseensa maista, jotka olivat liittyneet liittokuntaan vuoden 1997 jälkeen. Lisäksi Naton laajentuminen tulisi pysäyttää, eikä sen tulisi järjestää harjoituksia ilman Venäjän suostumusta Ukrainassa, Itä-Euroopassa, Kaukasuksen maissa tai Keski-Aasiassa.¹⁰⁶ Nato ja Yhdysvallat torjuivat ehdotukset tammikuussa ja tekivät omat, tuloksiin johtamattomat vastaehdotuksensa.¹⁰⁷ 24.2.2022 Venäjä aloitti täysimittainen hyökkäyssodan Ukrainaa vastaan. Venäjän toimet tuomittiin jyrkästi länsimaissa, jotka ovat sodan aikana tukeneet Ukrainaa.¹⁰⁸

Julistaessaan ”sotilaallisen erikoisoperaation” alkaneeksi Putinin puhe liikkui tiiviisti lännen ympärillä – Ukraina mainittiin ensimmäisen kerran vasta puheen puolivälin tienoilla. Putin syytti lännen toimineen säännönmukaisesti Venäjää vastaan kylmän sodan päättymisestä alkaen. Huomio oli Yhdysvalloissa, jonka liittolaiset nähtiin sen tahtoa toteuttavina välineinä. Putin kehysti sotatoimia suuren isänmaallisen sodan kautta: Venäjän oli taisteltava läntistä uhkaa vastaan, sillä länsi pyrki luomaan Ukrainasta anti-Venäjän, mikä muodosti riskin Venäjän turvallisuudelle. Väittäen valheellisesti Ukrainan olevan natsien hallitsema maa, Putin vetosi Ukrainan sotilaisiin, jotteivat he tekisi vastarintaa venäläisille sillä ”teidän isänne, isoisänne ja isoisoisänne eivät taistelleet natsien miehittäjiä vastaan eivätkä puolustaneet yhteistä isänmaatamme, jotta nykyiset uusnatsit voisivat ottaa vallan Ukrainassa.”¹⁰⁹

Ajatus eksistentiaalisesta uhasta, joka nousee suuren isänmaallisen sodan tunteikkaista muistoista auttaa esittämään sotatoimet ainoana vaihtoehtona – menneisyyden kauhut toistuvat, ellei Venäjä palaa vuosien 1941–1945 rooliinsa. Tämä on malliesimerkki Timothy Snyderin lanseeraaman ”ikuisuuden politiikan” hyödyntämisestä. Putin toistaa syklisesti toistuvaa uhriutumistarinaa, jossa samat uhat nousevat esiin aina uudelleen ja uhkien torjuminen toimii hallinnon vallan oikeutuksena.¹¹⁰ Ensimmäisessä sodan aikaisessa voitonpäivän puheessaan Putin oikeutti hyökkäystään vetoamalla historiallisiin merkkihenkilöihin asettaen rinta rinnan niin Kiovan Rusin, Venäjän keisarikunnan kuin Neuvostoliitonkin sankareita, kuten Prinssi Svjatoslavin, marsalkka Suvorovin ja kenraali Nikolai Vatuninin.¹¹¹ Näin hän asetti Ukrainan sodan laajempaan historialliseen kontekstiin, jolloin nykyinen taistelu asettui osaksi samaa jatkumoa paitsi suu-

ren isänmaallisen sodan, myös muiden Venäjän käymien voittoisiksi ja oikeamielisiksi miellettyjen sotien kanssa.

Uutena elementtinä puheessa oli liberaalin arvomaailman kritiikki. Venäjän ja lännen suhteiden kiristytessä länsimaaisessa keskustelussa on esitetty maailman elävän toista kylmää sotaa.¹¹² Ajatusta voi kritisoida, sillä nykyhetken välirikko perustuu muille tekijöille kuin kylmän sodan ideologinen kamppailu. Silti on kiistämätöntä, että tämänhetkinenkin vastakkainasettelu perustuu osin maailmankuvien väliselle ristiriidalle. Venäjä pyrkii asemoitumaan ”perinteisten arvojen” suojelijaksi ”moraalitonta” länttä vastaan. Venäjä esitetään maaksi, jossa perinteinen naisen, miehen ja heidän lapsiensa muodostama perhemalli on suuremmassa arvossa kuin länessä. Arkitodellisuuden kanssa ideaalilla on vähemmän tekemistä kuin retoriikka antaa ymmärtää, sillä avioerot ovat Venäjällä yleisiä ja lapsiluvut matalia.¹¹³ Valtion konservatiivisen ideologian näkökulmasta tietyt ihmisen ominaisuudet, kuten sukupuoli, seksuaalisuus tai kansallisuus, eivät ole helposti muutettavissa olevia sosiaalisia konstruktioita, vaan perimmäinen osa ihmisyyttä. Liberaalin politiikan katsotaan näin ollen uhkaavan ihmisyyden ydintä.¹¹⁴ Arvomaailma heijastuu lainsäädännön kautta kansalaisten elämään. Perinteisten arvojen nojalla perheväkivalta poistettiin rikoslaista vuonna 2017¹¹⁵ ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksia on merkittävästi kavennettu.¹¹⁶ Kysymykset sukupuolesta ja seksuaalisuudesta ovat lisäksi yhteydessä turvallisuuspolitiikkaan, sillä Venäjä kytkee teemat kansakunnan olemassaoloon. Tämä on heijastunut suoraan myös sen käymään sotaan Ukrainassa, jota Venäjä on vuodesta 2014 lähtien perustellut osin ”perinteisten” arvojen suojelulla.¹¹⁷

Vuonna 2022 Putin, viitaten seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin, kritisoi länttä ”yrityksestä peruuttaa tuhatvuotiset arvot.”¹¹⁸ Hän yhdisti teeman sodasta käytävään keskusteluun, liittäen lännen arvomaailman osaksi sen ”valheellista” tulkintaa sodan tapahtumista: ”tämänkaltaisen moraalinen alennus perustuu toisen maailmansodan kyyniseen väärentelyyn, mikä eskaloi russofobaa, ylittää petteureita, pilkkaa heidän uhriensa muistoa ja unohtaa heidät, jotka voittivat sodan kärsimystensä kautta.”¹¹⁹ Putin palasi arvokysymyksiin myös seuraavana vuonna, jolloin hän yhdisti liberaalit arvot lännen taholta tuleviin turvallisuusuhkiin. Putinin mukaan lännen ”globalistieliiitti jankuttaa erityisyydestään” ja ”yllyttää ihmisiä käymään toistensa kimppuun ja hajottaa yhteiskuntia, provosoi verisiä konflikteja ja vallankaappauksia, kylvää vihaa, russofobaa, aggressiivista nationalismia sekä tuhoaa myös perheiden sisäisiä perinteisiä arvoja, jotka tekevät ihmisestä ihmisen.”¹²⁰

Länsimaisessa kontekstissa seksuaalivähemmistöjen ja ”veristen konfliktien” rinnastaminen voi kuulostaa hämmästyttävältä, mutta Venäjällä välttämättä ei. Levadan 2021 kyselyn mukaan 68 prosenttia venäläisistä ei hyväksy kahden aikuisen välistä suostumuksellista suhdetta, mikäli he ovat samaa sukupuolta. Kysyttäessä suhtautumista homoseksuaaleja kohtaan, tunsivat 38 prosenttia inhotusta tai pelkoa, mutta ystävällisyyttä sanoi tuntevansa vain kolme prosenttia. Lisäksi 59 prosenttia oli sitä mieltä, ettei homoilla tulisi olla samoja oikeuksia kuin muilla.¹²¹ Puhuessaan perinteisistä arvoista Putin määrittää hyväksyttävää tapaa olla venäläinen, jolloin he, jotka eivät arvomaailmaa jaa, ovat toisia.¹²² Samalla Putinin viestin on tarkoitus tavoittaa myös ulkomaailma, sillä Venäjän paikka maailmassa määräytyy osin arvojen kontekstissa.¹²³ Viestin voidaan olettaa saavan vastakaikua Unkarin kaltaisissa valtioissa, joissa suhtautuminen Venäjään on melko myönteistä.¹²⁴ Myös Afrikassa Venäjän viesti voi olla tehokas. Neuvostoliiton perillisenä Venäjä nauttii kunnioitusta monin paikoin maanosaa, sillä Neuvostoliitto tuki useiden alueen maiden itsenäisyyshankkeita.¹²⁵ Lisäksi läntisten toimijoiden arvopuhe toimii huonosti alueella, jossa historiallinen kuva lännestä perustuu usein alistamiseen.¹²⁶ Afrikkaan ja muihin niin sanotun globaalin etelän maihin Putin pyrki vetoamaan myös vuoden 2024 puheessaan, jossa hän nosti esiin kolonialismin korostaessaan lännen moraalista rappiota.¹²⁷

Vaikka Putin näkee lännen moraalittomana toimijana, on hän sodankin aikana vakuuttanut Venäjän olevan valmis edistämään yhteistyötä rauhan puolesta.¹²⁸ Hänen narratiivissaan esteenä yhteistoiminnalle on länsi. Vuoden 2022 puheessaan hän nosti esiin Venäjän joulukuussa 2021 lännelle tekemän ehdotuksen, joka hänen mukaansa oli osapuolten intressit huomioiva kompromissi.¹²⁹ Lännen torjuva suhtautuminen Venäjän sopimusluonnokseen paljasti Putinin mukaan sen aggressiiviset tarkoitukset, joiden vuoksi Venäjä oli pakotettu toimimaan. Putinin mukaan lännen tukema Ukraina suunnitteli aggressiivisia toimia maansa venäläistä vähemmistöä kohtaan:

Uusi rangaistusoperaatio Donbasiin ja hyökkäys historiallisille maillemme, mukaan lukien Krimille, oli avoimessa valmistelussa. Kiova ilmoitti voivansa hankkia ydinaseita. NATO-blokki aloitti aktiivisen sotilaallisen varautumisen rajoillamme. Näin ollen rajoillamme oli kehkeytymässä uhkaava tilanne, jota oli mahdotonta hyväksyä. Kaikki viittasi siihen, että yhteenotto USA:n ja sen käskyläisten tukemien uusnatsien ja banderiittien välillä oli väistämätön.¹³⁰

Banderiiteilla Putin viittasi ukrainalaiseen Stepan Banderaan (1909–1959), äärioikeistolaiseen nationalistiin, jonka johtama liike teki toisen maailmansodan aikana yhteistyötä natsien kanssa.¹³¹ Sodan jälkeen banderiiteilla viitattiin Neuvostoliitossa yleisesti ukrainalaisiin nationalisteihin.¹³² Nostamalla esiin Banderan Putin pyrki vahvistamaan mielikuvaa Ukrainasta natsimielisenä vihollisena ja oikeuttamaan Venäjän toimia vuosien 1941–1945 tapahtumien avulla. Samalla Ukrainan toisen maailmansodan aikaiseksi viitepisteeksi nousee tarkoituushakuisesti juuri Bandera siitäkkin huolimatta, että noin seitsemän miljoonaa ukrainalaista kuoli toisessa maailmansodassa, heistä noin 1,4 miljoonaa taistelllessaan puna-armeijan riveissä natsismia vastaan.¹³³ Käynnissä olleesta sodasta huolimatta Ukrainan rooli Venäjän vihollisena oli toissijainen länsivastaiselle narratiiville. Vuonna 2023 Putin liitti jälleen historiatulkintoista käytävät kiistat osaksi lännen strategiaa. Neuvostosotilaiden muistomerkkien ja voittajien muiston häpäisyn lisäksi tavoitteena oli luoda ”todellinen kultti natseille ja heidän apureilleen.” Putinin mukaan tämä oli:

revanssin hakemista niiltä, jotka olivat kyynisesti ja näkyvästi suunnittelemassa uutta marssia Venäjälle, ja jotka kokosivat yhteen uus-natsistisen roskaväen ympäri maailmaa tätä tarkoitusta varten. Heidän päämääräänsä – eikä siinä ole mitään uutta – oli hajottaa ja tuhota maamme, nollata ja mitätöidä toisen maailmansodan lopputulokset, hajottaa kansainvälinen turvallisuusjärjestelmä ja kansainvälinen laki ja kuristaa kaikki suvereenit kehityksen keskusket.¹³⁴

Putinin narratiivia voi tarkastella *pessoptimismin* ja nationalistisen konspirationismin käsitteiden kautta. Ensin mainittu viittaa siihen, kuinka nationalistisessa retoriikassa ylpeys historiasta yhdistyy nöyryytyksen kokemuksiin, jolloin muodostuu niin sanottu ylpeän uhrin narratiivi.¹³⁵ Venäjän kirkkain hetki oli voitto toisessa maailmansodassa, mutta ulkomaailma ei Putinin mukaan osoita tästä kiitollisuutta, vaan pyrkii häivyttämään saavutuksen historiasta. Venäjän historiallisen roolin väheksyminen näyttäytyy hänen retoriikassaan osana lännen laajempaa pyrkimystä minimoida Venäjän kansainvälistä asemaa. Näin historiatulkintoista käytävät kiistat yhdistyvät nationaliseen konspirationismiin, jossa vihanieliset toimijat, tässä tapauksessa länsi, juonittelevat Venäjää vastaan.¹³⁶ Länsi tarkoittaa ennen muuta Yhdysvaltoja pienempien toimijoiden näyttäytyessä ”satelliitteina, jotka teeskentelevät, etteivät huomaa mitään ja sietävät kaiken.”¹³⁷

Yhdysvaltojen korostaminen perustuu paitsi sen todelliseen, joskin Putinin tapauksessa liioiteltuun, vaikutusvaltaan, myös sen käyttökelpoisuuteen vihol-

liskuvan luonnissa, sillä Yhdysvallat on venäläisten keskuudessa inhotuin valtio.¹³⁸ Kuitenkin ottaen huomioon Yhdysvaltojen presidentiksi tammikuussa 2025 palanneen Donald Trumpin ilmeiset Venäjä-sympatiat, on mahdollista, että Yhdysvaltojen kritiikki vaimenee tulevissa puheissa. Yhdysvaltojen lisäksi myös ajatuksella Naton uhasta on kaikupohjaa. Kesällä 2022 60 prosenttia Levadan kyselytutkimukseen vastanneista venäläisistä arvioi maalla olevan syytä pelätä Natoa ja Ukrainan mahdollisen jäsenyyden koki uhaksi yli 80 prosenttia.¹³⁹ Narratiivi lännen muodostamasta konkreettisesta uhasta on oleellinen sodan oikeutuksen kannalta, sillä Levadan kysely vuodelta 2021 osoittaa, että 66 prosenttia venäläisistä haluaa ennen kaikkea elää korkean elintason maassa, joka ei välttämättä kuulu maailman johtaviin valtioihin.¹⁴⁰ Toisin sanoen pelkkä geopolittinen argumentti yksinapaisen maailman kumoamisesta tuskin olisi riittävä peruste sodalle. Lännen korostaminen myös selittää venäläisten odotettua heikompaa menestystä sodassa. Ennen kaikkea se riistää Ukrainalta toimijuuden, jolloin maa näyttäytyy lännen kontrolloimana nukkevaltiona, jota hallitsee Venäjälle vihamielinen hallinto. Ukrainalaisista itsestään on tulkinnan mukaan tullut valtaan päässeeseen rikollisen hallinnon panttivankeja. Kokonaisuus esitetään osaksi prosessia, jonka lopullisena tavoitteena on tuhota Venäjä.¹⁴¹

Puheiden sotatapahtumia koskeva pääviesti on säilynyt Ukrainan sodan aikana jokseenkin samana – keskiössä on vapauttajana toimineen Neuvostoliiton lähes yksin saavuttamana voitto, jonka vuoksi maailma pelastui. Putinin puheissa, samoin kuin venäläisten näkemyksissä yleisemminkin, on kuitenkin havaittavissa merkkejä muutoksesta suuntaan, jossa ei välttämättä ole kyse vain oman roolin korostamisesta. Vuonna 2024 Putinin puhui kuinka ”sodan kolmen ensimmäisen pitkän ja rankan vuoden ajan Neuvostoliitto tasavaltoineen taisteli natsseja vastaan käytännössä yksin, samalla kun käytännössä koko Eurooppa työskenteli natsien sotakoneen hyväksi.”¹⁴² Puhuessaan koko Euroopasta Putin viittaa paitsi Saksan liittolaisiin, myös miehitettyihin alueisiin, joiden resursseja Saksa käytti.

On mahdollista, että Euroopan rooli on muutoksessa, jolloin se ei enää näytetty ensisijaisesti vähäpätöisenä liittolaisena tai Neuvostoliiton pelastamana uhrina vaan Saksan aiheuttaman tuhon osasyllisenä. Tätä teemaa Putin nosti esiin myös Stalingradin taistelun muistoksi pitämässään puheessa helmikuussa 2023. Hän rinnasti Stalingradin ja Ukrainan, joissa molemmissa oli hänen mukaansa kyse kamppailusta ”kollektiivista länttä” vastaan. Hän vertasi Saksan valloitusotaa lännen Ukrainalle antamaan sotilasapuun, sillä Venäjä oli ”jälleen

saksalaisten Leopard-tankkien uhkaama” ja lännen suunnitelmissa oli taistella Venäjää vastaan Ukrainan maaperällä Hitlerin seuraajien avulla.¹⁴³

Onko nykypäivän vihollinen muodostumassa myös toisen maailmansodan aikaiseksi vastustajaksi? Levadan vuonna 2024 julkaisema tutkimus kysyi venäläisiltä, ”mitkä valtiot olivat liittolaisiamme suuressa isänmaallisessa sodassa?” Tuloksista voidaan havaita Yhdysvaltojen, Iso-Britannian ja Ranskan saamien mainintojen, jotka olivat vuodesta toiseen pysyneet samoissa lukemissa, olleen mittaushistorian alhaisimmalla tasolla. Oheinen taulukko osoittaa mittaushistorian trendit vuodesta 2000 vuoteen 2024.¹⁴⁴

	2000	2001	2004	2005	2014	2015	2024
Yhdysvallat	68 %	66 %	60 %	65 %	51 %	57 %	47 %
Britannia	59 %	59 %	57 %	63 %	55 %	56 %	46 %
Ranska	34 %	28 %	33 %	36 %	24 %	26 %	22 %
Puola	16 %	19 %	15 %	20 %	15 %	13 %	15 %
Kiina	1 %	2 %	2 %	2 %	3 %	13 %	8 %

Samassa kyselyssä kartoitettiin myös sodan aikaisia vihollisia. Näkemyksissä, joiden mukaan länsiliittoutuneet olivat Neuvostoliiton vihollisia, on tapahtunut kasvua, vaikkakin näkemystä kannattavat yhä vain harvat. Vuonna 2005 vain kaksi prosenttia vastanneista piti Yhdysvaltoja vihollisena, kun taas vuonna 2024 lukema oli noussut kuuteen prosenttiin. Vuonna 2005 Iso-Britanniaa piti vihollisena prosentti vastanneista, vuonna 2024 puolestaan viisi prosenttia. Kiinan osuus oli tippunut vuoden 2005 neljästä prosentista vuoden 2024 yhteen prosenttiin.¹⁴⁵

Kiinan rooli on muutenkin muutoksessa. Kuten taulukosta voidaan havaita, ennen vuotta 2015 harva mainitsi Kiinaa liittolaisena. Vuonna 2015 tapahtui muutos ja Kiinan maininneiden lukumäärä moninkertaistui. Vaikka lukema laski vuoteen 2024 mennessä, oli maan koettu rooli edelleen paljon suurempi kuin mittaushistorian alussa. Kiinan kasvanut rooli on heijastunut myös puheisiin. 2015 Putin mainitsi maan ensi kertaa, ja sittemmin Kiina on noussut esiin vuosina 2020, 2022 ja 2024. Toisin sanoen Kiina mainitaan liittolaisena useammin kuin Yhdysvallat ja Iso-Britannia. Vaikka Kiinan panos Japanin vastaisessa sodassa on kiistämätön, on voitonpäivän tarkoitus juhlistaa Saksasta saavutettua voittoa. Kiinan roolin korostaminen alleviivaa maailmanpolitiikan vaikutusta painotuksiin, sillä se mainittiin ensi kertaa aikana, jolloin maiden suhteet olivat lämmenneet, samalla kun Venäjän ja lännen välit olivat

hyiset Krimin miehityksen ja Itä-Ukrainan sodan vuoksi.¹⁴⁶ Kiinan saamista maininnoista huolimatta on todennäköistä, että lännen rooli säilyy puheissa keskeisenä, sillä sen osittainen esiinnousu vihollisena rinnastuu pidempään historialliseen jatkumoon, jossa lännen toiminta on keskeistä Venäjän itseymmärryksen kannalta.

Kokonaisuutena tarkasteltuna Putinin retoriikassa on paljon menneisyydestä tuttua. Hänen sotaa koskeva mustavalkoinen narratiivinsa luotiin jo Neuvostoliitossa. Niin ikään oman maan esittäminen rauhanomaisena ja kiistakumppanien leimaaminen fasisteiksi kuuluivat Neuvostoliiton toiminatatapoihin.¹⁴⁷ Salaliittomaiset narratiivitkaan eivät ole Putinin keksintö vaan niiden juuret voidaan jäljittää vähintään Stalinin aikaan.¹⁴⁸ Putinin retoriset valinnat eivät kuitenkaan ole riippuvaisia menneisyyden esimerkeistä, vaan hänelle on ominaista tulkita sodan ajan tapahtumia opportunistisesti nykyhetken tilanteesta käsin. Länsiliittolaisten rooli on kutistunut suhteiden kiristyessä ja Ukraina, joka oli keskeinen osa Neuvostoliittoa ja sen sotaponnisteluita, näyttäytyy yksinomaan natsistisen vihollisen roolissa. Kun tarve niin vaatii, saa Putin mahdutettua jopa seksuaalivähemmistöjen oikeudet osaksi suuren isänmaallisen sodan narratiivia. Kuten Ivan Kurilla on todennut, käyttäessään nykyisyyden ja menneisyyden yhdistäviä analogeja Putin ei vaikuta ainoastaan nykyhetken tulkintaan. Sen sijaan hän aktiivisesti muokkaa myös menneisyydestä tehtäviä tulkintoja, usein todellisten tapahtumien kannalta kestävämmään suuntaan.¹⁴⁹ Näin toimimalla Putin väristelee totuutta, jota hän vuodesta toiseen väittää puolustavansa.

Yhteenveto

Puheissaan Putin on kasvavissa määrin korostanut Venäjän ja lännen välistä kiuhaa. Erojen juurisyys löytyvät hänen mukaansa historiasta. Neuvostoliitto, jonka suorana perillisenä Venäjä näyttäytyy, kukisti kansallissosialistisen Saksan käytännössä yksin. Liittolaisten rooli oli vähäpätöinen ja länsi saakin kiittää pelastumisestaan Neuvostoliittoa ja Venäjää. Konteksti huomioiden painotus ei ole yllättävä. Riippumatta Venäjän ja lännen väleistä, ovat puheet aina korostaneet Neuvostoliiton ja Venäjän roolia ja tulevat luultavasti tekemään niin tulevaisuudessakin, presidentistä riippumatta. Puheissa on kuitenkin nähtävissä seikkoja, jotka voivat kieliä länsiliittolaisten roolin olevan muuttumassa. Putin on entistä suorasanaisemmin väittänyt Neuvostoliiton taistelleen ratkaisevilla hetkillä yksin ja ratkaisseet so-

dan taloudelliset haasteet itse. Samaan aikaan Euroopan roolia osana Saksan sotakoneistoa on korostettu.

Putin on etenkin vuodesta 2018 alkaen kehystänyt Kremlin ”totuutta” kyseenalaistavat narratiivit osaksi poliittista kampanjaa, jonka tarkoituksena on Yhdysvaltojen johtaman yksinapaisen maailman tukeminen. Tämän kehityksen huipentumaksi Putin esittää Ukrainan tilanteen. Putin ei pidä Ukrainaa itsenäisenä toimijana, vaan väittää sen olevan lännen kontrollissa oleva natsistinen valtio. Lännen roolin keskeinen asema johtunee vuoden 2022 hyökkäyksen epäonnistumisesta ja siitä syntyneestä tarpeesta kehystää hyökkäyssota suuren isänmaallisen sodan kaltaiseksi puolustukselliseksi selviytymiskamppailuksi. Vetoaminen natsismiin palauttaa Venäjän vuosien 1941–1945 rooliin, jolloin maalla ei näennäisesti ole muuta vaihtoehtoa kuin taistella.

Suuren isänmaallisen sodan perintöä muokataan opportunistisesti sopimaan kulloisenkin hetken poliittiseen kontekstiin. Huomattavin esimerkki on puheisiin viime vuosina ilmaantunut liberaalin arvomaailman kritiikki. Venäjän niin sanottu tuhatvuotiset arvot liitetään kyynisesti osaksi suuren isänmaallisen sodan perintöä, jonka varjolla liberalismiin kritiikki on saatu mukaan osaksi länsivastaista retoriikkaa. Yltyneestä lännen kritiikistään huolimatta Putin pitää yhä puheissaan auki mahdollisuutta yhteistyölle, mutta tämän yhteistyön tulisi tapahtua Venäjän haluamissa puitteissa. Samalla yhteistyömahdollisuuksien pitäminen avoimena antaa Putinille tilaisuuden kehystää Venäjää järkeväksi ja rauhantahtoiseksi toimijaksi, jonka toiveisiin kohtuuton länsi ei vastaa.

FT in spe Antti Okko väitteli yleisen historian oppiaineesta Jyväskylän yliopistosta kesäkuussa 2025. Väitöskirjatutkimuksessaan hän tarkasteli venäjänkieliseltä kulttuurialueelta tulevan rockmusiikin politisoitunutta vastaanottoa Yhdysvalloissa. Populaarikulttuurin yhteiskunnallisten merkitysten lisäksi hän on kiinnostunut venäläisestä historiapolitiikasta ja venäläisessä keskustelussa ilmenevistä länsivastaisista narratiiveista.

Viitteet

- 1 Levada 2020.
- 2 Harrison 2021.
- 3 Esimerkiksi valtioon kytköksissä oleva Venäjän sotahistoriallinen seura pitää yllä sodan muistoa ja siitä rakennuttua narratiivia. Ks. Mikkonen 2022.
- 4 Levada 2016.

- 5 *Meduza* 2024.
- 6 Luntinen 2015, 734.
- 7 Hlevnjuk 2019, 342–343.
- 8 Talbott 1971, 468–475.
- 9 Edele 2019, 786.
- 10 Malinova 2017, 50.
- 11 Petrone 2023.
- 12 Edwards & Rabbia 2022, 76.
- 13 Edele 2017, 97.
- 14 Forest 2002, 529–530.
- 15 Malinova 2017, 44–45.
- 16 Malinova 2017, 50.
- 17 Smith 2002, 86–89.
- 18 Malinova 2017, 54.
- 19 Federalnyi zakon ot 19.05.1995.
- 20 Parppei 2023, 42.
- 21 Malinova 2017, 55.
- 22 Putin 2000.
- 23 Putin 2002 ja 2003.
- 24 O'Loughlin, Tuathail & Kolossov 2004, 3.
- 25 Palonkorpi & Smith 2005, 18.
- 26 Putin 2005.
- 27 Putin 2007.
- 28 Putin 2007b.
- 29 Medvedev 2009.
- 30 Barry 2010.
- 31 Laine 2020, 17.
- 32 Koesel & Bunce 2012, 415.
- 33 Astrasheuskaya & De Carbonnel 2012.
- 34 Putin 2012b.
- 35 Laine 2020, 17.
- 36 Putin 2013.
- 37 Presidentin asetus 2024.
- 38 Mikkonen 2022, 122.
- 39 Laine 2020, 17.
- 40 Edele 2017, 97.
- 41 Mikkonen 2022, 121.
- 42 Parppei 2023, 42.
- 43 Mikkonen & Parkkinen 2023, 5; Edele 2017, 90.
- 44 Chkhaidze 2024; Sarotte 2023.
- 45 Miller 2023.
- 46 Tuikka 2007, 302.
- 47 Mikkonen & Parkkinen 2023, 5.
- 48 Korpela 2023, 129.
- 49 Mikkonen 2022, 122.
- 50 Parppei 2023, 42.

- 51 Parppei 2023, 40.
- 52 Parppei 2023, 69.
- 53 Mikkonen & Parkkinen 2023, 7–8.
- 54 Edele 2017, 97–98.
- 55 Antopov 2019, 412.
- 56 Malinova 2017, 60–61.
- 57 Tarkemmin Libyasta ks. esim. Petersson 2024.
- 58 RBK 2011.
- 59 Putin 2012.
- 60 Putin 2013.
- 61 Putin 2005.
- 62 Tarkemmin EU:n ja Ukrainan neuvotteluista ks. esim. Van der Loo & Akhmediani 2020.
- 63 Sevastopol vuosina 2014, 2019–2021, Krim 2022 ja 2024.
- 64 Kudelia 2014.
- 65 Robinson 2016, 514–516.
- 66 Korhonen, Simola & Solanko 2018.
- 67 Horbyk 2015.
- 68 Putin 2014b.
- 69 The White House 2005.
- 70 Putin 2015.
- 71 Putin 2015.
- 72 Putin nosti tapaukset esiin muun muassa julistaessaan ”sotilaallista erikoisoperaatiota” 24.2.2022. Ks. Putin 2022b.
- 73 Laruelle 2024, 13.
- 74 Andrews 2010, 687.
- 75 Beevor 2000, 466.
- 76 Andrews 2010, 687.
- 77 Andrews 2015, 687–668.
- 78 Putin 2016–2019 ja 2021.
- 79 Putin 2016.
- 80 Beevor 2012, 263.
- 81 Hamilton, Miller & Stein 2020.
- 82 Malinova 2017, 66.
- 83 BBC 2017.
- 84 Yurchuk 2018.
- 85 Kurilla 2020, 503–504.
- 86 Putin 2012, 2013, 2018 ja 2020.
- 87 Putin 2018.
- 88 Sen lisäksi, että maat jakoivat Euroopan maita etupiireihinsä, yhteistyötä oli myös esimerkiksi talouden saralla. Ks. Beevor 2012, 224–225.
- 89 Putin 2018.
- 90 Putin 2019.
- 91 Join motion for a resolution on the importance of European remembrance for the future of Europe.
- 92 Tarkemmin Münchenin sopimuksesta ks. Zagare & Kilgour 2022.
- 93 Neformalnyi sammit SNG.

- 94 Kuten Putin puheessaan muistutti, päivämäärä oli sama kuin ensimmäisessä, vuoden 1945 paraatissa.
- 95 Putin 2020b.
- 96 Putin 2020.
- 97 Putinin käyttämä venäjänkielinen sana pravda, totuus, sisältää oikeudenmukaisuuteen viittaavia konnotaatioita. Parkkinen 2022, 108–110.
- 98 McGlynn 2023, 229.
- 99 Putin 2021.
- 100 Putin 2024.
- 101 Bielieskov 2021.
- 102 Putin 2021.
- 103 Putin 2021.
- 104 Putin 2021b. Tarkempi analyysi Putinin sisällöstä ks. Parkkinen & Mikkonen 2023.
- 105 Harris & Sonne 2021.
- 106 Venäjän ulkoministeriön sopimusluonnos.
- 107 Kacprzyk 2022.
- 108 Ukraine Support Tracker.
- 109 Putin 2022b.
- 110 Snyder 2018, 16.
- 111 Putin 2022.
- 112 Ketlerienė 2024; Legvold 2014; Henley 2022.
- 113 Laruelle 2024, 18; Karatnycky 2024; Mehrara 2024.
- 114 Laruelle 2024, 16.
- 115 Semukhina 2020.
- 116 Katsuba 2024.
- 117 Edenberg 2017.
- 118 Putin 2022.
- 119 Putin 2020.
- 120 Putin 2023.
- 121 Huomionarvoista on vastanneiden ikäjakauma. Samaa sukupuolta olevien aikuisten suostumuksellisen suhteen hyväksyi 18–24-vuotiaiden ikäluokassa niukka enemmistö, kun taas yli 55-vuotiaista vain 25 prosenttia. Levada 2021a.
- 122 Laine 2021, 93–94.
- 123 Edenberg 2018.
- 124 Simons 2015.
- 125 Marjomaa 2023, 86.
- 126 Marjomaa 2023, 80.
- 127 Putin 2024.
- 128 Yleisluontoiset vetoamukset rauhan puolesta toistuvat lähes kaikissa puheissa. Ainoa poikkeus oli vuosi 2013.
- 129 Putin 2022.
- 130 Putin 2022.
- 131 Edele 2017, 90–91.
- 132 Lehto 2018, viite 3.
- 133 Coleman 2022, 119–220.
- 134 Putin 2023.

- 135 Sopanen 2023, 326.
- 136 Sopanen 2023, 326.
- 137 Putin 2022.
- 138 Levada 2023.
- 139 Levada 2022.
- 140 Levada 2021b.
- 141 Putin 2023.
- 142 Putin 2024. Kuten todettua vastaava ajatus nousi esiin myös vuoden 2016 puheessa.
- 143 Putin 2023b.
- 144 Levada 2024.
- 145 Levada 2024.
- 146 Gabuev 2016.
- 147 Lampela 2022, 127.
- 148 Laruelle 2024, 13.
- 149 Kurilla 2025, 220.

Lähteet

Puheet ja muut primäärilähteet

- "Join motion for a resolution on the importance of European remembrance for the future of Europe." European Parliament, 18. syyskuuta 2019. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2019-0097_EN.html
- Levada 2016. "Parad pobedy i aktsija «Bessmertnyi polk." Levada Center, 31. toukokuuta 2016. <https://www.levada.ru/2016/05/31/parad-pobedy-i-aktsiya-bessmertnyi-polk/>
- Levada 2021a. "The attitude of Russians to the LGBT community." Levada Center, 19. lokakuuta 2021. <https://www.levada.ru/en/2021/10/19/the-attitude-of-russians-to-the-lgbt-community/>
- Levada 2021b. "What do Russians think Russia should be like?" Levada Center, 5. lokakuuta 2021. <https://www.levada.ru/en/2021/10/05/what-do-russians-think-russia-should-be-like/>
- Levada 2020. "Memory and pride." Levada Center, 5. marraskuuta 2020. <https://www.levada.ru/en/2020/11/05/memory-and-pride/>
- Levada 2022. "Russia and NATO." Levada Center, 10. kesäkuuta 2022. <https://www.levada.ru/en/2022/06/10/russia-andnato/>
- Levada 2023. "Attitude to countries." Levada Center, 5. huhtikuuta 2023. <https://www.levada.ru/en/2023/04/05/attitude-to-countries-february-2023/>
- Levada 2024. "Massovye predstavlenija o sojuznikah i protivnikah SSSR vo Vtoroi mirovoi voine i o tom, kakaja strana vnesla naibolšii vklad v pobedu nad Germanijei". Levada Center, 9. heinäkuuta 2024. <https://www.levada.ru/2024/07/09/massovye-predsta->

- [vleniya-o-soyuznikah-i-protivnikah-sssr-vo-vtoroj-mirovoj-vojne-i-o-tom-ka-kaya-strana-vnesla-naibolshij-vklad-v-pobedu-nad-germaniej/](#)
- Medvedev, Dmitri 2009. "Vystuplenie na voennom parade v tšest 64-i godovštšiny Pobedy v Velikoi Otetšestvennoi vojne." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2009. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/4015>
- "Neformalnyy sammit SNG." Prezident Rossii, 20. joulukuuta 2019. <http://kremlin.ru/events/president/news/62376>
- Presidentin asetus 2024. "Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsii ot 19.08.2024 #702." Ofitsialnoe opublikovanie pravovykh aktov, 19. elokuuta 2024. <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202408190001>
- Putin 2013b. "Zasedanie meždunarodnogo diskussionnogo kluba 'Valdai.'" Prezident Rossii, 19. syyskuuta 2013. <http://kremlin.ru/events/president/news/19243>
- Putin, Vladimir 2000. "Vystuplenie na voennom parade v tšest 55-i godovštšiny Pobedy v Velikoi Otetšestvennoi vojne." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2000. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21421>
- Putin, Vladimir 2002. "Vystuplenie na voennom parade v tšest 57-i godovštšiny Pobedy v Velikoi Otetšestvennoi vojne." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2002. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21587>
- Putin, Vladimir 2003. "Vystuplenie na voennom parade v tšest 57-i godovštšiny Pobedy v Velikoi Otetšestvennoi vojne." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2003. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21991>
- Putin, Vladimir 2005. "Vystuplenie na voennom parade v tšest 60-i godovštšiny Pobedy v Velikoi Otetšestvennoi vojne." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2005. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22959>
- Putin, Vladimir 2007. "Vystuplenie na voennom parade v tšest 62-i godovštšiny Pobedy v Velikoi Otetšestvennoi vojne." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2007. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24238>
- Putin, Vladimir 2007b. "Vystuplenie i diskussija na Mjunhenskoj konferentsii po voprosam politiki i bezopasnosti." Prezident Rossii, 20. helmikuuta 2007. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>
- Putin, Vladimir 2012. "Vystuplenie na voennom parade v tšest 67-i godovštšiny Pobedy v Velikoi Otetšestvennoi vojne." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2012. <http://kremlin.ru/events/president/news/15271>
- Putin, Vladimir 2012b. "Vystuplenie na mintinge v podderžku kandidata v Prezidenty Vladimira Putina." Prezident Rossii, 7. maaliskuuta 2012. <http://kremlin.ru/events/president/news/14684>
- Putin, Vladimir 2013. "Vystuplenie na voennom parade v tšest 68-i godovštšiny Pobedy v Velikoi Otetšestvennoi vojne." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2013. <http://kremlin.ru/events/president/news/18089>
- Putin, Vladimir 2014. "Vystuplenie na voennom parade v tšest 69-i godovštšiny Pobedy v Velikoi Otetšestvennoi vojne." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2014. <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20989>
- Putin, Vladimir 2014b. "Vystuplenie na voenno-morskom parade." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2014. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/20992>

- Putin, Vladimir 2015. "My preklonjaemsja pered vsemi, kto nasmert stojal za každuju ulitsu, každyi dom, každyi rubež každyi ottšizny." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2015. <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/49438>
- Putin, Vladimir 2016. "Voennyi parad na Krasnoi ploštšadi." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2016. <http://kremlin.ru/events/president/news/51888>
- Putin, Vladimir 2017. "Vystuplenie na voennom parade v tšest 72-i godovštšiny Pobedy v Velikoi Otetšestvennoi voine." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2017. <http://kremlin.ru/events/president/news/54467>
- Putin, Vladimir 2018. "Vystuplenie na voennom parade." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2018. <http://kremlin.ru/events/president/news/57436>
- Putin, Vladimir 2019. "Vystuplenie na Parade Pobedy." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2019. <http://kremlin.ru/events/president/news/60490>
- Putin, Vladimir 2020. "Vystuplenie Prezidenta Rossii na voennom parade." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2020. <http://kremlin.ru/events/president/news/63560>
- Putin, Vladimir 2020b. "75 let Velikoi Pobedy: obštšaja otvetstvennost pered istoriei i buduštšem." Prezident Rossii, 19. kesäkuuta 2020. <http://kremlin.ru/events/president/news/63527>
- Putin, Vladimir 2021. "Vystuplenie Prezidenta Rossii na voennom parade." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2021. <http://kremlin.ru/events/president/news/65544>
- Putin, Vladimir 2021b. "Statja Vladimira Putina 'Ob istoritšeskom jedinstve ruskikh i ukraintsev'." Prezident Rossii, 12. heinäkuuta 2021. <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>
- Putin, Vladimir 2022. "Vystuplenie Prezidenta Rossii na voennom parade." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2022. <http://kremlin.ru/events/president/news/68366>
- Putin, Vladimir 2022b. "Obraštšenie Prezedenta Rossiskoi Federatsii." Prezident Rossii, 24. helmikuuta 2022. <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>
- Putin, Vladimir 2023. "Vystuplenie Prezedenta Rossii na voennom parade." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2023. <http://kremlin.ru/events/president/news/71104>
- Putin, Vladimir 2023b. "Toržestvennyi kontsert po slutšaju 80-i godovštšiny razgroma nemetsko-fašistskikh voisk v Stalingradskoi bitve." Prezident Rossii, 2. helmikuuta 2023. <http://kremlin.ru/events/president/news/70434>
- Putin, Vladimir 2024. "Vystuplenie Prezedenta Rossii na voennom parade." Prezident Rossii, 9. toukokuuta 2024. <http://kremlin.ru/events/president/news/73995>

Muut verkkosivujen tekstiaineistot

- Astrasheuskaya, Nastassia & Alissa De Carbonnel. "Seeking presidency, Putin evokes 1812." *Reuters*, 23 February 2012. <https://www.reuters.com/article/idUSDEE81MODV/>
- Barry, Ellen. "Surprising Guests in a Russian Parade: American Troops." *The New York Times*, 6 May 2010. <https://www.nytimes.com/2010/05/07/world/europe/07redsquare.html>
- BBC. "Russia warns Poland not to touch Soviet WW2 memorials." 31 July 2017. <https://www.bbc.com/news/world-europe-40775355>

- Bielieskov, Mykola. "The Russian and Ukrainian Spring 2021 War Scare." *Center for strategic & international studies*, 21 September 2021. <https://www.csis.org/analysis/russian-and-ukrainian-spring-2021-war-scare>
- Chkhaidze, Nicholas. "Vladimir Putin's history obsession is a threat to world peace." *Atlantic Council*, 19 November 2024. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/vladimir-putins-history-obsession-is-a-threat-to-world-peace/>
- Gabuev, Alexander. "Friends With Benefits? Russian-Chinese Relations After the Ukraine Crisis." *Carnegie Endowment for International Peace*, 29 June 2016. <https://carnegieendowment.org/2016/06/29/friends-withbenefits-russian-chinese-relations-after-ukraine-crisis-pub-63953>
- Hamilton, Robert, Chris Miller & Aaron Stein. "Russia's intervention in Syria: Historical and geopolitical context." *Foreign Policy Research Institute*. <https://www.fpri.org/article/2020/09/russias-intervention-in-syria-historical-and-geopolitical-context/>
- Harris, Shane & Paul Sonne. "Russia planning massive military offensive against Ukraine involving 175,000 troops, U.S. intelligence warns." *The Washington Post*, 3 December 2021. https://www.washingtonpost.com/national-security/russia-ukraine-invasion/2021/12/03/98a3760e-546b-11ec-8769-2f4ecd7a2ad_story.html
- Henley, Jon. "Most Europeans believe US in new cold war with China and Russia – poll." *The Guardian*, 22 September 2022. <https://www.theguardian.com/world/2021/sep/22/most-europeans-believe-us-in-new-cold-war-with-china-and-russia-poll>
- Kacprzyk, Artur. "The U.S. and NATO Deliver Written Responses to Russia's Security Demands and Proposals." *The Polish Institute of International Affairs*, 3 February 2022. <https://www.pism.pl/publications/the-us-and-nato-deliver-written-responses-to-russias-security-demands-and-proposals>
- Karatnycky, Adrian. "Russia Is No Conservative Haven." *Foreign Policy*, 6 September 2024. <https://foreignpolicy.com/2024/09/06/russia-putin-trump-maga-conservative-religion-church-traditional-values-populist/>
- Ketlerienė, Aleksandra. "'We're in Cold War Two' – interview with British historian Niall Ferguson." *Lithuanian National Radio and Television*, 20 February 2024. <https://www.lrt.lt/en/news-in-english>
- Korhonen, Iikka; Heli Simola & Laura Solanko. "Sanctions, countersanctions and Russia: Effects on economy, trade and finance." BOFIT Policy Brief. No. 4 (2018). *Bank of Finland, Institute for Economies in Transition (BOFIT)*, Helsinki, <https://nbn-resolving.de/urn:nbn:fi:bof-201805301586>
- Legvold, Robert. "Managing the New Cold War." *Foreign Affairs*, 16 June 2014. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2014-06-16/managing-new-cold-war>
- Meduza. "The Collective West. What is Putin really talking about when he rails against the West?" 20 February 2024. <https://meduza.io/en/feature/2024/02/20/the-collective-west>
- Mehrara, Maya. "Russia Has a Divorce Problem." *Newsweek*, 21.12.2024 (päivitetty 23.12.2024). <https://www.newsweek.com/russia-has-divorce-problem-2004356>
- Mikkonen, Simo. "Putinin sotaisa historiapolitiikka." *Politiikasta*, 21. huhtikuuta 2022. <https://politiikasta.fi/putinin-sotaisa-historiapolitiikka/>
- Petrone, Karen. "The Living Ghosts of the Second World War and the Russian Invasion of Ukraine." *OSU.EDU* 2023. <https://origins.osu.edu/read/living-ghosts-second-world-war-and-russian-invasion-ukraine>

- RBK. "V.Putin: Rezolutsija OON po Livija nepolnotsenna i yštšerbna." 21 March 2011. <https://www.rbc.ru/politics/21/03/2011/5703e4fe9a79473c0df1bcd1>
- Sarotte, Mary Elise. "'Not one inch': unpicking Putin's deadly obsession with the details of history." *Financial Times*, 17 March 2023. <https://www.ft.com/content/24f81b4d-420e-4217-b498-cf13c6e254f2>
- The White House. "President Welcomed to Russia by President Vladimir Putin." 8 May 2005. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/05/20050508-5.html>
- Ukraine Support Tracker. Kiel Institute for World Economy. <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>
- Van der Loo, Guillaume & Tinatin Akhvlediani. "Catch me if you can: updating the Eastern Partnership Association agreements and DCFTAs." *CEPS*, 18 May 2020. <https://www.ceps.eu/ceps-publications/catch-me-if-you-can/>
- Venäjän ulkoministeriön sopimusluonnos 2021. "Soglašeniye o merah obespetšeniya bezopasnosti Rossijskoj federatsii i gosudarstv-tšlenoc Organizatsii Severoatlantitšeskogo dogovorova." https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790803/.
- Yurchuk, Yuliya. "Memory and history in Ukraine after the Euromaidan." *ZOIS Spotlight*, 27 June 2018. <https://www.zois-berlin.de/en/publications/zois-spotlight/archiv-2018/memory-and-history-in-ukraine-after-the-euromaidan>

Kirjallisuus

- Antonov, Mikhail. "Law and Memory Politics in Russia." *Osteuroparecht* 65, no. 4 (2019): 410–421. DOI: 10.5771/0030-6444-2019-4-410
- Beevor, Antony. *Stalingrad*. Alkuteos *Stalingrad* (2000). Suom. Matti Kinnunen. Helsinki: WSOY, 2012.
- Beevor, Antony. Toinen maailmansota. Alkuteos *The Second World War*. Suom. Jorma-Veikko Sappinen. Helsinki: WSOY, 2012.
- Coleman, David. "The Depopulation of Ukraine a recurrent disaster revisited." *Finnish Yearbook of Population Research* 56 (2022): 115–136. <https://doi.org/10.23979/fypr.116071>
- Edele, Mark. "Fighting Russia's History Wars Vladimir Putin and the Codification of World War II." *History & Memory* 29, no. 2 (2017): 90–124. <https://doi.org/10.2979/histmemo.29.2.05>
- Edele, Mark. "The Soviet Culture of Victory." *Journal of Contemporary History* 54, no. 4 (2019): 780–798. <https://doi.org/10.1177/0022009418817821>
- Edenborg, Emil. "Creativity, geopolitics, and ontological security: satire on Russia and the war in Ukraine." *Postcolonial Studies* 20, no. 3 (2017): 294–316. DOI: 10.1080/13688790.2017.1378086
- Edenborg, Emil. "Homophobia as Geopolitics: 'Traditional Values' and the Negotiation of Russia's Place in the World." Teoksessa *Gendering Nationalism; Intersections of Nation, Gender and Sexuality*, toimittaneet Jon Mulholland, Nicola Montagna & Erin Sanders-McDonagh, 67–87. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2018.
- Edwards, Allyson & Roberto Rabbia. "The 'Wild Nineties': Youth Engagement, Memory and Continuities between Yeltsin's and Putin's Russia." Teoksessa *Youth and memory in Europe: defining the past, shaping the future*, toimittaneet Felix Krawatzek & Nina Friess, 99–112. Berlin: De Gruyter, 2022.

- Forest, Benjamin & Juliet Johnson. "Unraveling the Threads of History: Soviet-Era Monuments and Post-Soviet National Identity in Moscow." *Annals of the Association of American Geographers* 92, no. 3 (2002): 524–547. <https://doi.org/10.1111/1467-8306.00303>
- Harrison, Mark. "Counting the Soviet Union's War Dead: Still 26–27 million." *Europe-Asia Studies* 71, no. 6 (2019): 1036–1047. <https://doi.org/10.1080/09668136.2018.1547366>
- Hlevnjuk, Oleg V. *Stalin: Diktaattorin uusi elämäkerta*. Helsinki: Otava, 2019.
- Horbyk, Roman. "Little Patriotic War: Nationalistic Narratives in Russian Media Coverage of the Ukraine-Russia Crisis." *Asian Politics and Policy* 7, no. 3 (2015): 505–511. <https://doi.org/10.1111/aspp.12193>
- Hruštšev, Nikita ja Strobe Talbott. *Hruštšev muistelee. Alkuteos Khrushchev Remembers*. Suom. Antti Nuuttila. Helsinki: WSOY, 1971.
- Katsuba, Sergey. "The Decade of Violence: A Comprehensive Analysis of Hate Crimes Against LGBTQ in Russia in the Era of the 'Gay Propaganda Law' (2010–2020)." *Victims & Offenders* 19, no. 3 (2024): 395–418. <https://doi.org/10.1080/15564886.2023.2167142>
- Koesel, Karrie. J. and Valerie Bunce. "Putin, Popular Protests, and Political Trajectories in Russia: A Comparative Perspective." *Post-Soviet Affairs* 28, no. 4 (2012): 403–423. <https://doi.org/10.2747/1060-586X.28.4.403>
- Korpela, Jukka. "Historia politiikan argumenttina Venäjällä." *Lähihistoria* 2, no. 1 (2023): 122–132.
- Kudelia, Serhiy. "The Maidan and Beyond: The House That Yanukovych Built." *Journal of Democracy* 25, no. 3 (2014): 19–34. <https://dx.doi.org/10.1353/jod.2014.0039>.
- Kurilla, Ivan. "History as a Political Language". Teoksessa *Education and the Politics of Memory in Russia and Eastern Europe*, toimittanut Sergey Rummyantsev, 209–224. London & New York: Routledge, 2025.
- Kurilla, Ivan. "Reusing Soviet History Books: The Role of World War II in Russian Domestic Politics and Academia." *The Journal of Slavic Military Studies* 33, no. 4 (2020): 502–507.
- Laine, Veera. *Nationalism as an argument in contemporary Russia. Four perspectives on language in action*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, 2020.
- Lampela, Kalle. "Taide antifasismin ja rauhan asialla Neuvostoliitto-lehdessä." Teoksessa *Neuvostoliitto muistoissa ja mielikuvissa*, toimittaneet Anna Helle ja Pia Koivunen, 125–143. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022.
- Lehto, Maiju. "Ukrainan sota ja taistelu menneisyydestä." *Idäntutkimus* 3–4 (2018): 20–35. <https://journal.fi/idantutkimus/article/view/77555>
- Laruelle, Marlène. "Russia's Ideological Construction in the Context of the War in Ukraine." RUSSIA/EURASIA CENTER. *IFRI STUDIES* no. 46 (2024): 1–38.
- Luntinen, Pentti. *Sota Venäjällä – Venäjä sodassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2015.
- Malinova, Olga. "Political Uses of the Great Patriotic War in Post-Soviet Russia from Yeltsin to Putin." Teoksessa *War and Memory in Russia, Ukraine and Belarus*, toimittaneet Julie Fedor, Markku Kangaspuro, Jussi Lassila & Tatiana Zhurzhenko, 43–70. Cham: Palgrave Macmillan, 2017.
- Marjomaa, Risto. "Venäjän hyökkäys ulkopuolisen silmin." Teoksessa *Epävarmuuksien aika. Kuinka Venäjän hyökkäyssota muuttaa maailmaa?* 79–94. Tallinna: Gaudeamus, 2023.
- McGlynn, Jade. *Venäjän sota. Alkuteos Russia's War* (2022). Suom. Kyösti Karvonen. Jyväskylä: Docendo, 2023.

- Mikkonen, Simo & Jari Parkkinen. "Historioitsija Vladimir Putin. Venäjän presidentin tulkintoja Ukrainan ja Venäjän jakamattomasta historiasta." *Ennen ja nyt* 23, no.3 (2023): 4–19. <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.126769>
- Mikkonen, Simo. "Historiantulkinnat muokkaavat Venäjää." *Niin & näin* 29, no. 3 (2022): 120–122.
- Miller, Alexei, I. "Talking Politics: Vladimir Putin's Narrative on Contemporary History." *Russia in Global Affairs* 21, no. 2 (2023): 58–75. DOI: 10.31278/1810–6374–2023-21-2-58-75
- O'Loughlin, John; Gearóid Ó Tuathail & Vladimir Kolossov. "A 'Risky Westward Turn'? Putin's 9-11 Script and Ordinary Russians." *Europe-Asia Studies* 56, no.1 (2004): 3–34. <https://doi.org/10.1080/0966813032000161428>
- Palonkorpi, Mikko ja Hanna Smith. "Venäjä ja terrorismin vastainen sota." *Idäntutkimus* no. 1 (2005): 15–26.
- Parkkinen, Jari. *Dialogues with the past: transforming political concepts as part of revolutionary discourse in the Soviet music politics of 1917–1930s*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto, 2022.
- Parppe, Kati. "Totaalinen sota Venäjää vastaan. Lännen esittäminen Venäjän sotahistoriallisen seuran 'sotilaalliseen erikoisoperaatioon' liittyvissä teksteissä." *Ennen ja nyt* 23, no. 3 (2023): 38–52.
- Petersson, Emil. "Airpower and territorial control: Unpacking the NATO intervention in Libya." *Conflict Management and Peace Science* 41, no. 3 (2024): 289–312. <https://doi.org/10.1177/07388942231173613>
- Pynnöniemi, Katri. "Haamusärkyä ja uhkapuhetta: Venäjän hyökkäyssodan juurilla." Teoksessa *Epävarmuuksien aika. Kuinka Venäjän hyökkäyssota muuttaa maailmaa?* 11–26. Tallinna: Gaudeamus, 2023.
- Roberts, Andrew. Sodan myrskyssä. Toisen maailmansodan uusi historia. Alkuteos *The Storm of War – A New History of The Second World War*. Suom. Simo Liikanen. Juva: WS Bookwell Oy, 2010.
- Robinson, Paul. "Russia's role in the war in Donbass, and the threat to European security." *European Politics and Society* 17, no. 4 (2016): 506–521. <https://doi.org/10.1080/23745118.2016.1154229>
- Semukhina, Olga. "The Decriminalization of Domestic Violence in Russia." *Democratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization* 28, no. 1 (2020): 15–45.
- Simons, Greg. "Aspects of Putin's appeal to international publics." *Global Affairs* 1, no. 2 (2014): 205–208. <https://doi.org/10.1080/23340460.2015.1020727>
- Smith, Katheleen E. *Mythmaking in the New Russia: Politics and Memory in the Yeltsin Era*. Ithaca: Cornell University Press, 2002.
- Snyder, Timothy. Tie epävarmuuteen. Alkuteos *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America* (2018). Suom. Antero Helasvuo. Helsinki: Siltala, 2019.
- Sopanen, Niki. "Sala-, avo- vai sekaliitto? salaliittoteoriat kiinalaisin erityispiirtein." Teoksessa *Salaliittoteorioiden politiikat: yhteiskuntatieteellisiä näkökulmia*, toimittaneet Ari-Elmeri Hyvönen & Niko Pyrhönen, 313–343. Tampere: Vastapaino, 2022.
- Tuikka, Timo J. *Kekkosen konstit. Urho Kekkosen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933–1981*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto, 2007.

Zagare, Frank & Marc Kilgour. "Modeling threats and promises: Explaining the Munich crisis of 1938." *Journal of Peace Research* 60, no. 4 (2002): 661–674. <https://doi.org/10.1177/00223433221089729>

Mikä Unkaria riivaa?

Unkari nousi kommunismista vapautumisen jälkeen itäisen Keski-Euroopan ykköseksi, tähtioppilaaksi ja lännen lemmikiksi. Nyt se on Euroopan Unionin ja Naton mieliharmi ja hankala häirikkö. 1990-luvulla Unkarin johto vannoi unionin ja liberaalin eurooppalaisen demokratian nimeen. Nyt se romuttaa oikeusvaltiota, hajottaa EU:ta ja on Venäjän ja Kiinan asialla. Mitä kummaa on tapahtunut? Ulkoministeriön pitkäaikainen valtiosihteeri ja suurlähettiläs Pertti Torstila etsii vastauksia tähän kysymykseen tarkastelemalla kahta tuoretta Unkari-aiheista kirjaa.

Ungarin poliittinen ”meno ja meininki” ihmetyttää ja ärsyttää. Hetkittäin tuntuu, että maailma – tai ainakin Eurooppa – pyörii Unkarin ja sen itsevaltaisen pääministerin Viktor Orbánin ympärillä.

Unkari nousi kommunismista vapautumisen jälkeen itäisen Keski-Euroopan ykköseksi, tähtioppilaaksi ja lännen lemmikiksi. Nyt se on Euroopan Unionin ja Naton mieliharmi ja hankala häirikkö. 1990-luvulla Unkarin johto vannoi unionin ja liberaalin eurooppalaisen demokratian nimeen. Nyt se romuttaa oikeusvaltiota, hajottaa EU:ta ja on Venäjän ja Kiinan asialla. Mitä kummaa on tapahtunut? Miksi vapautta rakastavat unkarilaiset sallivat autoritarismin maassaan? Ja miksi Unkari ei auta naapuriaan Ukrainaa, joka taistelee vapaudestaan? Miksi unkarilaiset ymmärtävät Putinia ja Venäjää enemmän kuin länttä ja Zelenskyä ja miksi maa, jonka koemme ystäväksi ja sukulaiskansaksi vain vastahakoisesti hyväksyi Suomen Nato-jäsenyyden?

Suorasanaisia vastauksia näihin kysymyksiin tarjoavat Turun yliopiston valtio-opin dosentti Heino Nyssönen kirjassaan *Unkarilaisen autoritarismin nousu* (Vastapaino 2024) ja Helsingin yliopiston poliittisen historian dosentti Katalin Miklóssy kirjassaan *Demokratian tappio* (Tammi 2024).

Molemmat kirjoittajat ovat Unkarin historian ja nykytilanteen monipuolisia tuntijoita. He ovat vuosien mittaan kirjoittaneet aiheesta kirjoja ja artikkeleita ja jakaneet viestiään kansainvälisesti. Erityistä painoa kummankin tutkijan perehtyneisyydelle antaa unkarin kielen taito. Nyssönen ja Miklóssy pää-

sevät kielitaitoisina kiinni lähdepohjaan, joka on kieltä osaamattomien ulotumattomissa. Viktor Orbánin ja valtapuolue Fideszin unkarinkielinen viesti maan omille kansalaisille eroaa maailmalla puhutusta. Vain kieltä taitava tutkija pystyy porautumaan suljetun kielimaiseman sisään ja ymmärtämään, mitä maassa tapahtuu. Ilman tätä ja paikan päällä elettyä aikaa lopputulos olisi vaillinainen. Oivaa lisämaustetta antaa Katalin Miklóssyn unkarilaisuus.

Heino Nyssösen kirja *Tasavallan loppu - Unkarin demokratian romahdus* ilmestyi seitsemän vuotta sitten (Atena 2017). Uusi kirja jatkaa ja selvittää, kuinka autoritaarinen järjestelmä on maassa vakiintunut demokratian romahduksen jälkeen.

”Unkarilaiset ovat kansa, joka elää enemmän menneisyyttä kuin nykyisyyttä.” Tuhatvuotista historiaa muistellaan haikeudella. Unkari on kokoaan suurempi peluri, Nyssösen painottaa. Pieni maa suurvallan mentaliteetilla. ”Orbánin Unkari on totuudenjälkeisyyden laboratorio, jossa tunne voittaa järjen ja tarina totuuden.” Historiankäytön pelikortilla Orbán ja Fidesz tekevät päivänpolitiikkaa niin maan sisällä kuin sen rajojen ulkopuolella. Fidesz-unkarilaiset näkevät itsensä maailmalle leviävän konservatiivisen vallankumouksen moottorina. Viktor Orbánin sanoin: ”30 vuotta sitten me unkarilaiset uskoimme, että Eurooppa on tulevaisuutemme, mutta tänään uskomme, että me olemme Euroopan tulevaisuus.” Yhdysvalloissa republikaanit arvioivat Orbánin jo voittaneen kulttuurisodan Euroopassa ja toimivan nyt mallina Trumpin amerikkalaisessa kulttuurivallankumouksessa. Anne Applebaum murskaa myytin ja tukee Nyssöstä: ”Orbánin Unkari voi olla Yhdysvaltain tulevaisuus, mutta silloin pysähtyneisyys, korruptio ja köyhyys odottavat myös amerikkalaisia.”

Nyssönen tutkii Orbánin unkarilaista muistipolitiikkaa ja historian käyttöä politiikan välineenä valaisevin esimerkein. Historialle ja menneisyyspolitiikalle Orbán-ilmiön selittäjänä Nyssönen omistaa suurimman osan kirjansa sivuista, eikä syyttä. ”Unkari soveltuu historiankäytön mallimaaksi.” Maan tuhannen vuoden tarinan hän hahmottaa kolmen kansallispäivän kautta, joiden vuosittainen toisto ohjaa poliittista käyttäytymistä. Historiaa kirjoitetaan uusiksi ja tarina unkarilaisten alkuperästä on palannut osaksi identiteettitehtailua. Kansakunnan kahtiajakoa kuvaa se, että valtaa pitävät ja oppositiossa olevat järjestävät rinnakkaisia tilaisuuksia ja juhlivat samoja kansallispäiviä eri seuroissa.

Nyssösen kirjassa on tukeva käsitehistoriallinen ote. Historiografian ja valtiotieteen menetelmien käyttö tekevät kirjasta oppikirjan. Faktavyörytys, tarkka dokumentointi ja kymmenien sivujen lähdeluettelo suorastaan hen-

gästyttää ja nostaa lukijakynnystä. Lieneekö vahva historiantutkimuksen metodien käyttö osaselitys sille, että julkisuudessa Nyysösen teos ei ole saanut samaa huomiota kuin Miklóssyn kirja?

Unkari on syvästi kahtiajakautunut maa. Kommunismin kaudella puoluejohtaja János Kádár rauhoitteli niitä, jotka eivät sisäistäneet sosialismin oppia sanomalla näin: ”Jos ette ole meitä vastaan, olette puolellamme.” Sait pitää poikkeavat mielipiteesi, kunhan et asettunut julkikapinaan järjestelmää vastaan. Tämän päivän vallanpitäjien suusta ilmaisu kuuluu näin: ”Jos ette ole puolellamme, olette meitä vastaan.” Autoritaarinen valta odottaa uskollisuutta eikä salli irtiottoja. Puoli on siis valittava ja kunnon unkarilainen on Fideszin linjoilla.

Suomen ja Ruotsin Nato-jäsenyyden viivyttelyyn Nyysösen ei löydä järjestellistä syytä. Hän katsoo, että Unkari onnistui Turkin avulla - ja Venäjän tuella - murtamaan maittemme yhteisen tavoitteen samanaikaisesta liittymisestä. Käsittämättömän vastustuksen luonteeseen kuului hiljaisuus, vastaamattomuus ja päätösten perustelemattomuus. Ylhäältä ”Kafkan linasta” tullut linjaus hiljensi myös unkarilaisten diplomaattien halun keskustella asiasta. Mutta Orbánin vakuutus siitä, että ”Unkari ei ole viimeinen” sai nolon lopun, kun Turkki yllättäen ja Unkarin unohtaen näytti pohjoisille jäsenille vihreää valoa.

Viktor Orbánin - ja Unkarin - suhdetta Putiniin ja Venäjään molemmat tutkijat selittävät samoin. Unkari on täysin riippuvainen Venäjän energiatoimittuksista. 65 prosenttia öljystä ja 85 prosenttia kaasusta tulee Venäjältä. Ukrainan konfliktista Unkari haluaa pysyä erossa. Orbán ei sano, että Venäjä voittaa sodan, mutta hän sanoo Ukrainan häviävän sen. Nyysösen mukaan Orbán tasapainoilee ja pyrkii oman kansallisen liikkumatilan lisäämiseen. Pääministeri on ”Unkarin puolella” kansainvälisessä hegemoniakilvassa, jossa länsi ei hänen mukaansa pärjää.

Myös Katalin Miklóssy nostaa historian ja ”suuren kansakunnan loistokkaan menneisyyden” Orbánin voimaotteen selittäjäksi. Historialla on erityinen rooli vallan ylläpidossa. Oman kansallisen suuruuden ja ulkopuolisten väärin kohteleman kansan tunneyhdistelmä on merkittävä kansaan iskevä sidosaine. Jos myös nuorempi sukupolvi tämän sisäistää on kansainvälisillä vaikutteilla enää hyvin rajattu mahdollisuus vaikuttaa ja korjata kuvaa.

Unkarilaisena Miklóssy sukeltaa sujuvasti maanmiestensä sielunmaisemaan. Kirjaa lukevan mielenkiinto säilyy taitavasti muotoiltujen väliotsikoiden avulla. Tutkija kuvaa värikkäästi Unkarin köyhiä ja rikkaita, huono- ja

hyväosaisia, nuorisoa ja vanhempia, joista monet vastakohtiensa keskelläkin tukevat Fidesziä. Köyhän ei kannata vaarantaa vähäistä osaansa tukemalla oppositiota. Köyhän on parempi olla poliittisten vallanpitäjien puolella, koska vain sieltä tippuu muruja. Ilman vähävaraisen kansanosan tukea Fidesz ei olisi kyennyt säilyttämään valtaansa. ”Vallan haastaminen onkin lopulta hyvin toimeentulevien luksusta”, Miklóssy päättelee ja toteaa Fideszin hoitaneen tämänkin huolen pois edistämällä määrätietoisesti myös huippurikkaiden vaurastumista.

Riippumattoman median ahdinko nousee historiakortin rinnalle toisena Orbánin järjestelmän menestyksen selittäjänä. Se, joka hallitsee mediaa, hallitsee ihmisten ajattelua, Nyssönen kirjoittaa. Valvomalla kansalaisille suunnattua tietoa, ei tarvitse pelätä vapaita vaaleja, toteaa Miklóssy. Fideszin mediaimperiumi on rakennettu askel askeleelta. Mediaympäristöä alettiin muokata hankkimalla määräävät osuudet medioista, jotka saavuttivat laajoja yleisöjä. Budapestin ulkopuolella olevan lehdistön haltuunotto oli tärkeä vaihe, koska maaseudulla harvoilla on kielitaitoa seurata ulkomaisia tiedotusvälineitä.

Euroopan unioni on alusta lähtien ollut hakoteillä Unkarin suhteen, Miklóssy sanoo. Unkari päästettiin puolikuntoisena sisään. Läntistä paitaa puettiin itäisen Euroopan ehdokasmaiden päälle liialla kiireellä ja ehdokkaan ohut demokratiakokemus unohtaen. Epäoikeudenmukaisuutta ja itsemääräämisen tunteen heikkenemistä Unkarin integraatio-ongelmien taustalla Miklóssy kuvaa samaan tyyliin kuin presidentti Árpád Göncz tämän kirja-arvostelun kirjoittajalle Budapestissa syksyllä 1992. Presidentti epäili, ovatko länsieurooppalaiset sittenkään valmiit aidosti jakamaan hyvinvointiaan köyhille itäeurooppalaisille. Uhkana on, että eriarvoisuus kasvaa ja kuilu maanosan kahden puolen välillä syvenee, Göncz sanoi.

Miklóssy katsoo Suomi-kuvan ja sukulaissuhteen merkityksen romahtaneen Unkarissa. Suomi uskalsi arvostella Unkarin demokratian tilaa ja kytki oikeusvaltiotrikkeen yhteen EU-tukirahojen kanssa. Orbán puhkui kiukkua ja sanoi Unkarin edustajien maailmalla pidättelevän naurua, kun maa, jossa ei ole edes perustuslakituomistuinta, kritisoi Unkaria. Miklóssyn mukaan kylmän laskelmoiva viivyttely Suomen ja Ruotsin Nato-jäsenyyden parlamenttiratifiointissa oli koplausta oikeusvaltiokysymykseen eikä Suomen ja Ruotsin demokratiaa ”teatraalisesti” tutkimaan lähetetty parlamenttiryhmä parantanut tilannetta.

Fidesz kumoaa myös suomalais-ugrilaisen kielisukulaisuuden. ”Unkari-laiset ovat turkinsukuista kansaa, hunnien jälkeläisiä” ja turkkilainen Unkari on silta idän ja lännen välissä - ei siis osa länttä - muotoutuvassa eurooppalaisessa yhteistyössä. Tulkinta turkkilaisuudesta on löytänyt tiensä koulukirjoihin historianopettajien liiton protesteista piittaamatta. Sukulaisuuden korostaminen turkkilaisiin kansoihin tuottaa enemmän aineellista hyötyä kuin mitä pohjoisilta serkuilta voi odottaa, Miklóssy arvioi. Turkki-suhteen voitelun hän näkee myös Suomen ja Ruotsin Nato-jäsenyyden ratifioinnissa. Siitä huolimatta, että jarrutus päättyi mahalaskuun.

Molemmat kirjat selittävät napakasti samaa Unkari-ilmiötä. Kirjat ilmensivät lähes samaan aikaan, mutta eivät kuitenkaan ole yksi yhteen toistensa kopioita. Yhdessä ne antavat lukijalle monipuolisen selityksen Unkaria koettelevan ja maailmalle levittäytymään pyrkivän kansalliskonservatiivisen mallin syistä ja taustatekijöistä.

Tutkijoiden ennuste lähivuosien kehityksestä on pessimistinen. Paluu aitoon demokratiaan ei ole helppoa. Orbán katsoo kauemmas eikä tyydy muuttamaan vain Unkaria. Hän haluaa olla koko Eurooppaa koskevan muutoksen airut. Liberaalin demokratian valta-aika on ohi ja autoritarismin murros eurooppalaisessa politiikassa on jo tosiasia, Orbán sanoo. Autoritaaristen johtajien kesken ei ole salaista allianssia, mutta Patriootit-ryhmä Euroopan parlamentissa syntyi kahdessa viikossa Orbánin aloitteesta. Pieni Unkari on isossa roolissa Euroopan tulevaisuuden suhteen, tutkijat pääättelevät ja ovat huolissaan maailmaa muuttavien itsevaltioiden vaikutusvallan kasvusta.

Pertti Torstila on ulkoministeriön pitkäaikainen valtiosihteeri ja suurlähettiläs.

Ihana Erika, Esko ja minä – Huomioita teoksesta, nimestä ja nimeämisestä

Mitä tapahtuu, kun tutkijasta tulee osa taideteosta? Pälvi Rantala pohtii tekstissä ajatuksia, joita heräsi, kun hän pääsi mukaan Emil Santtu Uutun teokseen Ihana tytär Erika. Tutkija sai palata omaan parikymmentä vuotta vanhaan tekstiinsä, ja joutui samalla pohtimaan historian tutkimuksen eettisiä kysymyksiä.

Tutkijaksi taideteokseen

Avaan tässä kirjoituksessa ajatuksiani, joita heräsi, kun pääsin mukaan näytelmäkirjailija, tutkija ja esitystaiteilija Emil Santtu Uutun teoskoko-naisuuteen *Ihana tytär Erika ja Huomioita nimestä*.

Teos käsittelee esittelytekstinsä mukaan “muun muassa historian tutkimuksen etiikan, muistamisen ja ableismin kysymyksiä transhistorian näkökulmasta.” Punaisena lankana toimii paikallistarina, jonka eräs Mauno Malmgren kirjoitti muistiin ja lähetti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle *Kansantieto*-lehden keruukutsun innoittamana 1960-luvulla. Keruun otsikko oli “Kovaosaisia ja taiteilijoita.” Itse tarina on niukka. Teoksessa keskeiseksi nousee maininta, että Erika “oli hyvillään, jos häntä sanottiin Erikaksi”, ja pahoillaan, jos kutsuttiin nimellä, joka on tyypillinen toisen sukupuolen nimi. Kertomuksesta ei selviä milloin Erika on elänyt.

Kesällä 2022 sain haastattelupyynnön. Emil Santtu Uttu kertoi työstävänsä teosta, jossa hän käsittelee SKS:n arkistossa sijaitsevaa *Jakovan Erika* -muistiinpanoa ja sen käyttöä historian tutkimuksessa. Vuonna 2002 valmistuneessa ja sadan kappaleen painatuksena julkaistussa pro gradussani *Kylähullut kertomuksissa* on pieni maininta Erikasta, luvussa “Johtolankoina sukupuoli ja seksuaalisuus”. Graduni löytyy myös verkosta.

Gradussa kysyin, millaista poikkeavuutta kylähulluus on, ja näkökulmana oli se, että kylähullut olivat 1800–1900-vaihteen suomalaisissa kylissä erikoisia persoonia, jotka yhtä aikaa olivat osa yhteisöä ja koettelivat sen rajoja. Aineis-

toni perustui pääasiassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmiin, noin 150 tarinaan, joissa kerrottiin noin neljästäkymmenestä henkilöstä. Luvussa, jossa Erika on mukana, käsittelen sukupuolen ja seksuaalisuuden teemoja. Analyysissä nousivat esiin miehille asetetut odotukset ja se, ettei aineistoni miespuolisia erikoispersoonia pidetty potentiaalisina kumppaneina. Naispuolisia henkilöitä on aineistossa vain muutama. Yhtenä teemana käsittelen lyhyesti sellaisia henkilöitä, joista kerrotaan, että he esimerkiksi pukeutuivat ”toisen sukupuolen vaatteisiin”. Kirjoitan Erikasta, että hän ”on aineiston ainoa henkilö, joka selkeästi ilmaisee sukupuolisen identiteettinsä olevan muuta kuin biologisen sukupuolen.”

Ennen haastattelua olin tietysti lukenut graduni sen osan, missä kirjoitan Erikasta. Tuntui haastavalta sanallistaa omia parinkymmenen vuoden takaisia ajatuksia ja kirjoituksia, sillä enhän muistanut läheskään kaikkea siitä, miten tuolloin päädyin Erika-merkinnän pariin. Riittävästi kuitenkin muistin, ja samalla jouduin pohtimaan, miten tutkijana joudun ja saan seistä myös vanhojen tulkintojeni takana. Voiko, ja saako, mielipidettään muuttaa? Voiko perustella omaa kömpelöä teorianapuiluaan sillä, että oli nuori graduntekijä ensimmäistä tieteellistä tutkielmaansa kirjoittamassa?

Kerran kirjoitettu ja julkaistu säilyy siinä muodossa kuin se on, sitä ei enää voi muuttaa. Haastattelu ja lopulta koko teos tarjosi kuitenkin mahdollisuuden sekä palata omiin ajatuksiin että pohtia, mitä nyt tekisin toisin, ja miten sekä omat ajatukset että tutkimuksen suuntaukset ja painotukset ovat muuttuneet.

Jouduin käymään läpi parikymmentä vuotta sitten kirjoittamiani sanoja. Samalla sain syyn pohtia, miten tutkimuksessani nimeän, luokittelen, perustelen ja tulkitseen, ja mitä ja miten kirjoitan ihmisistä, jotka kerran elivät. Tutkijan eettinen vastuu ulottuu myös ihmisiin, jotka eivät enää ole tekstejämme ja ajatuksiamme lukemassa.

Toisaalta meillä on myös eettinen vastuu siitä, mitä olemme aiemmin kirjoittaneet ja jättäneet taaksemme. Tämä on kuitenkin haastava kysymys, koska me itse tutkijoina muutumme ja kasvamme, ja myös tutkimuskysymykset, käsitteellistämisen tavat ja teoreettiset ja metodologiset lähestymistavat muuttuvat.

Sanat jäävät

Sanat jäävät, sekä tutkimuksiin että arkistokortteihin. Merkintä Erikasta löytyy Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta, ja sitä kautta se on tullut osaksi sekä minun että kahden muun tutkijan, Jan Löfströmin ja Petteri Pietikäisen tutkimuksia. Kukin meistä on kontekstoinut sen omalla tavallaan, osana tietynlaista teoreettista maisemaa ja keskustelua. Itse en toki vielä gradua tehdessäni ollut varsinaisesti tutkija, mutta tiesin jo tuolloin, että minusta sellainen tulisi.

Kun työstin graduani 2000-luvun alussa, olin sosiologian opiskelija, jolla oli kulttuurihistoria pitkänä sivuaineena. Historiantutkimuksen menetdit, saati eettiset kysymykset, olivat vielä vieraita. Graduni kysymyksenasettelu oli sosiologinen, aineistoni ”tyypit” jäivät hahmoiksi, ja monet heistä esiintyivät gradussani vain liikanimellään. Tällä hetkellä se tuntuu oudolta, mutta tuolloiseen tutkimukseeni ja sen teoreettiseen ja metodologiseen lähtökohtaan suhteutettuna rajausta tuntui mielekkäältä. Graduni pohjautui 1990-luvun keskusteluihin poikkeavuudesta ja erilaisuudesta, ja sovelsin parhaani mukaan foucault’laista vallan ja vastavallan käsitettä. Lähdeluettelosta löytyvät *Hullun kirjoissa* -teoksen lisäksi ainakin Toivo Nygårdin *Erilaisten historia*, Jutta Ahlbeckin artikkeleita ja Lynn Åkessonin tutkimuksia ruotsalaisista kyläoriginelleista. Teemoittelun ja johtolankametodin avulla päädyin esittämään, että kylähullun ”rakentavat” sukupuoli, suhde työhön ja joutilaisuuteen sekä omanlaisensa vastavalta.

Tuntemukseni arkistoaineistojen muodostumisesta oli aika hataralla pohjalla, koska en ollut opiskellut perinteentutkimusta enkä vielä tuolloin tiennyt juuri mitään siitä, miten aineistot arkistoihin ”päätyvät”. Sain tietysti arkiston henkilökunnalta paljon apua aineiston etsimisessä. *Hullun kirjoissa* -teos oli lähtökohtani, ja vaikka jo tuolloin jotenkin hahmotin, että siinä oleva kertomuskokoelma eli ”Kylähulluantologia” oli tietyillä kriteereillä rakennettu, en juurikaan kyseenalaistanut sitä, miten kylähulluus siinä tulee määritellyksi ja kategorisoiduksi, ja miten erilaiset ja erilaisia ihmisiä käsittelevät kertomukset on koottu yhteen. Käytännössä siis jonkun muun tekemät rajaukset ja luokittelut vaikuttivat suoraan siihen, millaista tietoa löysin, ja sitä kautta tulkintoihini. Graduprosessin kuluessa luin tietysti myös laajasti tutkimuskirjallisuutta, ja osan aineistosta poimin myös esimerkiksi kyläkirjoista.

Myöhemmin valitsin väitöskirjani keskushenkilöksi yhden ”tyypin”, jolloin perehdyin syvemmin hänen elämänsä, aikaansa ja elämänsä ympäristöön.

Yksi syy tutustua syvemmin yhden henkilön, Petter Abram Herajärven, sekä hänen äitinsä Matleena Herajärven elämään oli se, että gradussa kaikki kertomusten erikoiset persoonat jäivät varsin etäisiksi, kenestäkään heistä en tiennyt yksittäistä mainintaa enempää.

En myöskään Jakovan Erikasta.

Tutkijanurani kuluessa liu'uin sosiologiasta yhä enemmän kulttuurihistoriaan. Vuosia työskentelin laadullisten menetelmien yliopistonlehtorina, tutkijana projekteissa, ja haastatteluhetkellä vapaana tietokirjailijana. Tällä hetkellä työskentelen Lapin yliopiston kulttuurihistorian yliopistonlehtorina.

Erikan seurassa tutkijasalissa

Sain seurata Emil Uutun taideteoksen etenemistä. Alusta asti oli selvää, että me tutkijat olemme mukana omilla nimillämme ja omilla sanoillamme. Sain lukea käsikirjoituksen, jossa Tutkija Päivi Rantala perustelee tutkimuksellisia valintojaan. Omat sanat tuntuivat yhtä aikaa vierailta ja tutuilta.

Esitys valmistui, ja sitä esitettiin SKS:n arkiston tutkijasalissa. *Ihana tytär Erika* -teos koostuu kuunnelmasta, videosta, aineistotilauksesta ja liitteistä. Kerrallaan sen pääsi kokemaan yksi tai kaksi henkilöä.

Ihana tytär Erika -näytelmässä "tutkitaan, miten Erikaa koskevaa paikallistarinaa on aiemmissa historian tutkimuksissa luettu ja samalla tarkastellaan kriittisesti arkistokäytäntöjä, muisti-instituutioita ja historiapolitiikkaa." Mukana on katkelmia niin alkuperäisteksteistä eli esimerkiksi omasta gradustani kuin suoria haastattelusitaatteja.

Esitysajat oli varattu loppuun, mutta sain sovittua, että pääsen kokemaan näytelmän ennen arkiston aukeamista yleisölle. Joulukuisena aamuna siis istuin jo kahdeksan aikaan arkistossa luurit korvilla, ja selailin parinkymmen vuoden takaa tuttua arkistomateriaalia.

Tuntui hassulta lukea oma nimi näytelmästä. Ääniteoksessa tutkija Päivi Rantalan roolin luki näyttelijä. Se helpotti: äänessä oli tutkija, yksi puoli minusta. Sanat olivat omiani, ajatukset olivat omiani, mutta toisen lukemana ja esityksen kokijan roolissa niihin sai sopivaa etäisyyttä.

Esitys oli kaunis, herkkä ja vahva, kokonaisvaltainen kokemus.

Vieraskirjan tekstien perusteella esitys oli koskettanut myös muita sen kokeineita. Koska itse olin eniten kiinnittynyt kolmen historian tutkijan ajatuksiin, oli jopa yllättävää huomata, että kommentteissa oli kiinnitytty nimenomaan Erikaan. Ja hänestähän koko työssä tietysti oli kyse. Mutta ehkä tämä kertoo siitä, miten eri tavoin samaa teosta voidaan katsoa. Kommenteissa kiiteltiin tekoa, Erikan esiin nostamista. Erikaa kutsuttiin esiäidiksi.

Kirja Huomioita nimestä

Syksyllä 2024 ilmestyi Tutkijaliiton julkaisemana kirja *Huomioita nimestä*. Se sisältää *Ihana tytär Erika* -näytelmän sekä esseen *että hän kirjoitti itsensä näkyviin ja sitten vapaaksi*. Näytelmän päähenkilö on Erika, esseessä taas Esko Aarnio, joka muutaman kuukauden ajan syksyllä 1914 sai elää nimellä, jonka hän itse oli valinnut. Sen jälkeen häntä rangaistiin nimen väärentämisestä asiakirjoihin.

Nuori Voima -lehden arviossa kerrotaan: ”Historiallinen aineisto ja sen teoreettinen tarkastelu, niin kuivalta kuin se kuulostaakin, onnistuu herättämään henkiin erikoiset subjektinsa ja lukijassa tunnereaktioita.” Tunnistan tunne-reaktioita itsessänikin.

Eskon tarinaa lukiessa herää tietysti kysymys siitä, miksi sukupuoli on ulkopuolisille niin tärkeä asia, että sen ”rikkomisesta” pitää rangaista. Vaikka kuinka tuntisi tuon ajan ajattelutapoja ja pyrki ymmärtämään sitä, mistä lähtökohdista lääkärit ja viranomaiset toimivat, silti sydäntä särkee. Taustalla kulkee kohtalonomainen, vääjäämätön tieto siitä, että tässä ei käy hyvin, että pienet ilon hetket, tanssit tyttöjen kanssa, onni ja nauru, tulevat loppumaan. Että lopulta kuitenkin joutuu taipumaan.

Esseitä lukiessa pohdin näkökulmia, kerronnan ja katseen kulmaa, valintoja. Maailmaa katsotaan Eskon silmin, ja lukija voi tuntea hänen tuskansa ja ilonsa. Toisaalta hienovarainen kerronta antaa mahdollisuuden myös vaihtaa katsomisen paikkaa. Mitä, jos tarinaa kertoisikin lääkäri? Vaihtuisiko vallan näkökulma esimerkiksi hoivan ja huolenpidon näkökulmaan? Korostaisiko lääkäri omaa valtaansa ja mahdollisuutta määritellä toisia, vai tulisiko esiin muita motiiveja? En voi olla ajattelematta, että ehkä määrittelijöilläkin on tahto tehdä niin kuin on hyvin ja oikein. Se, että tämä yksi ”oikein” on toista kohtaan niin väärin kuin voi olla, on äärettömän surullista, ja entistä

surullisempaa sen vuoksi, että sillä yhdellä oikeintekijällä on valta mitätöidä toisen oikein.

Tämä kysymys ei koske vain menneisyyttä, vaan se on mitä suurimmassa määrin myös meidän aikamme kysymys.

Ihana tytär Erika sai ansaitusti Vuoden arkistoteko -palkinnon. Perusteissa todetaan, että teos ”herättelee myötäelämään ihmiskohtaloita, joista arkistoon on tallentunut jälkiä. Se havahduttaa kokijansa tarkastelemaan omia lähtökohtia tutkijana ja arkiston asiakkaana.”

Teos sai myös näytelmäkirjallisuuden Lea-palkinnon, jonka Suomen Näytelmäkirjailijat ja Käsikirjoittajat ry myöntää tekstin perusteella parhaasta edellisestä vuonna ammattiteatterissa kantaesitetystä näytelmästä. Palkintoperusteiden mukaan teoksessa yhdistyy dokumentaarinen tarkkuus ja taiteellinen herkkyyys, jotka luovat ”täysin omalakisen ja ainutlaatuisen näytelmäteoksen.” Näihin sanoihin on helppo yhtyä. Ajattelen, että juuri dokumentaarinen tarkkuus saa aikaan sen, että teos jättää katsojalle, kuulijalle, lukijalle paljon tilaa ja mahdollisuuden tehdä omia tulkintoja. Teos ei paasaa tai väittele, ei luo vastakkainasetteluja eikä pyri opettamaan. Valmiissa teoksessa näkyy sama henki, joka oli läsnä läpi koko prosessin: kunnioitus, aito keskustelu ja läpinäkyvyys.

Omallalla nimellä

Alussa kirjoitin, että avaan niitä ajatuksia, joita taideteokseen mukaan pääsy herätti. Taiteen ja tutkimuksen vuoropuhelu ei sinänsä ole minulle vierasta, mutta tuntuu lähes väkivaltaiselta yrittää puristaa moninaiset, ristiriitaisetkin mietteet koherentiksi tieteelliseksi tekstiksi. Yksi syy tähän on se, että yhtäältä kyse on henkilökohtaisesta, ja yksilöistä: Erikasta, Eskosta, Pälvistä. Toisaalta kyse on paljon yksilöitä isommista asioista.

Prosessin herättämät ajatukset liittyvät yhtäältä siihen, miten tiede muuttuu, miten käsitteet muuttuvat, tutkimuskeskustelut muuttuvat. Tieteellistä tutkimusta ohjaavat teoreettiset ja metodologiset valinnat, joihin tutkija suhteuttaa tulkintansa. Valinta tarkoittaa myös rajaamista: yhdessä työssä on mahdotonta huomioida kaikkia eri näkökulmia. Tulkinnot eivät ole satunnaisia haja-ajatuksia, vaan pitkäjänteiseen ja systemaattiseen työhön perustuvia johtopäätöksiä. Tutkijan tulkinnot ovat kuitenkin aina myös suhteessa tutkijan omaan aikaan ja sen ajattelutapoihin, kieleen, jäsennyksiin ja sa-

nallistamisen tapoihin. Tutkijan tulkinta on yhden ihmisen tekemää tulkintaa, joka keskustelee sekä aiemman että oman aikansa muun tutkimuksen kanssa. Tiede uudistuu ja muuttuu, tieteessä käydyt keskustelut muuttuvat, ja niin niiden pitääkin.

Myös maailma muuttuu. Kun tein gradua, ei puhuttu sukupuolen moninaisuudesta, ja muutenkin sekä ajattelutavat että käsitteistö olivat erilaisia kuin nykyään. Kylähullu-sanaakaan en enää käyttäisi – tässäkin tekstissä se tekee mieli laittaa lainausmerkkeihin. Historiantutkijana kuitenkin tiedostan, että graduni on sekä osa oman aikansa keskusteluja, että opinnäyte, jossa vasta harjoittelin tutkimuksen tekemistä.

Myös minä olen muuttunut. Gradua tehdessäni olin suuntaamassa akateemiselle uralle, sitoutunut sen arvoihin ja ajattelu- ja toimintatapoihin. Kun Emil haastatteli minua, olin ollut pari vuotta pois akatemiasta, ja ajatukseni oli pysyäkin poissa, vapaana kirjailijana. Se osoittautui kuitenkin sekä taloudellisesti, sosiaalisesti että henkisesti haastavaksi. Tätä kirjoittaessani olen palannut yliopistolle, oman alani pariin. En kuitenkaan enää ole sama tutkija kuin yli kaksikymmentä vuotta sitten, tai edes kolme vuotta sitten.

Ajattelen myös, että *Ihana tytär Erika* -prosessi on ollut minulle tärkeä etenkin sen vuoksi, että sen myötä monet jo tietämäni asiat ovat saaneet sanallisen muodon, kiteytyneet ja kirkastuneet. Historiantutkimuksen etiikasta, toisen elämästä kirjoittamisesta ja kertomisen oikeutuksesta käydyt keskustelut ovat viime vuosina olleet vilkkaita. Olen käyttänyt Erika-esimerkkiä kulttuurihistorian opetuksessa kertomaan siitä, miten tärkeää lähdekritiikki on tutkimuksen luotettavuuden ja eettisyyden kannalta. SKS:n arkistossa oleva merkintä on yhden ihmisen tekemä, yhden ihmisen tulkinta ja tarina. Teos tekee näkyväksi sen, että tarinat, merkinnät ja tiedot eivät vain tupsahda jostain sen paremmin arkistoihin kuin kirjaston tietokirjallisuuden hyllyihinkään. Joku ne kertoo, joku tekee tutkimuksen, joku kirjoittaa muistiin. Vaikka laajassa tutkimuksessa ei olisi mahdollista paneutua samalla syvyydellä joka ikiseen lähteeseen, on silti hyvä tiedostaa se, mikä lähteen luonne, uskottavuus ja mieli oman työn kannalta ovat. En väitä, että osaisin nykyäänkään aina tehdä tutkimusta, joka olisi jokaisessa vaiheessa täydellisesti eettiset kriteerit huomioiva, täydellistä ja läpinäkyvää. Mutta ainakin osaan aiempaa paremmin lukea ja tulkita itse, enkä ottaa annettuna toisten tekemiä tulkintoja.

Parhaan ymmärryksensä mukaan

Kulttuurihistorian tutkimus on lähtökohtaisesti reflektivoaa. Sen yksi peruskysymys on: mitä tämä asia merkitsi näille ihmisille tässä ajassa? Miten he kokivat asiat, miten elivät elämäänsä, millaisten kulttuuristen, sosiaalisten, yhteiskunnallisten olojen pyörteissä he toimivat?

Tällainen lähtökohta antaa mahdollisuuksia erilaisten näkökulmien esiin tuomiseen. Väittämällä ja tiukalla argumentoinnilla on toki paikkansa, mutta niin on myös kysymisellä ja ehdottamisella, mahdollisuuksien pohdinnalla ja ennen kaikkea ymmärtämisellä.

Väittämisen ja argumentoinnin lisäksi olisi hyvä osata myös ymmärtää.

Kun lähdin Emil Utun haastateltavaksi, en ihan tajunnut, mitä kaikkea siitä seuraisi. Nyt kuitenkin ajattelen, että oli etuoikeus päästä mukaan tähän prosessiin. Elämme maailmassa, jossa tutkijoiden työtä jatkuvasti väheksytään ja tutkijoita maalitetaan – ja jossa toisaalta monet joutuvat oman olemisensa vuoksi elämään jatkuvassa pelossa. Oikeus omaan nimeen ei ole itsestään selvää meidänkään ajassamme. Tuntuu luksukselta saada olla mukana prosessissa, joka on ollut alusta loppuun täynnä luottamusta, keskustelua ja ajatustenvaihtoa, ymmärryksen lisääntymistä, toivottavasti puolin ja toisin. Tutkimuksen maailmassa kilpailu ja sen myötä itsen korostaminen on lisääntynyt minun akateemisen urani aikana hätkähdyttävästi. Onkin ollut helpottavaa huomata, että tutkimuksen ja taiteen kohtaamisessa oma minä voi hävitä taustalle. Tutkija Päivi Rantala voi olla henkilö, nimi paperilla, ja samalla minä jatkan olemistani kokonaisuena ihmisenä.

Ehkä niin kävi Erikallekin? Nimi jäi muistiin, kirjoihin, ja Erika ihmisenä sai jatkaa elämäänsä omassa rauhassaan.

Toisaalta nimen ottaminen käyttöön on emansipatorinen teko. Kerran elänyt ihminen ei siitä enää tiedä, eikä meillä ole oikeutta “antaa ääntä” kenellekään. Ei kukaan voi toisen ääneksi asettua. Nimellä, nimeämisellä, nähdyksi tulemisella on kuitenkin merkitystä meille tässä ajassa eläville.

Mietin myös sitä, miltä tuntuisi olla valokuvassa puettuna vääränlaisiin vaatteisiin. Miltä tuntuisi tulla kutsutuksi nimellä, joka ei ole oma? Puhuteluksi väärällä kielellä tai väärin määriteltynä.

Minäkään en ole vain yksi, en ole yhtä kuin tekstini. Mietin, miten voin käyttää omia sanojani ja tekojani niin, etten ainakaan tarkoituksella tekisi muille pahaa.

Myös oma tekstini alkaa kaihtaa tieteellistä ilmaisua. Se haluaa muotoutua eri tavoin. Lauseet eivät vaadi pisteitä, ne haluavat juosta vapaana. Kirjoitan:

*Tutkija on muutakin kuin tutkimuksensa
Me kaikki olemme kokonaisia ihmisiä
Ihmisellä on oikeus tulla muistetuksi
Ihmisellä on oikeus elää elämänsä, ja jäädä sitten rauhaan
Kaikilla on oikeus tulla kohdelluksi kokonaisena ihmisenä*

*Oikeus tähän on
hänellä, josta on pieni maininta arkistokortissa
hänellä, joka sen korttiin kirjoitetun tarinan kertoi, ja hänellä, joka sen muistiin
merkitsi
lääkärillä, tutkijalla, taiteilijalla
oikeus olla ihminen, jonka teot ja ajatukset asetetaan osaksi aikaa*

Jokainen toimii parhaan ymmärryksensä mukaan siinä elämässä, johon hän on syntynyt ja kasvanut.

Näin ainakin haluan uskoa.

Se ei tarkoita, että aina tekisi hyvää, tai hyvin. Aina voisi tehdä paremmin. Aina voi myös nähdä sen, mikä on eri tavoin kuin ennen, hyväksyä sen, ja miettiä, tekisikö nyt jotain toisin. Tekisikö toisin sillä ymmärryksellä, mikä itsellä nyt on, tässä tilanteessa, tässä maailmassa, tässä hetkessä.

Meidän tekemme arvioidaan tulevaisuudessa, ja voimme vain toivoa, että myös meitä pyritään ymmärtämään ja katsomaan kokonaisina, asettamaan meidät osaksi aikaa, jossa elimme.

Millaisen elämän Erika eläisi, jos hän eläisi nyt?
Millaisen elämän Esko eläisi?

Kun ajattelen Eskoa, näen hänet tanssimassa tyttöjen kanssa, hienossa puvussa. Pyöräilemässä, nauramassa, omiensa parissa. Hyväksyttynä, rakastettuna. "Hei Esko!" joku huutaisi, ja Esko vilkuttaisi takaisin.

Päivi Rantala on kulttuurihistorioitsija, tietokirjailija ja sanataiteilija, jonka tuoreimmat kirjat ovat käsitelleet unettomuuden historiaa. Rantala työskentelee Lapin yliopistossa kulttuurihistorian yliopistonlehtorina.

Lähteet:

Ihana tytär Erika. Esitys Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston tutkijasalissa 1.9.2023 - 24.1.2024. Kantaesitys oli osa Teatteri Takomon ja Kiasma Teatterin ohjelmistoa.
Emil Santtu Uttu. *Huomioita nimestä*. Sisältää näytelmän sekä esseen että hän kirjoitti itsensä näkyviin. Tutkijaliitto, 2024.
Arvio teoksesta *Huomioita nimestä*. Carlos Lievonen, *Nuori Voima* 3/2024.
Rantala, Päivi. *Kylähullut kertomuksissa. Mikrohistoriallinen näkökulma 1800–1900-luvun vaihteen erikoispersooniin*. Lapin yliopisto 2002.

Bradley Reynolds

Alternating Visions of Europe's Post-Cold War Security Architecture: Finnish, American, and Russian Peace Mediation in Nagorno-Karabakh 1995–1997

Bradley Reynolds, MScS defended his doctoral dissertation entitled “Alternating Visions of Europe’s Post-Cold War Security Architecture – Finnish, American, and Russian Peace Mediation in Nagorno-Karabakh 1995–1997” in the Faculty of Social Sciences, University of Helsinki, on 14 December 2024 at 12:00. The public examination took place at the following address: Porthania, Suomen Laki-sali, Yliopistonkatu 3. Professor Jussi Hanhimäki, Geneva Graduate Institute, served as the opponent, and Professor Juhana Aunesluoma as the custos. The dissertation is available in an electronic form in the open repository of the University of Helsinki, [Helda](#).

Lectio praecursoria

Honored Custos, honored Opponent, members of the audience. Today I will present my doctoral dissertation for public examination, titled “Alternating Visions of Europe’s Post-Cold War Security Architecture: Finnish, American, and Russian Peace Mediation in Nagorno-Karabakh 1995–1997.”¹ This work is the result of multi-national archival research from Finnish, American, European Union, United Nations, United Kingdom, and Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) archives. This is paired with oral history interviews with Finnish and American decision-makers, utilizing a method I term Foreign Policy Oral History.²

In this doctoral dissertation, I argue for continued research on smaller states in international history.³ Great power politics has been in vogue for some years now. We should not forget, however, the numerous policy projects smaller states undertook in the Cold War, as well as the post-Cold War period. These actions also shaped the European security architecture. I utilize the case study

of Finnish peace mediation in Nagorno-Karabakh, through the OSCE Minsk Group from 1995–1997, as one example to prove this point.

Finland, together with Russia, was responsible for leading and co-chairing the OSCE Minsk Group. This was the diplomatic body responsible for peace mediation in Nagorno-Karabakh. Other former Warsaw Pact states, newly independent states that formed out of the Soviet collapse,⁴ as well as France, Germany, and the U.S. were also Minsk Group members.

Nagorno-Karabakh was a formally autonomous region in the Soviet Union that devolved into partisan conflict in 1988, contributing to Soviet collapse. Full-scale war between Armenia and Azerbaijan ensued until a ceasefire was brokered by Russia in 1994. A final peace agreement, however, remained elusive and incentivized international attention. Finland was significant as a mediator of this conflict. It was the first time Finland attempted to mediate an armed conflict in what Russia considered its near abroad.

In presenting the case of Nagorno-Karabakh peace mediation, I will outline two main contributions my research makes, as well as one contribution to contemporary debates on Finnish foreign policy. The main contribution of my work is to academic research on Finnish foreign and security policy in the post-Cold War period. The second is to larger debates on the historiography of European security in the 1990s. Here, I contemplate the politicized nature of research on this period.

This then leads to the third, societal reflection of my work. Scholarship on the 1990s continues to grow. I believe we should further consider how historical research, as well as contemporary political debate, are increasingly intertwined. This is not necessarily a negative phenomenon, but one that needs to be consciously reflected on to maintain a democratic history culture, as well as democratic debate on foreign policy.

I will thus argue in this *lectio* that our understanding of the 1990s remains in a shade of gray. This inhibits both the creativity, as well as the political possibilities we willingly consider in contemporary foreign policy debates.

Much of the academic literature to date on European security politics focuses on U.S.-Russian relations, as well as NATO and EU enlargement. This is a valuable body of research and pertinent to contemporary policy problems. At the same time, I encourage historians to ask, does this focus accurately represent the complexity of the era?

In returning multiple shades of color to the 1990s, historians must reach beyond the question of whether NATO should have enlarged or not. Histo-

rians should consider what parallel, less successful policy initiatives tell us about the collective hopes, and disappointments, of the era.

Peace mediation in Nagorno-Karabakh is one such initiative. This storyline shifts the geographical focus on European security debates from continental Europe to the post-Soviet space proper. This is significant as the OSCE functioned in the post-Soviet space in ways the EU and NATO could not. This is an aspect of European security debates that has only begun to be comprehensively researched. This is also a research focus that by and large requires a perspective other than a focus on U.S. foreign policy. This is because Washington was “woefully ignorant” of the region until 1997, as described by Fredrik Starr, founder of the Kennan Institute.⁵

The South Caucasus in the mid-1990s represented a critical moment and context for debates on if and how European security in continental Europe should be tied to security in the post-Soviet space. Would all former Warsaw Pact states and newly independent states truly be allowed to ‘return to Europe’ or was there a hierarchy of belonging?

A prominent mantra of the period was that post-Cold War European security would no longer be defined by dividing lines.⁶ However, academics recognized that if Western Europe and North America were excluded from the Caucasus, this would lead to a divisibility in European security.⁷ In other words, a new dividing line. Nagorno-Karabakh fostered a debate over what the new parameters of Europe would be, as well as where a new Europe would end.

A key question in this debate was addressing what Max Jacobson termed the unknown factor in European security politics – Russia.⁸ What would Russia’s position be inside of, or in cooperation with, a new Europe? This was an interesting problematique as the question of what to do regarding Russia differed depending on where one looked. Policy debates for answering this question coalesce around which institutions should work in which regions of a new Europe.

Finland was one of the few countries in Europe that continued to significantly focus on the challenge of the post-Soviet space in the 1990s. Finns, along with numerous newly independent states and former Warsaw Pact states, understood that Russia could easily become revanchist. Many Western European and North American decision-makers, on the other hand, neglected that it would be important to provide stability in the post-Soviet space. This was due to either ignorance, or a perception that it was best to leave these regions to the Russians. While Helsinki found allies where they could to maintain focus on the

newly independent states, this was by and large an uphill battle. The inability to collectively solve these challenges in the 1990s is woefully apparent today.

Peace mediation in Nagorno-Karabakh was thus seen as an opportunity. It was a top three issue on the U.S. President Bill Clinton – Russian Federation President Boris Yeltsin agenda from 1994 to 1996. As such, it gave Finnish decision-makers seats at many tables. It allowed Finland to build new networks based on existing Finnish foreign policy expertise, also building a new reputation through the process. Taking responsibility for the OSCE offered important political capital when advocating for Helsinki's preferences on how different European security institutions should develop in the 1990s.

When Finland joined the EU in 1995, Hiski Haukkala and Hanna Ojanen argued that Finland carried a 'burden of proof' to demonstrate that Finland's Russian expertise was an asset rather than a restriction.⁹ U.S. Ambassador to the Minsk Group Joseph Presel noted that various members of the international community were suspicious that Finland would not be able to balance Russia in peace mediation, as 'ghosts of Finlandization' might remain.¹⁰ The Russians themselves were reported to be 'suspiciously enthusiastic' of a Finnish-Russian Co-Chairmanship for the Minsk Group.¹¹

Juho Ovaska, in his pathbreaking work on Finnish foreign policy in the 1980s and early 1990s, argued that no effort was made by Helsinki to balance between East and West once the Cold War was over.¹² A study of Finland's reformulation of Russia policy in the post-Cold War period, which Nagorno-Karabakh mediation was an important piece of, shows that the definitions of East and West were fluid in this period. Finnish diplomats did continue to balance between the U.S. and Moscow. Old diplomatic tools and Russian expertise were utilized to convince Moscow that cooperation and integration into a new Europe was their best course of action. While this appears idealistic in hindsight, Finnish diplomats nonetheless achieved measurable results. Finns proved their Russian expertise to Brussels as well as Washington. This meant occasionally contesting EU and U.S. policy. Finns also began to build a Russian expertise for a new era. This meant an expertise on the South Caucasus, Central Asia, and the post-Soviet space more generally. Significantly, this was a competency the EU lacked at the time.

We can see at least three lasting traces of how the OSCE Minsk Group Co-Chairmanship supported a reformulation of Finland's expertise on Russia.

Firstly, The Finnish Parliament's Foreign Affairs Committee (*ulkoasiainvaliokunta*) continues to argue for maintaining Finland's Russia expertise post-2022.¹³ The Finnish history of the OSCE Minsk Group is an example of how

Finnish diplomats not only maintained, but expanded their knowledge of Russia and adjacent regions in a period of profound international flux. Nowhere is this more apparent than with Ambassador Terhi Hakala, a former member of the Finnish Minsk Group Team and now EU Special Representative to Central Asia.¹⁴ Heikki Talvitie, Chair of the Finnish Minsk Process, was also the first EU Special Representative in the South Caucasus 2003–2006. I expect that Finland's 2025 Chairpersonship of the OSCE will be a similar opportunity to maintain and expand competencies on Ukraine, the South Caucasus, Central Asia, and Russia.¹⁵

Secondly, the Finnish-Russian Co-Chairmanship of the OSCE Minsk Group also shows how Finnish diplomats expanded their competencies in European security politics. They learned to utilize multiple institutions to promote Helsinki's vision for a new European security architecture. The OSCE was simply an entry point and an institution that Finnish diplomats had experience working through. This allowed Finns to advocate for both an EU strategy on the Caucasus, as well as Russia. An EU Common Strategy on Russia came to fruition during Finland's 1999 Presidency of the EU Council.

Last, but not least, mediation in Nagorno-Karabakh, significantly, offered Helsinki a new view of Washington. Working intimately with the Americans gave Finnish diplomats an introduction to the complexities of American policy towards Russia as well as the significance of oil politics in American foreign policy. It thus became apparent that Washington was an equal, if not bigger, challenge than Moscow.

In building off this last point, and in making my second argument on the current limitations of European security historiography in the 1990s, I will make a short digression to discuss the Dayton Accords and Peace mediation in Bosnia.

In 1997, the U.S. State Department published a book titled *The Road to Dayton U.S. Diplomacy and the Bosnia Peace Process, May-December 1995*.¹⁶ This was the result of a U.S. State Department project titled the Dayton History Project. Bosnia and Nagorno-Karabakh were two parallel peace mediation and policy initiatives in 1995. By juxtaposing these two processes and asking why, as well as how, each has been written into the narrative of the 1990s, an interesting reflection arises on the state of contemporary and historiographical debate on European security.

For the Dayton History Project, a historian, Derek Chollet, was given unfettered access in 1996 to classified U.S. State Department documents, as well as broad interview access to the highest levels of U.S. foreign policy decision-

making. An unprecedented advantage in studying foreign policy history, only one year after the policy initiative no less.

The Dayton History Project was an attempt by the U.S. State Department to first and foremost create a comprehensive archive for future study. A second significant stated objective was to record best practices in successful American peace negotiations for future initiatives.

Also in 1997, the Finnish Ministry of Foreign Affairs published *Finland as a Mediator in the Karabakh Conflict*. This is a similar, but much shorter text. The Finnish report was 30 pages, compared to the Dayton History Project, which was 270. Along with the Finnish report, an extensive archive was preserved in the Finnish National Archive and Ministry of Foreign Affairs Archive until a researcher might stumble upon them after their 25-year period of classification.

The monograph I am defending here today is a peculiar reflection on the Dayton History Project. "The secret history of Dayton," as it was titled by the State Department, shows the power of the state in facilitating public debate on foreign policy history, but also the tunnel vision such access can bring.

A key piece of the Dayton History project was recording how to placate Russia in multilateral peace mediation environments. U.S. officials believed that being able to successfully cooperate with Russia in multilateral peace mediation formats would be key for influencing Russian behavior in Eastern Europe and the post-Soviet space as well as having Moscow accept NATO enlargement.

These recorded best practices, while largely adhered to by the Finns in the OSCE Minsk Group, were seemingly forgotten in America's high-level mediation attempts in Nagorno-Karabakh. This was reflected when Russian Federation President Yeltsin told Strobe Talbott, U.S. Deputy Secretary of State at the time, to stop telling the newly independent states that Russia was still the evil empire.¹⁷ In parallel, Talbott curiously perceived that Moscow was ambivalent about the South Caucasus and that he could win the Nobel Peace Prize for work on Nagorno-Karabakh peace mediation.¹⁸ The OSCE Minsk Group thus became a barometer of deteriorating Russian-American relations in a markedly non-NATO context.

Nagorno-Karabakh mediation has remained hidden from the historiography of European security in the 1990s. Failed policy initiatives are not often the histories states, or decision-makers, want to be remembered for. Talbott ignores Nagorno-Karabakh in his memoirs.¹⁹ He avoids the question multiple times in oral history interviews conducted by the U.S. State Department.²⁰ His personal biographer, when asked about Nagorno-Karabakh, didn't even know that this

was a region of the world Talbott worked in. Therefore, if nothing else, the Finnish story of peace mediation in Nagorno-Karabakh allows us to question what we think we know about European security debates in the 1990s and why.

Due to the hidden nature of historical traces from the American side, Nagorno-Karabakh peace mediation is a policy that needs to be studied from the Finnish perspective - this is where the comprehensive documentation lies. American diplomats who worked with the Minsk Group are largely unwilling to speak on record about the policy initiative. The only one who did, Ambassador Joseph Pressel, did so one week before passing away. His testimony, once published, began to be quoted by other American retired diplomats as a way of saying what they could not themselves.

While Bosnia as an American success is recorded, Nagorno-Karabakh as a failure is absent from the historical record. This dissertation attempts to begin countering existing narratives of the 1990s that have largely preserved the history of successful policy initiatives.

The way in which we address the past also has implications for how we discuss the present as well as the future. Forgetting past failures has profound implications for how we debate policy in the present. Just think what American foreign policy would be without the memory of, and extensive research on, the Vietnam War.

For example, the political debate in Finland over Finlandization, or post-Finlandization, would greatly benefit from academic, historical analysis.

Juhana Aunesluoma has asserted that “the better the understanding of the context in which the Finns operated in – both from the eastern and western sides – the less there will be need for polarization in the domestic debate.”²¹ Finlandization is often polarizing as we have limited research on the topic, and more so, it is a hard emotional concept to discuss. Few researchers willingly put themselves into this political crossfire. Open debate, founded on credible, academic research, is what is needed to come to terms with a Cold War past. Manichean worldviews of East vs West, while attractive, can support polarization.

In adding to Aunesluoma's argument, I believe we need a better understanding of how remembering, as well as forgetting, influences Finnish foreign policy debates. How a Cold War past is remembered, as well as forgotten, is an attempt to shape the current political moment. This is important in understanding how the parameters of contemporary foreign policy debate are managed.

This is not unique to Finland. As shown, hard emotions also influence American foreign policy history. However, due to Finland's progressive archival system, decision-makers have less influence in hiding the past, though they can still try.

Historians thus have an unprecedented opportunity to develop contemporary Finnish foreign policy debate. History is considered a fundamental piece of foreign policy. Henry Kissinger argued that history was the most important subject any decision-maker could study. I believe historians can play a role in regulating foreign policy debates, and also motivating the public to engage in the present via the past.

History does not necessarily offer lessons or regularities, but rather, teaches us about possibilities. The past, according to Philip Zelikow, should be used to provoke curiosity in policy debates.²² This is something many policymakers have noted is lacking in contemporary discussions on the future of European security. For example, debates from the 1990s on constructing a multi-institutional approach to European security, are debates many policymakers are only rediscovering now. Forgetting these past visions leaves us a step behind in creatively debating policy futures.

The Finnish Institute of International Affairs' new director Hiski Haukkala noted on *Yle* last month that in his opinion, Finland's approach to peace in Ukraine has been morally correct, but unrealistic.²³ This is a profound contribution to how we discuss Finnish foreign policy post-2022. In particular, it invites debate on a topic Finnish society has not wanted to entertain. What type of victory in Ukraine is plausible? This debate requires substantial critique of Ukrainian, American, and EU policy, as well as Finnish policy itself. Victory, just like peace, cannot be simply spoken into existence. Victory, as well as peace, requires a long-term strategy, and a multi-institutional approach. In my opinion, this includes constructing a strategy on Russia that is proactive, though founded on deterrence.

In reaffirming the positive contribution of contemporary history Aunesluoma states:

Increased understanding, knowledge and arguments about our own recent past will broaden the possibilities for political action and strengthen democracy. By relating the present to the past, the history of our own time expands what can be considered politically possible in the present.²⁴

I would underline this point by saying this must be done by discussing multiple, credible, and sometimes contentious, pasts. Societies should remain critical of any past that is politically advantageous to any one group of political actors.

As an oral historian as well as an international historian, I believe that meaning is made through ongoing interpretation. This requires a commitment to ongoing discussion. This monograph is by no means a final word. I only hope it will be an inspiration for continued debate, and most of all, critical commentary.

References

- 1 Reynolds 2024a.
- 2 Reynolds 2024c.
- 3 Reynolds 2021.
- 4 The term 'newly independent states' is used here to denote the former republics of the U.S.S.R. that gained independence out of the Soviet collapse. This includes Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Moldova, Russia, Tajikistan, Turkmenistan, Ukraine, Uzbekistan, Estonia, Latvia, and Lithuania. However, this definition differs from the U.S. State Department's definition, which left the Baltic republics out, as Newly Independent States was used as an administrative delineation to conform to the Commonwealth of Independent States grouping. This did not include Estonia, Latvia, and Lithuania. See: Office of the Historian, Bureau of Public Affairs, "History of the Department of State During the Clinton Presidency (1993-2001)", <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/8527.htm>.
- 5 Starr 1997, 25.
- 6 Hill 2018; Clinton 1997; Bureau of European and Canadian Affairs 1997.
- 7 Blank 1995, 77.
- 8 Jakobson 1998, xiii.
- 9 Haukkala & Ojanen 2011, 150.
- 10 Pöhlö 1995.
- 11 Nyberg 1995.
- 12 Ovaska 2023a, 161; Ovaska 2023b.
- 13 Ulkoasianvaliokunta 2024, 6.
- 14 In January 2025, Ambassador Hakala was appointed as Special Envoy of the OSCE Chairperson-in-Office: <https://valtioneuvosto.fi/en/-/special-representatives-of-the-osce-chairperson-in-office-in-2025>.
- 15 See for example, the programme for the Finnish 2025 Chairpersonship, published in January 2025: <https://um.fi/documents/35732/0/Finland%27s+Programme+for+OSCE+Chairpersonship+2025+%281%29.pdf/e994685e-ea6d-25fe-ab0c-d30dfdadc08d?t=1736410765333>; Reynolds 2024b.
- 16 Chollet 1997.
- 17 Pickering 1996.
- 18 Grossman 1996; Interview Presel 2022.

- 19 Talbott 2002.
- 20 Talbott 2016.
- 21 Aunesluoma 1998, 106.
- 22 Zelikow 2015.
- 23 Din Belle 2024.
- 24 Aunesluoma 2022, 79.

Bibliography

Interviews

- Presel, Joseph. Interviewed by Bradley Reynolds in English. December 7, 2021, phone interview. Providence Rhode Island, Helsinki, Finland.
- Talbott, Strobe. Interviewed by Mark Tauber in English. July 26, 2016. The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project.

Primary Documents

- Bureau of European and Canadian Affairs, "NATO Adaptation/Enlargement", June 20, 1997, https://1997-2001.state.gov/regions/eur/fs_natoadapt.html.
- Clinton, Bill, "President Clinton's Response to Senators' Questions on NATO Enlargement", *The White House*, September 12, 1997, <https://www.bits.de/NRANEU/docs/ClintonNA-TOEnlargement.htm>.
- Finish Ministry of Foreign Affairs, "Finland's Programme for OSCE Chairpersonship 2025", January 2025. <https://um.fi/documents/35732/0/Finland%27s+Programme+-+for+OSCE+Chairpersonship+2025+%281%29.pdf/e994685e-ea6d-25fe-ab0c-d30df-dadc08d?t=1736410765333>.
- Foreign Affairs Committee of the Finnish Parliament, "Valiokunnan mietintö UaVM 14/2024 vp – VNS 3/2024 vp, Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteke." https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Documents/UaVM_14+2024.pdf.
- Grossman, "Deputy Secretary Talbott's Meeting with President Demirel, March 15, 1996", U.S. State Department, 26.3.1996, Ankara 3125, Doc no. C06698083, Freedom of Information Act Online Reading Room.
- Nyberg, René. "ETYJ; Karabah – Suomi", Finnish Foreign Ministry, 10.1.1995, WETB 001, Pol-40, Folder: Minskin konferenssi/Minskin ryhmä V 1995 (1.1-29.2), Box: Vuoristo-Karabakh; Minskin Prosessi, Signum: 21.50 AZE, Arkisto 1, Finnish Ministry of Foreign Affairs Archive.
- Office of the Historian, Bureau of Public Affairs, "History of the Department of State During the Clinton Presidency (1993-2001)", <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/8527.htm>.

Talbott, Strobe. *The Russia Hand: A Memoir of Presidential Diplomacy*. Random House, 2002.

Thomas Pickering, "Yeltsin-Talbott Meeting, April 11, 1996," U.S. State Department, 12.4.1996, Moscow 010123, Doc no. C06697702, Freedom of Information Act Online Reading Room.

Literature

Aunesluoma, Juhana. "The Happy Rimland' Jussi M. Hanhimäki: *Containing Coexistence. America, Russia, and the 'Finnish Solution'.*" *Northern Dimensions* (1998), 106.

Aunesluoma, Juhana. "Oman ajan historiankirjoitus", *Lähihistoria* 1, no. 1 (2022): 67–82.

Blank, Stephen. "Russia, the OSCE, and Security in the Caucasus." *Helsinki Monitor* 6, no. 3 (1995): 65–80.

Chollet, Derek. *The Road to Dayton U.S. Diplomacy and the Bosnia Peace Process, May–December 1995*. U.S. Department of State, 1997.

Din Belle, Olivia. "Upin uuden johtajan mukaan Ukrainan ehdoilla tehtävä rauha ei ole koskaan ollut täysin realistinen tavoite." *Yle*, November 12, 2024. <https://yle.fi/a/74-20124204>.

Haukkala, Hiski, & Hanna Ojanen. "The Europeanization of Finnish Foreign Policy: Pendulum Swings in Slow Motion." In *National and European Foreign Policies: Towards Europeanization*, edited by Reuben Wong and Christopher Hill, 149–166. Abingdon: Routledge, 2011.

Hill, William. *No Place for Russia: European Security Institutions Since 1989*. New York: Columbia University Press, 2018.

Jakobson, Max. *The Washington Papers: Finland in the New Europe*. Center for Strategic and International Studies, 1998.

Ovaska, Juho. "Luento: Hiljainen käänne – Suomen ulkopoliitiikan ja ulkopoliittisen päätöksenteon murrokset vuosina 1982–1992." *Lähihistoria* 2, no. 2 (2023a): 156–162.

Ovaska, Juho. *Käänne – Suomen irtiotto Kremlistä Eurooppaan*. Jyväskylä: Docendo, 2023b.

Reynolds, Bradley. *Alternating Visions of Europe's Post-Cold War Security Architecture: Finnish, American, and Russian Peace Mediation in Nagorno-Karabakh 1995–1997*. University of Helsinki, 2024a.

Reynolds, Bradley. "Bringing the (Smaller) State Back In: State of the Field in 'Small State' Research." *H-Diplo* (2021).

Reynolds, Bradley. "Finland and the OSCE: 'History Will Not End Here.'" Kennan Institute (2024b).

Reynolds, Bradley. "What's so Critical About Critical Oral History?" *The Oral History Review* 51, no. 1 (2024c): 47–69.

Starr, Frederic. "Power Failure: American Policy in the Caspian." *The National Interest* (1997): 24–27.

Zelikow, Philip. "The Nature of History's Lessons." In *The Power of the Past: History and Statecraft*, edited by Hal Brands and Jeremi Suri, 281–309. Brookings Institute Press, 2015.

Mikko Kemppainen & Tuomas Laine-Frigren

Älyä ja poliittista mielikuvitusta - Työväenkirjallisuuden päivässä keskustelemassa Riina Tanskanen, Milla Peltonen & Jussi Lahtinen

Työväenmuseo Werstas, Tampere. Syyskuun ensimmäinen viikonloppu vuonna 2024. Vanhaan Finlaysonin tehdasrakennukseen vuonna 1993 avatun museon Bertel-salissa kansanedustaja, kirjailija ja tutkija Anna Kontula kertoo uudesta *Kadonneen järjen metsästys* -teoksestaan kirjallisuudentutkija Maria Mäkelän haastattelemana. Samaan aikaan museon auditoriossa kirjailija Virpi Hämeen-Anttila, sarjakuvataiteilija Tommi Musturi, kuvataiteilija Jussi Lahtinen sekä kirjallisuudentutkija ja kirjailija Juha Raipola keskustelevat tekoälyn mahdollisuuksista ja uhkista taiteellisessa työssä.

Käynnissä on järjestyksessään 15. Työväenkirjallisuuden päivä, jonka teemana on tällä kertaa ytimekkäästi ”Äly”. Museon työntekijöistä, kirjailijoista, taiteilijoista ja tutkijoista koostuvan työryhmän vuosittain järjestämään tapahtumaan on saapunut satoja kävijöitä, jotka ovat kiinnostuneita yhteiskunnallisesta kirjallisuudesta ja työväenkulttuurista.

Yhtenä keskeisenä teemana paneelikeskusteluissa ja haastatteluissa toistuu poliittisen mielikuvituksen käsite sekä historian merkitys poliittisen mielikuvituksen rakentajana. Tähän tartumme myös tapahtuman jälkeen, kun kokoonnumme yhteen Työväenkirjallisuuden päivän työryhmän jäsenten kanssa. Aiheesta keskustelemaan ovat saapuneet kirjailija-sarjakuvataiteilija Riina Tanskanen ja tietokirjailija-kirjallisuudentutkija Milla Peltonen. Myöhemmin odotamme paikalle myös tapahtuman koordinaattoria, historian-tutkija Jussi Lahtista.

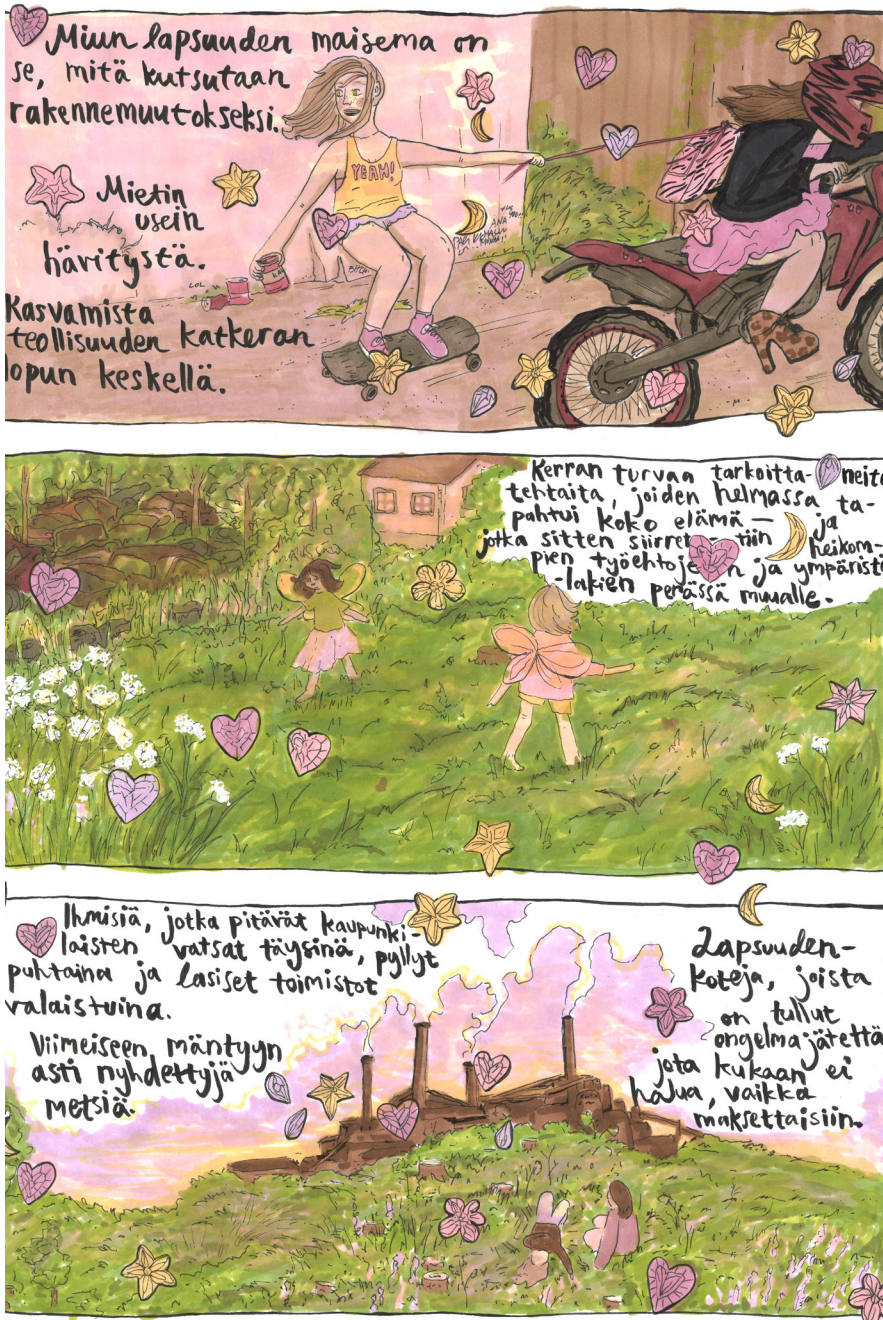
Erityisesti *Tympeät tytöt* -sarjakuvastaan tunnettu Tanskanen rinnastaa poliittisen mielikuvituksen taloudelliseen mielikuvitukseen, sillä kapitalismi tunnetaan määrittävän taloudellisen puheen ja koko politiikan reunaehdot. Vuonna 1998 syntynyt Tanskanen nostaa esille lähihistorian ja sukupolvikokemuksen. 1990-luvulla syntynyt sukupolvi varttui Suomessa, jossa syvä talouslama oli selätetty ja elettiin vahvaa taloudellista nousukautta. Neuvostoliiton romah-

Kuva1. Riina Tanskanen kuvattuna työväenkirjallisuuden päivillä 2024. Kuva: Anni Peura.

tamisen myötä päättynyt kylmä sota loi uskoa länsimaisen talousliberalismin lopulliseen voittoon. Rohkeimmat tutkijat, kuten Francis Fukuyama, puhuivat "historian lopusta", jossa läntinen liberalismi oli selvinnyt voittajana ja ratkaissut tärkeimmät yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin instituutioihin liittyvät kysymykset. Uuden vuosituhannen alkua leimasi eetos, jonka mukaan jokaisella on yhtäläiset mahdollisuudet menestyä omalla ahkeruudellaan ja toimeliaisuudellaan.

Tanskanen oma, Itä-Suomessa eletty lapsuus ja nuoruus piirsivät hänelle kuitenkin hyvin toisenlaisen kuvan todellisuudesta. "Pyyhekumien puolittaminen" oli koulun arkea, ja uuden vuosituhannen alkua hallitsivat jatkuvat YT-neuvottelut, jotka loivat kokemuksen ankeasta ajasta. Tanskanen toteaa, että 2000-luvun edetessä työelämän ongelmat ovat vain syventyneet ja esimerkiksi mielenterveyden ongelmat lisääntyneet. Jatkuvat julkisen talouden leikkaukset ja yksityistäminen on esitetty ainoana järkevänä ratkaisuna, jolle ei ole vaihtoehtoja. Eriävät näkemykset on tehokkaasti leimattu utopistiseksi haihatteluksi tai jopa toiveeksi palata neuvostoaikaan. Kuten Tanskanen asian esittää, "uusliberalismi" on näin "leikannut siivet" poliittiselta mielikuvitukselta, ja pelkkä arjesta selviäminen vie useimmilta voimat edes kuvitella parempia vaihtoehtoja.

kuva: Riina Tanskanen 19/16

Kuva 2. Riina Tanskanen: Lapsuuden maisema (2025), 297x420, tussi paperille.

Koska kyseessä on *Lähihistoria*-lehden haastattelu, kysymme, voisiko historiasta ja historiantutkimuksesta löytää aineksia poliittisen mielikuvituksen kehittämiseen. Tanskanen nostaa hetkeäkään epäroimatta esille David Graeberin ja David Wengroven teoksen *Alussa oli... ihmiskunnan uusi historia*. Kirja kyseenalaistaa monet yleiset käsitykset historiasta ja esittelee erilaisia tapoja, joilla yhteiskuntia on historian saatossa järjestetty. Kirjan luoman historiakuva pohjalta Tanskasesta on suorastaan naurettavaa väittää, ettei nykyiselle (talous)politiikalle olisi vaihtoehtoja ja että vasta lyhyen ajan vallalla ollut ”kapitalistinen” järjestelmä olisi yliverlainen. Jos historiasta ei siis voikaan suoraan ottaa oppia, sen avulla voi kuvitella erilaisia vaihtoehtoja.

Laajemmasta ajallisesta kontekstista ja globaalista näkökulmasta siirrymme pohtimaan suomalaisen yhteiskunnan erityispiirteitä. Keskustelu kääntyy siihen, onko vaihtoehdottomuus ja poliittisen mielikuvituksen köyhtyminen yleisempi ilmiö vai erityisesti suomalainen piirre. Poliitiikan kehitys on ollut samansuuntaista käytännössä kaikissa länsimaissa, mutta Tanskanen nostaa esille mielenkiintoisen havainnon, jonka hän on esittänyt jo pari vuotta sitten julkaistussa *Kapitalismin suuri illuusio* -teoksessaan: suomalainen puoluekenttä näyttää omaksuneen omaehtoisesti yli puoluerajojen ajatuksen talouskurista, joka useissa muissa maissa on jouduttu käytännössä runnomaan läpi. Syitä tähän haemme niin suomalaisten säästäväisestä mielenmaisemasta, syrjäisestä sijainnista kuin protestanttisesta etiikastakin. Yhtenä tekijänä Tanskanen esittää myös paradoksaalisen ajatuksen suomalaisen yhteiskunnan vahvuudeksi mielletystä luottamuksesta instituutioihin. Luottamus politiikkaan ja instituutioihin on yhteiskuntarauhan tae, ja se on yhtenä tekijänä nostanut Suomen pisteitä kansainvälisissä vertailuissa, aina ”maailman onnellisimmaksi maaksi” saakka. Konsensushakuisuus, luottamus instituutioihin sekä ”viisaisiin päättäjiin”, kuten Tanskanen toteaa, on mahdollistanut talouskuriajattelun laajan hyväksymisen, kun yhteiskunnallisessa keskustelussa pyritään välttämään turhan kärjistävää vastakkainasettelua.

Suomessakin elää joukko vaihtoehtoisen elämäntavan valinneita henkilöitä, joista tunnetuin lienee jo edesmennyt luonnonsuojelija Pentti Linkola. Kysymme kirjailija Hannu Salaman elämäkerturina ja *Erakot* -teoksestaan tunnetun Milla Peltosen näkemystä siitä, olisiko poliittista mielikuvitusta mahdollisuutta kehittää ottamalla oppia näistä ”erakoista”. Peltonen toteaa, että osa kirjaan haastatelluista ihmisistä on vetäytynyt omiin oloihinsa juuri protestina aikamme politiikalle. Heidän ajatuksistaan löytyy paljonkin vaihtoehtoisia tapoja kuvitella kestävämpää yhteiskuntaa. Esimerkiksi hän nostaa

Marketta Hornin – valtiotieteiden tohtorin ja vihreiden ex-kaupunginvaltuutetun – joka on muuttanut Saarijärvelle, luonnonvaraisen metsän keskellä sijaitsevalle Mörkökorven tilalle. Horn yrittää elää mahdollisimman omavaraisesti luontoa kuormittamatta. Hän on edelleen aktiivinen kirjoittaja ja pyrkii vaikuttamaan yhteiskunnan asenteisiin.

Kirjallisuudentutkijana Peltonen kuitenkin kääntää pian keskustelun *Erakoista* laajemmin kirjallisuuteen. Hän toivoisi kirjallisuudelta enemmän ”utooppisia näkymiä ja kuvitelmia”, jotka laajentaisivat mielikuvituksemme rajoja. Peltonen toteaa olevansa melko kyllästynyt viimeaikaiseen dystopia-boo-

Kuva 3. Milla Peltonen. Kuva: Pertti Salo.

miin, sillä kuvatessaan toivottomia tulevaisuuden visioita dystopiat eivät todellisuudessa tarjoa tilalle mitään vaihtoehtoja. Hän korostaa, ettei kirjallisuudella toki ole velvollisuutta tarjota vaihtoehtoja, mutta pitää sitä toivottavana.

Peltosen kommentissa tartumme julkisen keskustelun käsitteistöön. Juuri Peltosen mainitsemaa utopian käsitettä käytetään usein poliittisessa keskustelussa väheksyvässä merkityksessä osoittamaan vastapuolen argumentit haihatteluksi ja mahdottomiksi toteuttaa. Utopioita on pidetty jopa yhteiskunnalle vaarallisina. Tieteenfilosofi Karl Popper totesikin utopioiden sisältävän aina autoritaarisia piirteitä ja johtavan ennen pitkää väistämättä hallintoon, joka vallassa pysyäkseen turvautuu väkivaltaan. Utopiakritiikissä usein unohtuu, että esimerkiksi yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, ajatus jakamattomasta ihmisarvosta tai vaikkapa naisesta modernin länsimaisen valtion johtajana on historian saatossa leimattu kukin utooppisiksi – tai joidenkin mielessä dystooppisiksi – harhakuvitelmiiksi. Samankaltaisiksi poliittisiksi leimakirveiksi on viime vuosina ”kaapattu” muun muassa intersektionaalinen feminismi, jota sen vastustajat syyttävät sukupuoli-, seksuaali- ja etnisten vähemmistöjen etujen ajamisesta suuren (valkoisen) enemmistön oikeuksien kustannuksella. Keskustelussa toteamme, että käsitteiden leimaaminen ja niiden sisällön kääntäminen pääläelleen saa ihmiset sulkemaan korvansa itse asialta ja keskittymään käsitteeseen liitettyyn negatiiviseen poliittiseen mielikuvaan. Tanskanen sanoo jopa välttävänsä työssään joidenkin käsitteiden käyttöä, sillä ”ihmiset vastustavat paljon vähemmän ajatuksia kuin käsitteitä”. Peltonen puolestaan kertoo ”käsitteiden kaappaamisen” heijastuvan myös Työväenkirjallisuuden päivän tapahtumaan. Joidenkin palautteiden mukaan työväenkirjallisuuden käsitteestä tulisi nimessä luopua vanhentuneena ja politisoituneena. Työryhmä on kuitenkin pitänyt hyvästä käsitteestä kiinni, sillä työläis- tai työväenkirjallisuudella on tutkitusti ollut merkittävä sija suomalaisen kirjallisuuden historiassa aina 1980-luvun alkuun saakka. Erityisesti monet tamperelaiset kirjailijat ovat profiloituneet työväenkirjailijoiksi. Peltonen myös muistuttaa, ettei työväenkirjallisuus ole kuollut, vaan se on edelleen tunnustettu, tunnistettava ja uutta nousua tekevä trendi tai tendenssi kirjallisuudessamme.

Jos työväenkirjallisuus on tunnistettava kirjallisuuden suuntaus, herääkin kysymys, mitä se lopulta on? Onko se työläisten kirjoittamaa kirjallisuutta vai kirjallisuutta, jota ehkäpä kuvitteellinen työväenluokka lukee? Peltonen sanoo kysymyksen tulevan vastaan usein. Hän lähtee määrittelyssä liikkeelle kirjallisuudentutkimuksen klassikko Raoul Palmgrenista, joka on määritellyt

työväenkirjallisuuden ensisijaisesti työväenluokasta ponnistaneiden, muodollisesti kouluttamattomien kirjailijoiden kautta. Peltonen kuitenkin painottaa muutosta, joka on tapahtunut 1960-luvulta, jolloin Palmgren julkaisi ehkä vaikuttavimmat työläiskirjailijoita käsittelevät teoksensa *Työläiskirjallisuus* (proletaarikirjallisuus) ja *Joukkosydän*. Peltonen toteaa työväenkirjallisuuden keskiluokkaistuneen, mutta sen tunnistettavana piirteenä on yhä alempien sosiaaliluokkien ja vähemmistöjen todellisuuden sekä yhteiskunnallisten epäkohtien esille tuominen. Muutosta on tapahtunut myös siinä, että kaikkein heikoimmassa asemassa olevat ihmiset eivät ajan tai kiinnostuksen puutteen vuoksi kykene kirjoittamaan. Peltonen toteaa keskiluokkaistumisen näkyvän myös kustantajille tarjottavissa käsikirjoituksissa, joissa perinteiset luokkakuvaudet ja työelämän sorron käsittely ovat 2000-luvulla olleet harvinaisia. Viime vuosina ne ovat kuitenkin taas nousseet yhä voimakkaammin esiin.

Onko työväenkirjallisuuden keskiluokkaistuminen sitten johtanut siihen, että edes kirjailijoiden mielikuviutus ei enää riitä tuomaan esille kaikkein köyhimpien ja kurjimmissa asemassa olevien todellisuutta? Työväenkirjallisuuden päivän viimeisessä paneelissa yksi keskustelussa sivutuista teemoista oli juuri se, kuinka vasemmisto, joka perinteisesti on ollut hyvin työläistaustaista, on muuttunut koulutetuksi kulttuurieliitiksi eikä näin ollen osaa enää vedota samalla tavalla ”kansan syviin riveihin”. Saman huomion on tehnyt myös taloustieteen viime vuosien johtotähdeksi noussut taloutta, eriarvoistumiskehitystä ja ideologioita tutkinut Thomas Piketty teoksessaan *Pääoma ja ideologia*.

Peltonen tunnistaa ongelman ja toteaa sen nousevan vuosi toisensa jälkeen esille Työväenkirjallisuuden päivässä. Hän kuitenkin pitää sitä tervetulleena ongelmana, sillä tapahtumassa on kysymys erilaisten näkökulmien esille tuomisesta ja yhteiskunnallisten ongelmien pohtimisesta kirjallisuuden kautta. Tanskanen taas mainitsee luokkakuvaukset yhdeksi suosikkilajikseen kirjallisuuden kentällä. Hän on huomannut keskiluokkaistumisen muun muassa niin sanottujen luokkahyppykertomusten yleistymisenä. Niissä köyhää lapsuutta ja nuoruuden huonosti palkattua ruumiillista työtä kuvataan retrospektiivisesti keskiluokkaisesta positiosta ikään kuin yksilön kasvutarinana. Tanskanen kiinnittää jälleen huomion mielikuvituksen ja haaveiden köyhtymiseen. Etenkin vähävaraisten ja pienituloisten perheissä näköalattomuus on voimistunut ja menestyminen pelkistyy lähinnä taloudellisen hyvinvoinnin kasvuun ja vaurastumiseen. Sen sijaan kulttuurin, sivistyksen ja taiteen pariin kannustaminen ja menestys luovalla alalla on Tanskasen

Kuva 4. Jussi Lahtinen Työväenkirjallisuuden päivillä 2023. Kuva: Anni Peura.

mukaan alemmissa sosiaaliluokissa vierasta. Hän nostaa esimerkiksi oman lapsuuden ja nuoruuden elämänpiirinsä, jossa ei ollut opettajien lisäksi ainuttakaan ihmistä, joka olisi osannut kannustaa tai ymmärtänyt tukea sarjakuvataiteilijan ja kirjailijan urasta haaveilevaa nuorta. Työläisperheiden lapset kyllä lukevat kirjallisuutta, kirjoittavat ja tiedostavat kulttuurin merkityksen, mutta itse kulttuurin parissa työskentely koetaan liian usein tavoittamattomaksi ja turhaksi unelmoinniksi. Tanskanen huomauttaa myös, että työläistaustasta ponnistaminen kulttuurityön pariin saattaa jopa etäännyttää omasta perheestä ja lähipiiristä, kun yhteisiä puheenaiheita ei ole.

Työväenkirjallisuuden päivä on pyrkinyt "yleisen sivistystehtävänsä" ohella kannustamaan kirjoittamiseen ja tarjoamaan matalan kynnyksen julkaisumahdollisuutta kirjoituskilpailun avulla. Kolme kertaa järjestetystä kilpailusta

viimeisin toteutui vuonna 2018. Sen pohjalta julkaistiin lyhyitä novelleja, esiteitä ja runoja sisältänyt antologia *Pöytäkoe – Kirjoituksia vapaudesta, vastuusta ja vallankumouksesta*, joka on nimetty Aino Kylätaskun voittajanovellin mukaan. Kokoelman toimitti Milla Peltonen ja tuomareina toimivat runoilija Susinukke Kosola sekä kirjailija Anneli Kanto. Peltonen kertoo toivovansa tapahtumalle mahdollisuutta järjestää kirjoituskilpailuja myös jatkossa. Niiden toteuttaminen on kuitenkin ”pirun kallista” ja vaatii useamman ihmisen työpanoksen. Kirjoituskilpailun ja vuosittaisen tapahtuman avulla Työväenkirjallisuuden päivä on pyrkinyt pitämään yllä perinteitä, mutta myös pysymään kiinni ajan hengessä sekä tuomaan esiin kriittisiä näkökulmia yhteiskunnallisiin ongelmiin, keskusteluun etäyhteydellä liittynyt Jussi Lahtinen jatkaa. Kriittisten puheenvuorojen yksi tarkoitus on juuri (poliittisen) mielikuvituksen ruokkiminen ja vaihtoehtoisten ajattelutapojen esille tuominen.

Lahtisen mainitsema ajan hengessä pysyminen herättää kysymyksen siitä, miten Työväenkirjallisuuden päivä on 15 vuoden aikana muuttunut, vai onko se? Kriitikkiä saa ehkä hieman yllättäen työväenliike. Lähes alusta saakka mukana ollut Peltonen toteaa suurimman muutoksen tapahtuneen rahoituksessa. Vielä 2010-luvun taitteessa valtaosa tapahtuman saamasta rahoituksesta tuli ammattiyhdistysliikkeeltä, jonka historiallisiin perustetäviin on kuulunut kulttuuri- ja sivistystyö. Viimeisten vuosien aikana ammattiyhdistysliike on kuitenkin Peltosen sanoin ”livennyt” tästä tehtävästään ja rahoitus on ollut yhä niukempaa. Rahoitusta onkin paikattu yhä enemmän kulttuuriapurahoilla, joita tapahtuma on saanut riittävästi jatkaakseen toimintaansa. Rahoituksen niukkeneminen kertoo työryhmän jäsenten mukaan laajemmasta ammattiyhdistysliikkeessä tapahtuneesta muutoksesta. Suomalaisen työväenkirjallisuuden historiasta väitöskirjaansa viimeistelevä Lahtinen katsoo, että kulttuuri ja sivistys eivät enää ole samaan tapaan ammattiyhdistysliikkeen ytimessä kuin esimerkiksi 1900-luvun loppupuolella. Hänen mukaansa vaikutusta on myös ay-liikkeessä tapahtuneella sukupolvenvaihdoksella, kun nuorempi polvi ei välttämättä ole tietoinen ammattiliittojen perinteisestä kulttuurin eteen tekemästä työstä. Toisaalta on ymmärrettävää, että järjestäytymisasteen laskiessa myös ay-liikkeen mahdollisuudet tukea kulttuuria heikkenevät – vaikka tahtoa siihen yhä olisi. Työryhmä ei silti suostu sortumaan kyynisyyteen, vaan pyrkii jatkuvasti pitämään yhteyttä ammattiliittoihin ja muistuttamaan kulttuuri- ja sivistystyön suuresta merkityksestä.

Muutoin tapahtuman konsepti on pysynyt Peltosen mukaan suhteellisen samana ja vakiinnuttanut paikkansa kirjallisuustapahtumien joukossa. Osa vakiovieraista kuulemma odottaa syyskuun ensimmäistä viikonloppua ”kuin joulua”, hän siteeraa erästä palautetta. Kävijäkunta on ollut perinteisesti melko ikääntynyttä, mutta viimeisimpinä vuosina myös nuorempia kävijöitä on ollut entistä enemmän. Lahtisen mukaan nuorentuminen näkyy paitsi silmämääräisesti myös saadussa palautteessa. Nuorempiin kävijöihin vetoaminen on ollut myös työryhmän tavoitteena. Siihen on pyritty esimerkiksi kutsumalla yhä enemmän myös nuoria kirjailijoita ja kulttuurivaikuttajia tapahtuman esiintyjiksi.

Vakiintuminen on myös tuonut tapahtumalle omintakeisen maineen. Kysymykseen siitä, miten Työväenkirjallisuuden päivä eroaa muista kirjallisuustapahtumista, Lahtinen vastaa Werstaalla järjestettävän tapahtuman olevan ennen kaikkea foorumi kriittiselle yhteiskunnalliselle keskustelulle. Vierailevien kirjailijoiden ja tutkijoiden odotetaan keskustelevan yhteiskunnallisista aiheista teostensa kautta – enemmän kuin varsinaisesti kirjojensa sisällöstä. Peltonen jatkaa, että erona kaupallisempiin kirjamessuihin, joissa usein edistetään teosten myyntiä vain kirjoihin keskittymällä, Työväenkirjallisuuden päivä ottaa huomioon myös kirjailijan aseman sekä häntä ympäröivän yhteiskunnan. Myös ohjelman rakentaminen tietyn vuosittain vaihtuvan teeman ympärille tekee keskusteluista helpommin lähestyttäviä, vaikka itse kirjaa tai kirjailijaa ei tuntisikaan. Kyseessä on maksuton tapahtuma, joka pyrkii tuomaan yleisön eteen ajankohtaisia eturivin kirjailijoita, mutta tarjoaa samalla foorumin myös vähemmän tunnetuille ja uransa alussa oleville tekijöille. ”Maksuttomuus on osa työväenkirjallisuuden ja -kulttuurin perinnettä, josta halutaan pitää kiinni”, kuten Lahtinen asian muotoilee.

Vaikka Työväenkirjallisuuden päivä keskittyykin nykypäivän yhteiskuntaan, myös historia on tapahtumassa vahvasti läsnä. Useat kävijät tulevatkin Lahtisen mukaan kuulemaan uusia tulkintoja esimerkiksi Suomen vuoden 1918 sisällissodasta tai vanhoista kirjallisuuden klassikoista, kuten Minna Canthista ja Väinö Linnasta. Historiallisuutta korostaa myös tapahtumapaikka: Työväenmuseum Werstas. Tapahtuman aikana myös museon näytteilyt ovat yleisölle avoinna. Toki on todettava Finlaysonin tehdasrakennukseen rakennettujen salien olevan yleisökapasiteetiltaan rajallisia. Esimerkiksi tänä vuonna Sirpa Kähkösen haastattelu keräsi niin suuren yleisön, että istumapaikan sai vain, jos saliin saapui hyvissä ajoin etukäteen. Osa ihmisistä ei mahtunut edes saliin sisälle ja joutui seuraamaan haastattelua käytävän

puolelta. Työryhmä pitää kuitenkin Työväenmuseumo Werstasta ainoana oikeana paikkana Työväenkirjallisuuden päivän miljööksi. Tavoitteena ei ole kasvaminen suurtahtumaksi, vaikka edellytyksiä voisikin olla. Tärkeämpää on säilyttää avoimuus ja helppo saavutettavuus kaikille sekä pitää huomio yhteiskunnallisissa aiheissa.

Lopuksi kysymme vielä Tanskanen, Peltosen ja Lahtisen tulevaisuudensuunnitelmia. Tätä juttua puhtaaksi kirjoittaessamme Lahtinen on saanut väitöskirjansa valmiiksi. *Kerrottu luokka – pitkän 1970-luvun työläiskirjallisuus yhteiskunnallisten valta- ja vastakertomusten kentillä* tarkastettiin Tampereen yliopistossa kuluvan vuoden tammikuussa. Myös Peltoselta on tulossa uusi kirja, joka julkaistaan vuoden 2026 puolella. Teos on ”unohdetun”, mutta erityisesti sotien välisenä aikana tunnetun runoilijan ja kansakoulunopettajan Einari Vuorelan (1889–1972) elämäkerta. Boheemikaudellaan Vuorela liikkui Tulenkantajien piireissä, ja Peltonen nivoo hänen elämänsä Suomen historian käännekohtiin, kuten vuoden 1918 sisällissotaan. Tanskanen on puolestaan julkaisemassa uutta *Luokkakipuja* -sarjakuvateosta, joka tarkastelee tyttöyden ja talouden risteyskohtia. Kahdeksanosainen teos käsittelee eri päähenkilöiden kautta muun muassa tyttöjen arkea, äitiyttä sekä ystävyyttä ja rakkautta. Yksittäisten henkilöiden ohella *Luokkakipuja* huomioi nimensä mukaisesti laajemmin myös ympäröivän yhteiskunnan, tuoden näkökulmia esimerkiksi äitiyteen, hoivaan, luokkahyppyyn, työelämän sirpaloitumiseen sekä markkinoiden ja feminismin väliseen suhteeseen.

Myös Työväenkirjallisuuden päivä järjestetään jälleen vakiintuneesti syyskuun ensimmäisenä lauantaina 6.9.2025 Werstaan tiloissa. Tämän vuoden teemana on ”muutosvoimat”, jonka sisällä käydään keskustelua yhteiskunnan ja maailman muutostarpeista sekä pohditaan kirjallisuuden merkitystä muutoksen aikaansaamisessa. Tapahtumassa esiintyvät muun muassa kirjailijat Anja Snellman, Aulikki Oksanen, Ilkka Taipale, Anneli Kanto sekä hiphop-artisti Hannibal. Ohjelma löytyy kokonaisuudessaan Työväenkirjallisuuden päivän verkkosivuilta: <http://www.tyovaenkirjallisuudenpaiva.com/index.php/ohjelma/>

Abstracts

Katariina Parhi

Of the Obligation to Support Oneself and One's Family. Correctional Labour Facilities as a Means of Social Welfare Enforcement and a Form of Crime Control from the 1920s to the 1970s

This study analyses the coercive measures related to the collection of maintenance costs, more precisely the use of correctional labour facilities in Finland from the 1920s to the 1970s. In this article I examine a period when the idea of the individual's obligation to pay for the maintenance received was an integral part of Finnish social welfare. I study cases in which detention was seen as justified. My research shows that crime control and social welfare cannot be considered separately in the context of correctional labour facilities. I argue that social welfare created the possibility of interfering in the lives of these people and limiting their freedom. Social welfare thus functioned as a form of crime control.

Jan Westerberg

From strong defence to the nation's viability - How did Turun Sanomat perceive physical activity and sports as a means of national defence during the Continuation War

The press has influenced the establishment of sports culture in Finland. Sports and national defence have supported each other throughout the entire history of independent Finland. As sports policy emerged as an important part of public authority after Finland gained independence, stakeholders in sports were key contributors to safeguarding the country's independence. Sports promoted the fitness of the army to defend the country, therefore contributing to the nation's viability. This article examines how the Turun Sanomat newspaper wrote about the role of sports and physical activity in national defence during the Continuation War.

Juha-Matti Ritvanen

A Reluctant Partner. Finland, NATO, and Crisis Management, 1994–1997

This article examines the early stages of Finland's NATO policy between 1994 and 1997. It is based on documents from the archives of the Ministry for Foreign Affairs of Finland, the personal archives of Presidents Mauno Koivisto and Martti Ahtisaari, and the archives of the Office of the President. The article shows that Finland's engagement with NATO was far from straightforward. It sparked tensions in domestic political debate, which political leaders and civil servants had to take into account. In the initial phase, Finland maintained a low profile in its NATO cooperation, but the Bosnian War became a turning point. The NATO-led crisis management operation in Bosnia was seen as a litmus test for a new cooperative security order.

Antti Okko

Russia, the West, and the Politics of History in Vladimir Putin's Victory Day Speeches, 2012–2024

In this article, I analyse how Vladimir Putin has addressed the relationship between Russia and the West in his Victory Day speeches from 2012 to 2024. In these speeches, Putin has utilised history to build an anti-Western narrative, bending the events of World War II to serve present day political needs. The role of Western allies has been diminished, with Putin even claiming that the USSR fought alone during the most crucial moments of World War II. Putin has constructed a conspiratorial narrative, which portrays Western interpretations of history as attempts to rob Russia of its moral authority and centrality in international politics. This "falsification" of history is linked to the West's general immorality, for example the destruction of "traditional values."
